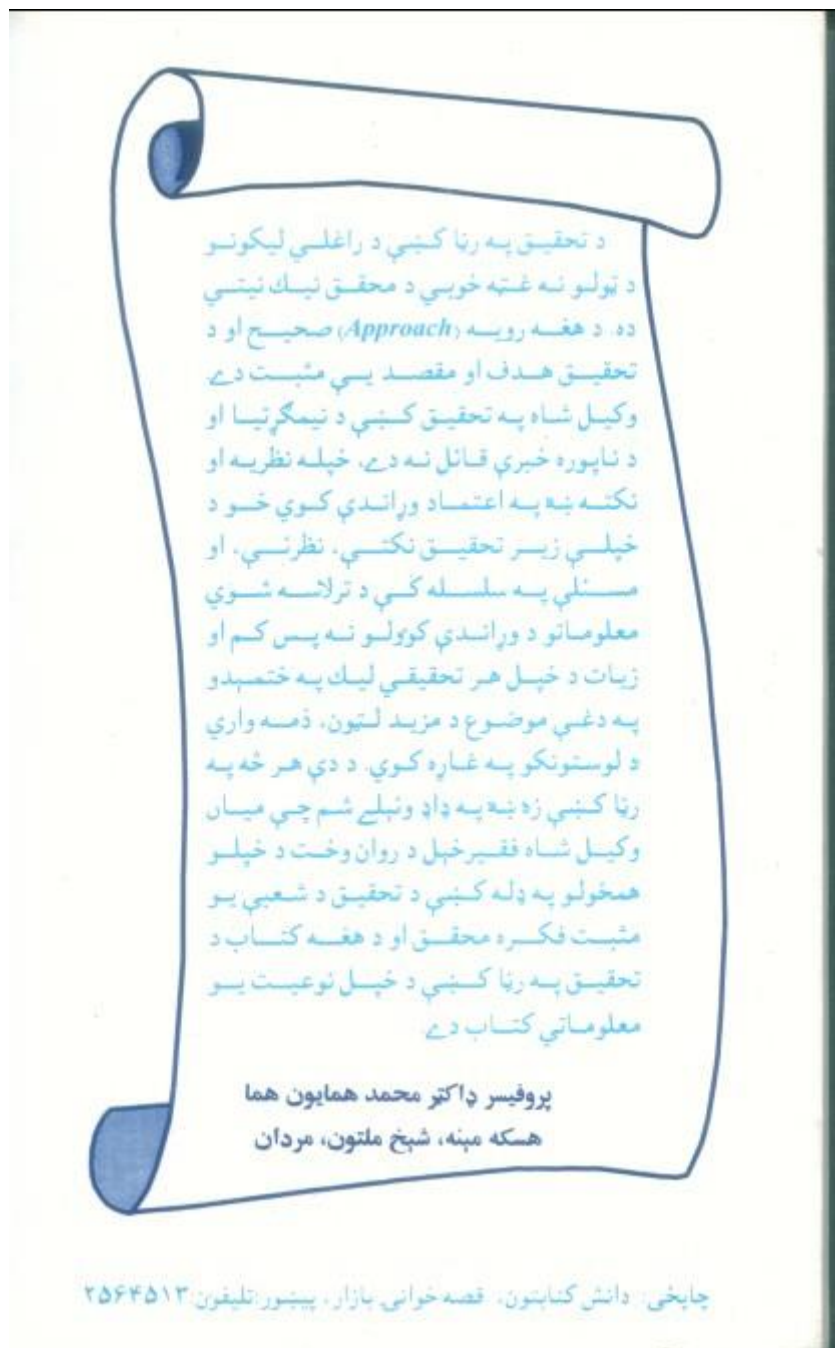

د تحقیق په رڼا کېږي

Ketabton.com

میان وکیل شاه فقیر خېل

د تحقیق په رڼا کېسې

میان وکیل شاه فقیرنچل

ٲول حٲونه ءيكونكي ءي

ءءاب نوم _____ ءءءيق ٲه رنياكبنٲي

يكونكي _____ مياں وكيں شاه فقيرخيل

ءءاٲءال _____ ٲٲٲٲٲٲ

ءءابء _____ محمد رسول ٲيتو اٲرٲي

ءءاٲءاءے _____

بيہ (ٲٲ) روٲي

ءاشر _____ سيءطا هر شاه ، محمد آصف

سلامء شاه

تروئے

دخچک مورپلارپه نوم
په کورچي نورشه
دچاپه د عاکانوچي زه د
رناپه لتون يم

مياک وکيل شاه فقيرخچک

شمبر	يک	پج
۱ -	د تحقيق په رڼا کښې - يو عمومي تاثر او نورې خبرې	۶
	ډاکټر محمد همايون هـا	
۲ -	د کريم داد الف نامه او د هغې شرح	۲۲
۳ -	د سعيد خټک يو شعر	۳۶
۴ -	صديق څوک د سے	۴۶
۵ -	ابراهيم څوک د سے	۶۵
۶ -	نوم ورک شاعر محمد سعيد او د هغه قلبي اشار	۸۰
۷ -	پښتو کښې روچس منظوم طبي لغت	۹۶
۸ -	نوشحال خان خټک او حکمت	۱۱۲
۹ -	فقير جميل بېگ جمال خان (د شاعر په چټ	۱۳۸
۱۰ -	په تحقيق کښې د ماخذ اهميت	۱۴۷
۱۱ -	پښتو نثري ادب	۱۶۰

د تحقیق په رڼا کېنې

یو عمومي تاثر او نورې خبرې

زۀ د خپلې داتې تجربې په رڼا کېنې وایم او ددې فن ما هرانو هم دا خبره ښۀ په وثوق سره کېدې ده چې تحقیق د ادب یو کرکېڅنه شعبه او یوه ډېره گرانه لارۀ ده په دې کې کېڅنه لار د تګ د پاره ډېره لویه سینه او زړۀ چاودون غواړي کله ناکله یو محقق په مودو مودو د یوې نکتې په لټون وي او حقه وخت چې دیو اووږد منزل ته پس خپل ځان هغه ته نژدې وگڼي نو یو ناسایه دهغه د مغروضې په ضد د یوې نوې نکتې په انکشاف دهغه ټوله تواری او شواهدون په اوبو لاهوشي او هغه چې د نوم ځانۀ نه ورومې کام اخستې وي په بېرته هم په هغه ځانۀ ولاړ ښکاري نو ځکه نو د تحقیق دې گران کار ته هم هغه بنیاد مزرۀ نیوے شي چې هرې ناشونې ته دوړاندې نه په ذهنی توگه تیاروي د تحقیق دلارې خندا نوته زړۀ نه بائیلی، د موصلي خاوند وي او د تحقیق په لاره هر تیارۀ گټه ښۀ په روڼی تشدی وړاندې کېږي. ما په خپل کتاب د تحقیق فن کېنې دا حقیقت په گوته کړه دسې چې د تحقیق دکار دکران والی سره

۱. بیخي یو تکنیکی عمل هم دے د تحقیق کارهله کتور ثابتیدے
شي چي دا عمل ددې دپاره د جوړولارو په رڼا کېنې سرته
ورسول شي ځکه چې د تحقیق ادا نه په کوتلي دليونو ،
قلمي مسودو ، دستاويزاتو او په زړو چاپي موادو ولاړه
وي د یو محقق د چلې مطالعې په رڼا کېنې د زړو نظریو
رد مقصدوي هغه نوې نظریې وړاندې کول غواړي او
ددې لارې د نوو لاروو دپاره د غور و فکر نوې نوې سکتې
را منځ ته کوي په څه موضوع یو تحقیقي کار پخې هم قطعې
او حتمي نه شي کتله کېدے د تحقیق سره هېښه نوې مسئلي
را پيدا کېږي او د زړو مسؤو حل را اوجي د حل تحقیقي کار د ماضي
په خواله د مستقبل د محققینو دپاره د یوې رابطي کار وړکوي
دوره اهم تکنیکی کار که پخې د تحقیقي رسمیاتو دپورې کوونو
نه بغير وکړے شي نو دا رنگ نور و محققینو ته ددغې تحقیق
د استناد دپاره اساسي ماخذونو ته په رسېدو کېنې گرانې
پېښېږي او یا ورته بیخي او نه رسي او په نتیجه کېنې دغه
تحقیقي کاوش یو بي اعتباره دستاويز وگرځي -

زموږ د پښتو په ادب کېنې د تحقیق د لارې سواره
دېر لږ کسان دي او که چا په دې صنف کېنې څه کار کړے ده
نو دهغې دېره لږه برخه د تحقیق د اصولو سره سمون لخواړي
زموږن تحقیق کارانو د سرکاري ادارو د پښتني او د لاس امداد
نه بغير په یو اچي سر او ښه په نېک نیتي د مقدار

په لحاظ ډېر درانه کارونه کړي دي. ښمېره وړک قلعي ښخې
 ې مدون کړې او د پښتو ادبي تاريخ گڼ تياره گڼونه ې رڼا
 کړي دي نو کم او زيات دغه ټول تحقيقي کاوشونه د تحقيق
 د پاره د تيا کلي شوي اصول او درسميا توپه کنډه ډېره په
 گرانه پوره نځيري نوڅکه د عالي سطحې د تحقيق معيار سره
 سمون نه توري او په دغې لحاظ زمونږ د پاره پرې کږه تړل
 لوكو قي گرانه پرېوزي -

زمونږ په تحقيقي ادب کېنې د داسې غېږ معياري تحقيق گڼ
 مثالونه بيا موندل شي - زه دلته د دغې مثالونو د يو په يو
 ذکر په ځاې د دغې پخپله دا مجموعي تاثر وړاندې کووم چې
 په دغې تحقيقي کاوشونو کېنې ځنې نود وړاندې نه د يوې
 تيا کلي شوې مفروضې په بنياد په هر طريقه ښه په منمو
 بندې ډېر ځوانۍ نظريې رد مقصد وي په تحقيق کېنې دا رويه
 د دغې کار د بنيادي اصولو په ضد کېنل کېنې ځکه چې تحقيق
 د نيتونو تيري نه مني - د تحقيق په لاره د ډېرو نظريو رد
 څخه شجر ممنوعه نه ده، خود دې رد د پاره نېک نيتي بنيادي
 غوښتنه ده - دغه ترديدې نکتې که چېرې د تحقيقي سفر
 په دوران کېنې په عمومي ډول منې ته راشي او د تحقيق د
 يو زور بھارت د پاره د نوې رډې بنياد گومي نو د څه مصالحت
 کوشن له څخه دهغې نه ډډه د بنيادي اصولو نه خلاف خبر ده -
 په تحقيق کېنې دستاويزي ثبوت د اهميت وړ وي او عقلي

دلائل ثانوي درجه لري - که چرې د انصاف په نظر اړو کتې
شي او زمونږ د رانه تحقیقي او شونته د تحقیق د دغې بشپړې
اصول په رڼا کې او سنجولې شي نو په دغې پېمانه به زمونږ
د تحقیقي ادب یو لویه برخه غیر معیاري ثابت شي -
زمونږ د پښتو د تحقیقي ادب یوه لویه برخه په روایتونو
اړانه ده - په تحقیق کې د روایتونو، اهمیت په چل ځان
ځکه چې په اسلای طریقی تحقیق کې د روایت د منلو د پاره
کوم اصول منضبط کړي شوي دي هغه د مره کلک شور وندا
دي چې په هغې د عمل نه پس د تحقیق په نتیجه شک و شې
صحت گنجائش نه پاتې کېږي د حدیثونو په سنجولو او د روایتونو
کې د علم حدیث ماهرانو د روایت هم دغه پاڅنه اصول د
نظر لاندې ساتلي دي، او د ثقه او مستند اهادیثو یو لویه
برخه یې راغوره کوي ده چې د اسلای قې د پاره د بشپړ کار
وړ کوي نو که چرې په ادبي تحقیق کې د روایت
د سنجولو هم دغه بنیاد او کړنلوی شي نو د تحقیق پرې معیاري
کېږي هم او مستند کېدو پرې هم شي نو زمونږ په تحقیقي
ادب کې پکار راوستی روایتونه ته سند لري او نه تسلسل
او دغې روایتی زمونږ د تحقیقي ادب یو لویه برخه غیر معیاري
کوي ده - د زړو دیوانونو ترتیب و تدوین او بیان په هغې
یکلې شوې مقدې د دغې رنگ مثالونه دي چې د تحقیق د
اصول په معیار د دغې اثار سنجول د وخت یو اهم مسأله ده -

پښتو د تحقيقي ادب د دغې ښکېرې او ناپوره کارونو د سرته رسولو، زموږ تحقيقي کارونه، د تحقيق د عالمي اصولو په معيار د ښخولو او نوې تحقيق د معياري کوولو د پاره په انقلابي بنيادونو کار پر ضروري دے او د دغې اهم کار د پاره، د داسې زلمو ضرورت دے چې هغوي په يوه لېونی جذبېه تحقيق د ځپل شونې مشن او گرځوي او د پښتو د فخر وړ قلمي تاريخ، د پښتو شتمن کلاسيکي ادب او د دغې ادب ارزښتناک آثار، دنيا ته په داسې ډول وړاندي کړي چې د تحقيق د منلي شوي اصولو په کنډه پوره کېدو په بنسټ د هر څه او هر چاته قبول وي او د هغې په نتيجه ځپل پر دو هيجاته د شک و شبهي کنجائش نه پيدا کېږي -

زمانه خيال مياں وکيل شاه فقير ځپل هم دغه رنگ زلمو ځنې يو کېدے شي - لکه چې ما په ابتدا کې ويلي دي چې تحقيق د پاره، د زړه زور، بنيادي شرط دے نو وکيل شاه لڅپه زلمے دے د هغه د تحقيقي کاوشونو نه (دنده لگي چې د زړه زور چې هم ښه زيات دے او هغه دغه توانائي د تحقيق غوندې زړه سترې کار ته په کومه لېونی جذبېه وقف کړي ده هغه به په دغه ميدان کې د هغه د ناموري سبب او گرځي او دې سره سره به د تحقيقي کاوشونو د پښتو د معياري تحقيقي ادب هم شتمن کړي د هغه يو غټه نوي دهم دې چې د ځپل کول د نورو ليکونکو پشان دې په يو وخت د ادب په

شيار لسو پېرو پېښې ته د دې ايني او په يوه خله د تحقيقات،
 تنقيد شاعري افسانې او ډرامې په توري کښې يو کي ته
 وحي بېکه د خپل طبعي رجحان له مخه صرف د تحقيقات ميدان
 نغوښ کړې دے او د خپل ادبي ژوند د ابتداء نه هم په دغې
 صنف کښې ئې خپلې هلې ځلې جاري ساتلي دي د خپل دغې ذهني
 استقامت په ډاډې په کال ۱۹۹۷ کښې د ميان محمد الله فقير خپل
 ديوان پرې د ژوند زمانه ئې ۱۳۱۰ هـ نه ۱۳۹۴ هـ تر پنځه نهار
 کړې ده مدون کړو او د تحقيقات په اصولو پورې د خپلې يوې
 درې معلوما تي متدې سره چاپ کړو د ميان وکيل شاه دغه مقد
 که يو پيله د ميان محمد الله د ژوند او کار په حقله بنيادي معلوما
 تراهم کوي نو ورسره د هغه دوختونو په هغې پېښو هم رڼا
 غوره وي چې دوستونکو د پاره ډېر زيات تاريخي ارزښت
 لري -

په روانو وختونو کښې د علم و فن حدونه ، دانساني فکر
 امکانې بورجونو ته رسېدلي دي او بيا په هغې کښې د هر علم
 او فن ډمه گڼې شعبي او د هغې دومره بې شمېره برخې جوړې
 شوې دي چې په مجموعي توگه په يو علم او فن دره پورې کار
 ممکن شوي نده . د علم و فن د دغې خود ورو دا نوله مخه ،
 تخميس دن صبا دوختونو يو بنيادي ضرورت دے پوهه خلق
 يورون علم ، يا په مجموعي توگه ټول فن ته د لاندې وتوپه مانا
 دکارد پاره د هغې يوه برخه خوښه کړي او په هغې کښې ټول عمر

ڇپي هلي ٺهڻي جاري ساڻي ميان وڪيل شاه فقير ڇپيل د وخت په دڀ
 ضرورت ڊپر بنه پوهه دے نو څنگه هغه د تحقيق و تدقيق په
 عمومي شعبه ڪنڀي د ڄان ڊپاره د ځنگو په قامولي ڪنڀي د ڇپيل
 جڏا مجد ميان ڇپيل ڀڳ (۱۰۲۳-۱۱۱۶) او دهغه ڪورني ڀڳي په
 فقير نيل ميان ڪانو ياد ڀري د تاريخي او ادبي ڪارنامو په حقله د
 پلٽڻي او برسر تي خصوصي، ڊپلي ڄانگه (SUB-BRANCH)
 نو بنه ڪري ده - د ميان محمد الله فقير ڇپيل د ديوان، تدوين او په هڻي
 مقدمه، د وڪيل شاه د دڻي رنگ د تحقيقي ڪاوش ورومير نمونده
 او اوس د دے د تحقيق په رڻا ڪنڀي دهغه يوداسي هڻه ده ڀڳي دهڻي
 په لسو ليڪونو ڪنڀي شپڻ: مفهونوته د سعيد خٽڪ يوشعر، سدتي
 ڄوڪ دے، ابراهيم ڄوڪ دے، فقير ڇپيل ڀڳ د شاعر په ڄڻ،
 نو شحال خان خٽڪ او حڪمت او په پښتو ڪنڀي په مڃي نيلو مڃي لغت هم
 دهغه د ځوڻي د تحقيق د دغه ڊپلي ڄانگي سره تعلق لري - ميان
 وڪيل شاه په دڀ حقله زه ڊپر خوش ځڻه ڪنم ڀڳي هغه د تحقيق
 د طبعي رحمان سره ڊپښتو ڊيوڀي د رڻي علمي ڪورني سره تړون لري
 او بيا هغه ڇپيل ملاچستونه ديونسلي تڦاخر د احساس لاندڀي
 او د قام ولي په يوه لڀوني جذبه د ڇپيل قام د پيا ورو شراو
 د تعارف او دهغوي د علمي او ادبي ڪارنامو لڀون ته وقف
 ڪري دي -
 ڀڪارداده ڀڳي د وڪيل شاه د نذر لاندڀي تحقيقي هڻه ڊپر
 د پاندي د نوستونکو ځڻي ته راغلي وے، هڪه ڀڳي هغه دڀ ڪتابت

شوي مسوده زما د تاثيراتو د پاره پوره يو كال آگاهو راكړي
 وه خو زه په دې دوران كې د خپلې يوې اوږدې ادبي تحقيقي
 منصوبې په تكميل كې بوخت ووم او په منځ منځ كې ديك لوست
 څه نور هنكايي كارونه هم دا پېدا كېده نو ځكه د دې كتاب
 اشاعت په دې زما د تاثيراتو زما د خواهش په ضد د هسارتيا
 په وجه ديل شو، دا د وكيل شاه حوصله او په نجله دې درنه
 تحقيقي څه زما ديك اخستو څخه اراده بلكه فېصله وه چې هغه
 د خپل ناقلاړه خوږي او حساس طبيعت باوجود - تر دې مره
 اوږدې مودې پورې سا را بڼسكله او په يو برنخور د اناه احترامې
 بڼه زغم زما ليك ته انتظار وكړو - سره د دې هسارتيا زه
 نه شم وپېله چې زما دا تار تارين تاثيرات به دهغه د دې د مره
 ژور او په خوارۍ ديكې علمي او تحقيقي كاوش د پېژند كې
 وود هغه د دې مره اوږد انتظار څه حق ادا كړي او كه نه نو دا په
 يقين سره وپېله شم چې زما دا نيمگړې شان يك به د تحقيق په
 ډگر دهغه د خوارۍ او دشواخون نه ډك زړه ستري مزل يو
 چې پلوه منته ضرور او منله شي -

د تحقيق په رڼا كې - كومه كتابت شوي مسوده ماته
 راكړې شوې ده په دې كې تردې وخته لس تحقيقي يگونه شامل
 دي په تحقيق كې د ماخذ اهميت د كرم داد الف نامه او دهغې
 شرح او د پښتو شري ادب په سرخطونو د دې عمومي موخو
 يگونه پرته لکه چې وړاندې ذكر وشو شپږ مضمونونه

د فقير جېل ميان ڪانو د علمي ڪورنڊي، د ځنڀي شاعرانو د څرندڙ
پيلٽنڀي او د ادبي ڪارونو د توضيح او تشریح د هنجي سلسلې ڪري
دي ڀڄي د وکیل شاه د ځپيل ٿيڻ د مشرانو په حقله د تحقيقي ڪاڍ
مرکزي او بنيادي منکته وي -

د تحقيق په رٺا ڪنڀي د يڪونو په بنياد موڙن د وکیل شاه
په حقله ښه په ڄاڍ وٺيل شو ڀڄي هغه د ځپيل ڪول په تحقيق
ڪاڍا نو ڪنڀي يوداسي نوار ڪنڀي محقق د ڀڄي د ځپيل هر ڀڄي تحقيقي
هڻي دپاره، د بنيادي معلوماتو را ڄاڻوڻو وٺوڻه پس هنجي ته
په ڀڄي شواحنون يو منطقي ترتيب ورکري او بيا د ڀڄي معلوماتو
په ڄاڍ ځپيل تحقيقي مفروضه ښه په ڀڄي ديلونو او د
دستاويزي حوالو په ذريعه يوداسي مثبت نتيجي ته اورسوي
ڀڄي د هنجي په منلو ڪنڀي تر هنجي هڻڻ څه باک نه ښکاري تر څو
ڀڄي د بل يو محقق له اڀڄه دهغه نه په زياتو ڀڄي ديلونو او
په مستند دستاويزي حوالو د هنجي رد ممکن شوه نه وي -

د تحقيق په رٺا ڪنڀي دا ڄاڻوڻو ڪري شوي ڪم اوزيات ٿي
يڪونه وخت په وخت د پښتو په مجلو ڪنڀي چاپ شوي دي او
په دي ڪنڀي د وړاندي شوي د تحقيقي نتيجو په ضد تر اوسه
هڻڻ څه يڪ نه دے را غلے نو ځکه د وکیل شاه دغه ځپيل ڀڄي تر
دي وختونو قطعي ثابتي شوي دي - اوزما په خيال نوم وري
شاعر محمد سعيد اود هغه قلبي آثار، «سعيد خٽک يو شعر -
صديق ڄاڻوڻو دے ابراهيم ڄاڻوڻو دے او په پښتو ڪنڀي رومي

منظوم طبي لغت دوکيل شاه داسې تحقيقي کاوشونه دي چې د مغزو
د اثبات او د ناوياته انکشافاتو په وجه د تحقيق په ډگر يو
تاريخي ارزښت لري -

انکشاف د نوو تحقيقي مفروضو پېشکش، د هغې بيا په
منطقي ډول اثبات او د پخوانو تحقيق شوې نکتو په حقله
د نوي تر لاسه شوي معلوماتو په رڼا کېني مدلل بحث او مثبت
نتيجه زما په خيال د تحقيقي کار بنيادي هدفونه دي - دوکيل
شاه د اکوشش وي چې هغه د خپل تحقيق دپاره نوې نوې
مسئلي ولټوي - د تحقيق په بنياد د پخواني ادب تيار کولو
روښانه کړي او د کلاسيکي دور د نوم وړکو شاعرانو په
حقله د شوي تحقيقي کار په باب له نوې نکتې را منځ ته
کړي -

د نظر لاندې کتاب کېني هغه په زړه شخوندنه دي
وهي بلکه ښه په شعوري ډول ئې دا کوشش کړي د
چې د تحقيق په ډگر د ادبي انکشافاتو نوي ښکي بل کړي
په دې لړ کېني هغه د ځنوزرو شاعرانو په حقله شوي تحقيق ته
به خپل کوشش تر لاسه کړي د نوي معلوماتو په رڼا کېني کتلي دي -

دکريم داد الفنامه او دهغې شرح - د سرخط لاندې يک
په دې انکشاف اوانه د پېچې دکريم داد ابن انون دروزن د واصلته الحق
نومي الفنا ئې شارح حافظ عثمان نوميښي د چاپ په حقله ډېر نوي
تحقيق کاران د څه مصدقه معلوماتو په وړاندې کولو کېني پاتې

راغلي دي - زمونڙن ذرلهي محقق د زڪرشوي الف نافي د يوڀي
 هڻي نڀي په بنياد ستاڻي شارج په ورومبي خلد مجهوليت د
 تيرونه په ټرا بهر کوولو د انون درونځه د اولاد خني ثابت کړي
 دے -

"سعید خټک یو شعر" د سرخط لاندې په خپل یک کښي
 وکيل شاه د پښتو د سترو تحقيقات کارا نو همپس خيل او صدیق الله
 رښتين دهغه د يو شعر نه اخذ کړي دا نتيجه چي په دې کښي د
 نوشحال بابا نه علاوه دهغه د زمانو ذکر دے نېغ په نېغه په
 رد کوولو د قرآنونو نه دا ثابته کړي ده چي سعید خټک د دې شعر

ه خان که اطلس د اشعارو اودلي دي
 د دې وروڼو وروڼو توکي هم ښکلي دي

په دويمه مصرعه کښي د نوشحال د وروڼو ذکر دے -
 دوکيل شاه په خيال دخان نه مراد که چي ښکاره ده نوشحال خان
 خټک د چي د خپلي کورني ټولو شاعرا نو په خپل کلام کښي
 په خان ياد کړي دے نو په دويمه مصرعه کښي دهغه زمانو
 ته اشاره نه ده بلکه دا دهغه د دې وروڼو په ميان جمیل بېگ ،
 شير خان او مير باز خان ياد کړي شوي دي - د ميان جمیل بېگ
 نه پرته تر اوسه د نوشحال خان خټک د دوه نورو وروڼو د
 ادبي جنيت په حقله خه دستاويزي ثبوت منځي ته نه دے
 راغلي نو زمونڙن ذرلهي محقق قياس دهغه د دليلونو په رښتيا
 کښي د يقين برید ته ورنژدې شو دے او دا رنگ هغه په

دې ليک کښې د تحقيقاتو د سروجې اصولونه مخه کوزې نښې
په رديوه نوې نکتې را وړاندې کړې ده او دهغه دا نوې نکتې
خصوصاً د نوحاحال خان خټک د ورونيو شپږ خان او مير بازر خان د
شاعرانه حيثيت په حقله دهغه يقيني لجه د تحقيقاتو کارانو د پاره
د غور و فکر نوې لارې پرانزي -

صديق شوک دے ، او ابراهيم شوک دے - د يونو عييت
دوه جدا جدا تحقيقي ليکونه دي زلمي محقق ددغې دواړو پخوانو
نوم وړکو شاعرانو د پېژندنگو د پاره د تحقيقاتو يوشان تکنیک چل
کړے دے - د صديق او ابراهيم په نومونو ددغې دواړو شاعرانو
د ژوند حالات او زمانه ، د وختونو په تير وکښې ورک پاتې شوې
دي نوځکه د پېژندنگو تحقيقاتو کارانو دهغوي په حقله چلوکي کوي
ديو بل نه متضاد رايو وړاندې کړې ده او په دوي کې يې يو
هم دځه کوتلې تحقيقاتو په رڼا کې ددغې شاعرانو د ځاي
ځاينې او د قام قبيلې په حقله په يقين سره ځه نه دي
وييلي وکيل شاه وروميه محقق دے چې د پريه شوانون او
د خپل قام ددغې دواړو شاعرانو د موندنې د لټون په يوه جذباتي
هڅه دهغوي دکلام د داخلې شهادتونو په مټ دکله هغه ورته
هرڅو دنجلې علي خاکساري په وجه حتمي او قطعي نتجه
وايي يوه کوتلې رايو قائمه کړې ده او د بنه پخو ديلونو په
بنیادې دا ثابته کړې ده چې صديق او ابراهيم دهغه د حبيد
امجد ميان جميل بگ رامن دي

د پښتو روښه منظوم طبتي لغت د سرخط لاندې ليک کښې دا
انکشاف شو څو د ډېرې د هغه په لاس راغلي د مفردات افغاني
د ناپي نسخه د پښتو په ادبي تاريخ کښې وروښه منظوم طبتي
لغت د ډېرې او دا لغت ميان جمال شاه فقير خپل تصنيف کړه د ډېرې
شوک ډېرې د پښتو د يو صاحب ديوان شاعر ميان حمد الله فقير خپل
روښه د ډېرې -

نوم ورکې شاعر محمد سعيد او د هغه قلمي آثار، دا ليک خپل
ميان کانو د يو گڼامه شاعر محمد سعيد (۱۲۶۳ هـ تا ۱۳۱۱ هـ) ډېرې د مردان
د کابل په علاقه کښې د اوډيگرام نوي کلي اوسيدونکې و د ژوند
او کار په حقله يو ډېر معلوماتي مضمون د ډېرې په خپل ډېرې ليک
کښې ميان وکيل شاه، دا انکشاف کړه د ډېرې ميان محمد سعيد ابک
خپل د خوشحال خان خټک نه پس د پښتو دويم شاعر د ډېرې منظومه
سفرنامه ډېرې تصنيف کړې ده دا مضمون، د نوم ورکې شاعرانو د
د ډېرې او په هغوي دکار يو ډېر ارزښتناکه نمونه ده.

د تحقيق په رڼا کښې راغلي ډېرې د کومو ليکونو ذکر او شو
په دغې هر يو کښې د هغه نوې خبرې کوشش شوه د ډېرې او هغه
دا سې نظريه مسئله او نکتې را وړاندې کړې شوې ده ډېرې په
هغې د مزيد تحقيق امکانات شته د ډېرې - په کتاب کښې ځنې
دا سې ليکونه هم شته د ذکر شوي مضمونونو د عمومي مزاج، او
دنگ نه قدرې بدل ښکاري - په دا سې نمونه ليکونو کښې د
پښتو نثري ادب د موضوع په اعتبار د يو معلوماتي ليک د ډېرې

نوا اندازې تدریسي دے . د موضوع د غوښتنې له مخه د معلوما
په پېشکش کېنې قدرې تفصیل او د خوشحال خان خټک نه پس
د جدید دور د مشر په زکریه دا لیک نور هم وقیع شوی و .
په تحقیق کېنې د ماخذ اهمیت د ناڅې مضمون کېنې د تحقیق
د فن دیو بنیادي توکي په حقله په دغې موضوع یکلې شوي
کتابونه ډېرې معلوماڼې خبرې را ټولې کړې شوي دي ددې لیک
نه اندازه لگي چې وکیل شاه د تحقیق دغې غوښتنوڅڼې پخپله
هم ښه خبر دے او غواړي چې د تحقیق دلارې نوي لاروي -
په دغې لارو د تگ نه وړاندې ددغې فن په ضرورتونو ځان
پوهه کړي -

خوشحال خان خټک او حکمت او فقیر جمیل بېگ د شاعر په
حیثیت د تحقیق د رنگ سره د موضوعاتې انداز لیکونه دي او په
دې کېنې د موضوع په مناسبت زموږ د پښتو د ادبي نړۍ د
دغې دواړو سترو سترو کار په خصوصي اړخونو ډېر اهم او
بنیادي معلومات وړاندې شوي دي ، د میان جمیل بېگ په
حقله یکلې شوي مضمون کېنې زموږ ددغې څې غوښتې پاتې
شوي شاکمیت په ادبي اړخ د وړاندې کار د پاره ډېر اهم مواد
بیا موندل شي -

اوس یو څو خبرې ددې تحقیقي لیکونو د ژبې په حقله او بیا
به دهغې په رڼا کېنې د وکیل شاه د بیان د سلوب د قدر وولو
کوښش کووم د تحقیقي لیکونو د پاره د بیان اسانه ، د شاعرانه

اڀو پڇڻ نه عاري ٿي به اود معلوماتو د پيشڪش پراڻه راست طريقيه ضروري وي. د تحقيق ٿي به رنگين بياني نه زغمي اونه شاعرانه صنعتونو پاسته داره وي حڪم چي داسي وڌڻي نومعنويت او صنعت گري د تحقيق مقصد ته په رسيد و کني گران و ا لے پيدا کوي او اهدافي گڏوڏ يا پس منظر ته لار شي نو حڪم د تحقيقي نوعيت هغه يکونه زيات اڻڻي وي چي په کني په ٿي به ڪ لوستونکو د مرعوب کوڙو په ڄاڻي تحقيق ته پا ملرنه شو چي وي په تحقيق کني د ڄي تيق بنيا دي اهميت ضروري حڪم چي د محقق تذبذب دهغه په خيل کار د ڄي يقيني تاش و رکوي. البته په تحقيق کني ڪ هم چوما ديگر نيست په شان فرعون رنگه دعوي او يوه تحکمانه رويه هم د تحقيق په نتايجومني اڻڻي ريباسي. تحقيق ڪڏ هر حقو يوزر ڀر ستي ۱ و پيچيده عمل دے نو د تحقيق مواد د پيشڪش د پاره مناسب ليک ڊول (PROSE STYLE) ڄاڻ ته يوه گرانه مسئله ده او ددني چل د لاند چي کوڙو د پاره يوه اونده تجزيه ڊڀره ضروري ده -

مياں وکيل شاه فقير خيل زلمی دے، د تحقيق ڪر ڪيچنه لار هغه ڄاڻ ته پخيله مونبه ڪري ده په دني صنف کني د نوي نوي موضوعاتو په ڏيون نچل تحقيق ته دخلقو د پام راگرڄولو شوق او جذبه لري. اود د ڄي د پاره چي هغه کوم ليک ڊول نچل ڪرے دے هغه ساده اوروان دے اود وخت د ٿي ڊوسره

په نور هم منغاو ساده شي. زمونږ ددې محقق ديك بنيادي
تكنيك د تمهيد طوالت دے چې په كښې هغه د يوې خبرې په
تكرار او د يو ټكي د مترادفاتو په پرله پسې راوستو د كوشش
كوي چې د خپل تحقيق بنيادي نكته د لوستونكو زړه او ذهن
ته پرېسايي، كله ناكه د هغه ديك په تكراري اسلوب د ټكو
په معنويت كښې فرق پيدا شي خو د تحقيقي نكتې د اهميت
په وجه مفهوم يې بيا هم ذهن واخلې. د تحقيق په رڼا كښې
د راغلي يكونو د ټولونه غټه خوبې د محقق نيك نيتي ده.
د هغه رويه (approach) صحيح او د تحقيق هدف او مقصد
يې مثبت دے. وكيل شاه په تحقيق كښې د نيمگړتيا او د
ناپورې خبرې قابل نه دے، خپله نظريه او نكته ښه په
اعتماد وړاندې كوي خو د خپلې زير تحقيق نكتې، نظر يې،
او مسئلې په سلسله كښې د ترلاسه شوي معلوما تو د وړاندې
كوولو نه پس كم او زيات د خپل هر تحقيقي يك په ختهد و په
دغې موضوع د مزيد لټون، ذمه واري د لوستونكو په غاړه
كوي. ددې هر څه په رڼا كښې زه ښه په دا د وپلې شم چې
ميا وكيل شاه فقير خېل دروان وخت د خپلو همولو په ډله كښې
د تحقيق د شعبي يوشمېت فكره محقق او د هغه كتاب د تحقيق په رڼا
كښې د خپل نوعيت يو معلوما تي كتاب دے.

پروفېسر ډاکټر محمد همايون هما

هسکه مينه شېخ ملټون - مردان

د کریم داد الف نامه او دهغي شرح

پښتو ادب کښې په مختلفو دورونو کې لومړي لومړي عالمان شاعران محققين
مورخين تېر شوي او په دغه مختلفو دورونو کې ځان له ستر مقامونو منډلي
په دغه دورونو کې دويم دور دے چې په يولسمه او دولسمه صدۍ هجري
باندي محيط دے په دغه دويم دور کې موز د دوو د لوسره مخالف يوچيوه
ډله دستر صوفي او پير بايزيد روښان ده چې په روښاني ډله يادېږي او بله
ډله دانوند دروېزه او دهغه د پير سيد علي ترمذي ډله ده چې روښاني ډله
مخالفت کښې په وجود کښې راغله او داپه هغه وخت کې جوړه
شوه چې هرکله ستر صوفي بايزيد روښان دتموف طريقته وده
او وجود علمبردار جوړشو او د روښاني تحريک بنيادې کېښو او
بيا ې دخپل لقب العین سرگندولو دپاره په پښتو ژبه کې خپل ابيان
نوې کتاب وليکلو چې په هغې سره د پښتو په سيمه په دیني او
مذهبي حلقو کې هلې ځلې او بي آرايې پيدا شوې او پير روښان
پير تاريخ نوم سره ياد کړے شو او ددې کتاب په زد کې ددوې
ډلې ستر عالم انوند دروېزه بابا د مخزن په نوم په پښتو کې
کتاب وليکلو او دغه دواړو کتابونو په پښتو ادب کې لوړ مقام
اوموندلو او په دغه دور کې د پښتونثري او منظوم ادب په

دریغه موبز د دین د مختلفو اړخونو او اصطلاحاتو نه متعارف شو
او شریعت - طریقت - معرفت - قربت - وصلت - وحدت - سکونت
لارښودنه ېې راته په خپله پښتو ژبه کې اوکړه او پښتو ادب په
دیني او عرفاني لحاظ په دغه دور کې وده اوکړه په دغه دور کې
داخوند دروېزه زوے اخوند کریم دادهم نوے علمیت او چشیت
لرو په ۱۹۲۵ هـ کې زېږېدلے وو د خپل پندرتمنیفات او تالیفات
ېې هم را جمع کړي او ورسره د خپلو ګڼو تصنیفاتو او تالیفاتو څو
هم ووپه ۱۳۷۲ هـ کې شهید کړے شو او په کابجو سوات کې ېې
مزار دے چې په شهید بابا شهرت لري هسې خو ددک د پرتمیفات دي
چې په هغې کې ددوي دیوان هم شامل دے خو په پښتو ادب کې ېې
"الف نامه" زیات شهرت سوندلے اخوند دروېزه بابا هم الف نامه
یکلي دغه شان ددوي په کورنۍ کې مصطفیٰ محمد او عبد الخلیم
هم الف نامې یکلې خوددې ته ځکلې د الف نامو روښاني شاعرانو بنیاد
اېښودے دے چې په هغې کې د ارزاني - مرزا انصاري - علی محمد
مخلص - دولت لوانېي غوندې لوی لوی شاعران شامل دي -
اخوند کریم داد چې کومه الف نامه یکلې دا ېې د ځنځن سره یوځنځ
کړې ده - د الف نامې په باره کې د افغانستان سر محقق ګران او
محترم ژلعي هېوادمل صېب په خپل کتاب "په هند کې د پښتو ژبې
او ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاو نه" په صفحه ۱۸۴ باندي
یکي -

په الف نامه کې شاعر له خپل مشرې سره سم د الف یا

هر توري په يو بېت يا پېتونو کېنې تشرېح کوي د مروفو
دغه ډول اسرارو ته توجه لرل په ځينو مذهبي اورمخني
لارو کېنې يو اصل گڼل کېږي -
د مثال په توگه مونږ ولته وکړيمداد د الف نامه د بيلو بيلو څو خرونو
د يو يو شعر نمونه ورکولو - نکه
الف :- الف طالبه الف يو کوره له هيمه
ددې دواړو معنی هيمه
ب وجود ظاهر په بي شه
عین هغه عکس هون شه
ت توحيد دې ته گوره
چې جيوه کا نور د لوده
ث ثبوت دے د ذات دے
کل دا غېږ ثبوت دلالت دے
دغه شان په دې حساب سره د هر حرف لاندې يو تفصيلي کلام
ليکل شو دے د کريمداد د الف نا چې شرح ليکلې شوې ده چې
د ربوکسان ليکلې يوه شرح د حاجي عبداللہ قصوري - کلمات
الوافيات ده دوېمه د حاجي بهادر کوهاتي مفتاح الدقائق ده
او درېيمه شرح د عثمان ده درې دريې شرح په باره کېنې د
افغانستان سر محقق گمان زلسي هېواد مل مېب د خپل کتاب " دهند
د کتابخانو پښتو خطي نسخې " په صفحه ۲۸۹ باندې د شرح مخزن
سر خط لاندې چې ليکي -

ددغي شرح په پيل كېښي د كړي ممداد ۱۰۷۳ هـ ق مړ د
الف نامه شرح را غلې او ترالف نامه روستو ې د مخزن
خښې نورې كېښې شروع كوي دي د شرح په دې نسخه
كېښي د كړي ممداد الفنامه د "ن" ترتيبې پورې را غلې ده
او نوره برخه ې د مخزن د نورو مطالبو شرح ده - شرح
په پارسي ده شرح په پيل كېښي كومه مقدمه نه لري چې
د شارح نوم ته دې اشاره په كېښي وي د نسخې په پاڼې كېښي
د عثمان نوم را غلې او ما په شك د شارح په توگه معرفي كړه
نو باوري پرې نه یم -

او بيا ورپسې د دې كتاب په صفحه ۲۹۰ باندې هېواد مد صېب يكي -
موندنه د كړي ممداد د الفنامه دوه شرح نورې هم معلومې
دي چې دغه شرح مقدمه لري او شارحينو په مقدمه كېښي
خاتونه معرفي كوي مگر په دې نسخه كېښي مقدمه نشته
او په پاڼې كېښي را غلې دي -

" اللهم توما قطنی محفوظاً کن عثمان "

په همدې اساس ما دا شارې په توگه معرفي كړه د
نو باوري پرې نه یم -

او بيا ې د دې عثمان باره كېښي د نېدل بل يو كتاب چې د كړي ېڅكېښي
را غلې " په هند كېښي د پښتو ژبې او ادب يا قوايچاد او ودې پراوړنه
په صفحه ۱۹۵ باندې د عثمان د سرخط لاندې يكلې
اروا ښاد قاضي محمد عمران خان تونكي (۱۹۲۹ - ۱۹۸۶هـ)

په خطي مجموعه کښې د مخزن الاسلام يو شرح شته چې د
شرح شارح په غالب گمان عثمان نوميښي او د شرح په
پاڼې کښې راغلي « اللهم تو حافظي محفوظ کن عثمان »
د شرح مخزن د دې نسخې خاوند قاضي محمد عمران خان
د قاضي عمر خان بن عبد الحليم زوے دے او د عبد الحليم
په زامنو کښې بيا دوه تنه ياد شوي چې يو عمران او بل عثمان
دانو وودالف نامې د شرح ياره کښې چې عثمان ليکلي متعلق د گران زلمي
هېواد مل صېب ليکنه او تحقيق - د محترم هېواد مل صېب د دې ليک او
تحقيق په مرسته کښې او په رڼا کښې شواهد چې خه ليکل د کسرم
او کېدے شي چې زما دغه ليکوسره نور نوي معلومات را برسېره شي -
او دا ليکل به هم د دغې شرح په رڼا کښې وي کومه شرح چې په رياست
تونک هندوستان کښې د قاضي محمد عمران خان په خطي مجموعه کښې
هېواد مل صېب ليدلې کتلې ده دا به د گوان هېواد مل صېب د پاره د
نوشته باعث او گونجې چې دلته ده دا انکشاف وکړم چې کومه شرح
دوي په رياست تونک کښې ليدلې کتلې او لاتر اوسه په دې سيمه
په ساره معلومه نه ده هم دغه شرح د عثمان په قلمي شکل کښې سره
د يو تفصيلي مقدمې د ماسره په خپله ذاتي کتابخانه کښې موجود ده -
هېواد مل صېب وايي چې د تونک د شرح نسخه مقدمه نه لري خو
زما سره موجوده نسخه مقدمه لري خو دغه مقدمې يو څو
پاڼې شلېدلې دي او د خوش قسمتي په دغه شلېدلې پاڼو کښې
د مطلب « قدر پاڼې موجود دي په کومه سره چې مونږ پرې خپل مرام

تہ رسوا و دایہ ینہ ۱۰ سرہ و پیلے شوچی ددی شرح شارح عثمان
دے اود گوان سر تحقیق ہوا مدمل صہب ہفہ شک پہ یقین کنہی بد لوی
پچی واقعی عثمان ددی شرح شارح دے ددی مقدی نہ بہ دلہ کنہی
ہفہ اقتباس ہو جسے او ویکلو پہ کوم کنہی پچی دوی یعنی حافظ عثمان
د شرح سبب بناقی پچی ہفہ ختہ اسباب دی پچی دا شرح او یکلی شوہ
دوی یکی -

سید علی ترمذی قدس اللہ امرہ العزیز بانوں حاجی البدعت و یقیم
السنن معارف باللہ در ویزہ رسیدہ بود نور رحمت اللہ علیہ و این
با علم ربانی شہبازاں مکان نیے تحقیق انون کریمسداد علیہ الرحمۃ
رسیدہ است او بہ بزر عالم وحدت معنی سیسی حرف را بر زبان افغانی
بیان کردہ و آن معنی ہما حقائق و معارف الاهی بودند و آن حقائق
و معارف الہی روکش و واضح بہ طالبان حق نہ بودند پس
احتیاج بہ شرح ان معانی افتاد کہ معنی آن سیسی حرف واضح
در روکش شود بہ طالبان حق این یک سبب شرح شد و
دیگر سبب شرح این است کہ بسیار مومنان طالبان اشان
واسل حق اند برای آنکہ آن اشان واسل حق مارا بحق وصل
کنند و آن اشان واسل حق پوشیدہ است بحکم این حدیث
قدوسی اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیرہی پس
تعنیف شد این شرح کہ پوشیدہ نیست پس بہت ہر
کسے کہ این شرح رسید و این شرح را از اول تا آخر در
مطالعہ آورد بہ کرامت مرات و پنجمہ در ان شرح است

دا وهغه اقتباس د كوم نه چې معلوم شو چې حافظ عثمان د
دې شرح شارح دے او هغه چې د شرح په آخر کې د اللهی تو
حافظی محفوظ ~~محمد عثمان~~ « كوم الفاظ ليکلي او گوان هېواد من سبب د
دې الفاظو په رڼا کې دے شارح ياده وي اوس نو د سوره
و وضعه شوه چې نه يواځې په دې الفاظو ليکلو بلکه په دغه ذکر
شوي د مقدماتي اقتباس نه نو بالکل ښکاره شوه چې عثمان دا
شرح ليکلي - لکه چې لیکلي و شيلي شوي دي چې د کويحداد د
الفنايي دوه شرحي نورې هم شوي دي چې نومونه کلمات انوانيات
او مفتاح الدقائق دي نودغه شان حافظ عثمان هم دې خپلې شرح
ته نوم اېښود دے دلته به هغه اقتباس راواخلو په کوم کې
چې دې شرح ته نوم ورکړے شوے دے دوي ليکي -

و نام بناده شد اين شرح را شرح واصله الحق با مريدانکه
حق سبحانہ تعالیٰ مطالعه کند اين کتاب او عمل کند اين کتاب را به
سبب اين کتاب بخود وصل کند و حق محو شدن شده است
معنی و بين دارد رسيدن بحق و وصل و قرب حق و قفا في الله بين
معنی است که محو شدن شده است

د دې اقتباس نه معلومه شوه چې د دې شرح نوم " واصله الحق "
دے د دې نه پس په دې مقدمه کې د دې کتاب د ابوابو ذکر دے
چې اول باب د علم توحيد دے او دغه شان ورپسې نور بابونه

بر ان عمل کرد و مداومت نمود بآن امید است از حق سبحانه
و تعالی که بوسیله این شرح ان طالب را بخو و صل کند به سبب
انکه وسیله بحق علم و عمل است پس سبب این شرح علم و عمل
حاصل کرده و وصل حق عبارت از کم شدن شده در حق

و در حق سبب دیکو دادے چھی پہ دھی د خدائے پاک پہن ند نده
او د حق ر نیا وه او د ا هس خک دھی د پاره د عمل او د حق د پینڈ نو
او غوشتونکو مومانو انسانانو ته واضحہ شی او حق سره ملگری شی
او د دھی شرح سبب هم دا وو چھی د حق طالبان ته دا شرح اور سی
او نور و خلقو ته دهم د فائد او د عمل علم سبب او کو کھی دا مقدمه
د پرہ تفصیلی ده خو پہ دھی مقدمه کبھی چھی کوم اقتباس سره د
گردان محترم زلمی هېواد مل صب هغه شک چھی عثمان شارح دے
او که ننه په یقین کبھی بد لېږدی هغه به دلته دا و پم چھی هغه
د ا رنگه دے -

پس هرگاه که طالب حق و صل حق را حاصل کرد به سبب مطالعه بسیار
این شرح و سبب عمل این شرح این بنده دلیل را که از هستی
خود بریده است و به هستی حق پیوسته است و فاکپائی
دوستان خداست که مسمی است به حافظ عثمان غنی عنده بر عا یاد
کنند که حق سبحانه تعالی از ورا فیضی شود و بریدار خود مشرف کند

دي دمقدمي د طوالت په وجه دلته كېنې مادمقدمي نه هلته په
 لهائ هغه حصي او ليكلي دكومې نه چي نونه معلومات موبن ته تر
 لاسه كېنې او كېدې شي چي په دې مقدمه كېنې نور هم خه داسې
 وي نو تر كومې چي ما دا اوكتله مونورپه كېنې د شرح متعلق د
 عثمان خپل خيالات يك دي ددې مقدمې نه پس دالف نامې شرح
 شروع كېنې چي د بسم الله الرحمن الرحيم نه پس ليكي -

ای طالبه الفایو گوره له هیمه

شرح ای طالب حق اگر طالب حقى صدقا طریقہ طالب این است اول
 وجود و ذات و صفات خود را همه نفی کن و وجود صفات حق را
 ثابت کن پس اذال وجود و ذات و تمام مخلوقات را نفی کن
 وجود خدا را ثابت کن

دغه شان ددې شرح په پاڼې هم هغه الفاظ راغلي كوم چي محترم
 زلمي هېواد مل صېب په خپلو کتابونو چي ذکرې په دې مضمون كېنې
 راغلي ليكلي نودلته دغه آخريني اقتباس ليكم چي په كېنې حافظ
 عثمان په دې شرح ختمېد و د لوسته خدائے شكر ادا كوي -

الحمد لله على تمام حمداً دائماً بديوام الله تعالى والصلوة
 على نبي محمد سيد العالمين صلوة مستمرة باستمرار الله تعالى
 الهى تو حافظ محفوظ كن عثمان عثى را از دين غير حق
 در هر دو سرائے بمرمت نبي محمد سيد الكل مع الكل صلى
 عليه وسلم بعد و معلوم الله تعالى و معدور الله تعالى و

عنی تابع کذالک بتاریخ شهر شعبان روز جمعہ این کتاب
باختتام رسید تمام شد -

۱۱۱) قیاس مادلتہ پہ دې وجه درج کرو چي محترم هېواد مل
صېب کوم اقتباس د ټوټي نسخې نه درج کړې په هغې اوپه دې الفاظو
کښې حقه لږ ډېر فرق دے لکه په هغې کښې "تو ما فظ محفوظ کن عثمان
تو از دیدن * درج دے اولته زما سره دسخې په آخر کښې "د تو او په
ثانے عشی را از دیدن دغه شان په هغې کښې "در هر دو جهان * یکلې
اوپه دې نسخه کښې "در هر دو سرانے * یک دے -

دغه شان د کتاب لیکلو نېټه په هغې نه ده یکلې اوپه دې نسخه کښې
بتاریخ شهر شعبان روز جمعہ این کتاب باختتام رسید یکلے شوعه چي میاشت
او ورځ ترې معلومېږي ټوکال چي نه دے یکلے -

په دې شرح کښې د شېبې و پانېو اضافي یک هم شته چي د الف
ناهي د شرح سره حقه تعلق نه لري بسکه د الف نا چي شرح چي ختمه شي
نودا عبارت په تفصیل سره د بسم الله الرحمن الرحيم نه شروع کېږي
چي ددغې سرنامه دارنگه ده -

بسم الله الرحمن الرحيم

پس ای غلام قادری اگر طالب سلسلہ عالیہ قادری بر مجاہدات شاقہ
انحضرت نگاہ کن و بر نکات ان حضرت که بمنزل آسمیا تند کوشش
دل نا پیوسته دار که انحضرت چه میفرماید -

اسے غلام بر توباد صدق و صفا اگر این ہر دونی بودند تقریب حق

سواء و تعالیٰ مرترا هرگز میسر نمی‌شود ای غلام نفقه کن پس از آن
اعتراف کن از آنکه هر که عبادت فدائی عزوجل کند بغیر علم است
فساد بیشتر آزاں بود که سبب اطلاع

د حافظ عثمان متعلق به مقدمه کتبی نور معلومات نیشته چي
دے دکوم هائے دے نوکوان محترم زلمی هيواد مل ميب د خپل کتاب
”د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې“ او بل يو کتاب ” په هند کتبي د
پښتو ژبې او ادبياتو د ايجاد او ودې پراونه “ کتبي ليکلي چي اخوند
عثمان او اخوند عمران د اخوند عبد الحليم بن عبد الله بن اخوند دروېزه
اولاد کتبي دے او بيا د ا هم ليکلي چي په تقي نک کتبي د عثمان شرح مايلدلی
کتبي او د شرح دارو ا بناد قاضي محمد عمران تونکي په خطي مجموعه
کتبي پرتکه ده د غه محمد عمران د عثمان د خپل خاندان سره تړي او
وايي چي په دې نسبت سره عثمان زمونږ د خاندان سره تعلق لري او
کوي دې دارنگه ملا وېرې - و نسخې خاوند د قاضي عرفان بن عمران
بن عبد الحليم زوی دے او د غه عبد الحليم په زامنو کتبي دوه تنه
ياد شوي يو عمران او بل عثمان -

د دې بيان نه معلومېږي چي د عثمان متعلق معلومات نشته
چي دے د چاپه اولاد کتبي دے نوکه مونږ دې اضافي عبارت ته غور
او کړو نو مونږ څه نا څه اندازه لگولې شو چي عثمان د چاپه اولاد
کتبي دے دا خبره هم کول غواړم چي زه څه واييم د عثمان متعلق نو
دا زما خپل يو سوچ او تحقيق کېدے شي دا څه ختې خبره نه ده کېدے

شي ٻي غلط وي ڪه مون پڌري په دي يوه نيمه ڪوبه سوچ اوکرو
لکه ٻي وايي -

پس اسي غلام قادري اگر طالب سلسله عاليه قادريه بر مجاهدات شاکه
انحضرت نگاه کن

نوداسي معلوم ٿي ٻي ٻي عثمان هم د سلسله قادريه سره تعلق لري او
دغه شان انخوند درو پزه هم د تصوف په څلورو طريقو کښي دسلسله
قادريه سره تعلق لري لکه ٻي. اروا بناد عبدالمجيد اثر افغاني صيب
روحاني رابطه په صفحه ۵۱۳ د انخوند درو پزه په بيان کښي يکي
انخوند درو پزه د پيس بابا عليه الرحمه د بند نه لاس نيوه
کوي ده ٻي بياروستو هغه ټي خپل خليفه او ماڙون کوي
په څلورو طريقو يعني قادريه - سهرو رديه - چشتيه او
کبرويه کښي اجازت ورکوي او په پنځمه طريقه شطاريه
کښي هم خليفه او مجاز کوي وو -

په دي اقباس او عثمان په اقباس ڪه غور وکوي شي نو داسي
معلوم ٿي ٻي ٻي عثمان د انخوند درو پزه بابا د طريقه قادريه سره تعلق
دهغوي په وجه ساقی - ولي ٻي زما په خيال ددي تعلق ساتلو
وجه د نيکه او نمسي ده او په دي وجه عثمان د خپل نيکه کريم داد
د الف ناهي شرح يکي او زما د تحقيق ياري په دوسره دگسرين
محترم زلمي هېو د مل صيب هغه شک ٻي عثمان بن عبد عليه بن عبد
انخوند درو پزه په اولاد کښي دس په يقين کښي بدلېږي او د قاضي

عمران خان ٿوئي دغه خبره رد ڪوي ڇي عثمان زمونڙن په خاندان ڪنڀي
 دے۔ وس دڙي شرح باره ڪنڀي به بن ليڪل وڪرو۔ شرح په توره
 سياهي په خه نستيڪ ڪنڀي ڊڀره څڪلي ليڪي شوڙي ده اوسره سياهي
 هم په ڪنڀي ڄاڻ په ڄاڻ استعمال شوڙي په دڙي شرح ڪنڀي انوندا ڪوئداد
 په محقق سره ياد ڪړے دے اود الف ناهي دشعر نه څڪنڀي ڄي "قولم"
 الفانډ په سره سياهي ليڪي اود دغه شان ڄي شرح په "ش" سره په سره
 سياهي ليڪي ڊڀاڻو شمير ڄي ۱۸۰ دے په هر مخ ۳۱ ڪنڀي لڙي ڙبه پارسي
 ده ڪاغذ ڄي ڊيل دے دشرح په اقتدا ڪنڀي مقدمه ده اوپه آخر ڪنڀي ڄه
 وڙانډ درج دي ڇي دا هم په دغه شپڙو اضافي پاڻو ڪنڀي يڪ دي۔
 دڙي قول بحث خلاصه داده ڇي ڪومه شرح سر محقق گران زليهي هيواد مل
 مپ په رياست ٿونڪ ڪنڀي د قاضي عمران خان په خطي مجموعه ڪنڀي ڀيدلي
 ڪتي اولاد تراوسه په دڙي سيمه معلومه شوڙي نه ده دغه شرح دراقم ش
 په قلبي شڪل ڪنڀي په ڪنا ڄاڻ نه ڪنڀي موجود ده دا شرح مقفل مقدمه لڙي
 دڙي مقدمي په رڻيا ڪنڀي مونڙن دا وڙيل شوڙي عثمان دڙي شرح شرح
 دے اوعثمان انوندا دروڙه بابا په اولاد ڪنڀي دے اود گران هيواد مل مپ
 دور ڪڙي شوڙي شجري عثمان بن عبد الحليم بن عبد الله بن انوندا دروڙه
 مطابق صهي ده نه ڇي د قاضي محمد عمران ٿوئي د خاندان سره تعلق لڙي
 په دڙي مقدمه ڪنڀي عثمان دڙي شرح نوم "واصله الحق" اڀنودے دے دغه
 شان ڊڪوئداد الفنامه د عبد الله قصوري "ڪلمات الوفيات" د حاجي
 بهادر ڪوڙاڻي "مفتاح الدقائق" اود عثمان "واصله الحق" په نومونو
 شرح معلوم شوڙي دا وو دڙي شرح متعلق زما تحقيق ڇي مي دځپو قدر

لوستونکوپه مخکې وړاندې کړو چې د محققینو د پاره د تحقیق موجب او گړی -

کتابونه

- ۱- عثمان واصله الحق شرح الف نامه کریمداد قلمی نسخه د میان وکیل شاه فقیر خیل په کتابخانه کې -
- ۲- هېواد من زلمی دهند د کتابخانو د پښتو خطي نسخې د افغانستان د علومو اکېډمي کابل ۱۳۴۰ ش -
- ۳- هېواد من زلمی په هند کې د پښتو ژبې او ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه لاهور ۱۳۷۳ ش
- ۴- رضا محمد افضل د پښتو غزل پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۷۸
- ۵- اخوند دروېزه مخزن پښتو اکېډمي پېښور ۱۹۴۹
- ۶- اثر افغانی عبدالمحلیم روحانی رابطه و روحانی ترون دارالاشاعت با جوړ ملکنی اچنسی -

د سعيد خټک يوشعر

د خټکو د کور فخر پښتو ادب ته ځان ورکولو کښې د پوره لويه برخه ده او په دغه کور کې کښې د پروفېسوري شاعران - ليکوال - اديبان - عالمان زېږېدلي په هغې کښې د ټولونو سترو او عظيم مقام نوشحال بابا موندلې او ورپسې اشرف خان هجري - عبدالقادر خان ، سکندر خان خټک - صدر خان خټک - گوهر خان خټک وغېره او دغه شان د نوشحال روښه روږونه مکه فقير جميل بگ - د هغوي زامن محمد صديق ، محمد ابراهيم وغېره او دې پسې نور نسا نسي په دغه نژدې زمانه کې بلکله په دغه زمانه کې هم په دغه خاندان کې سعيد خټک هم په شاعري کې طبع آزمای کړې او يو د پرېښه صاحب ديوان شاعر ټېښوے - چې ديوان يې گوان او محترم محقق ښاغلي همېش خليل صېب چاپ کړے د اې لويه کارنامه ده - د سعيد خټک متعلق ځنې محقيقينو خپله رايې قائمه کړې چې دے د افضل خان خټک زوی دے - او ځنې محقيقينو يې په دلائلو سره رد کړې - دا ځانله يو تفصيلي بحث غواړي که لوستو خداے ته منظور شو په دې به بحث کوؤ - د سعيد بابا حالات په تيارو کې پراته دي تر اوسه پورې چاته هم دده د ژوند متعلق واضحه معلومات

نيشته خوهر چا د قياس په تله تسلې او چي چاهم خه بيكلي بس هغه
 سند گنلې شوې . حالانكه تحقيق پرې پكار دې چي ددغه لوسته شاعر
 متعلق معلومات را برسېره شي كه نور هم خه معلومات نه وي نو
 پكارده چي دده د شعرونو په رڼا كښي خپرونه ر تحقيق او شي چي
 ټوك دے . گني دغه شان به ټي ټوك د افضل خان خټک زوي ياده
 او ټوك ټي د چا بيل چا خكه چي اكثر زمونږ د خپونډ والو ته د چا نوم
 روکي شاعر د ژوند حالات معلوم نه شي نو افضل خان خټک
 خو چرته تله نه دے زربه ټي د هغه زوي کوي وې پرې سرخو بکوي
 چي لا ديوان به ټي گوري د بيل بيل شعر جائزه به ټي اخلي د تحقيق په تله
 به ټي تلي نو داسې بنه نه ده چي چا پرې شاعر يالوسته خاندان پورې
 او ترې لکه چي کاظم خان شهيدا پادري هيوز ويلي چي د افضل خان خټک
 زوي دې نوبس د هغه زوي شو . علي خان چي تراوسه پورې په لويه
 شخړه کښي زمونږ عالمانو گډ کوي او آخر ټي د افضل خان زوسته ترې پور
 کوي . سعيد خټک سره هم دغه لويه او شوه د افضل خان زوي ټي
 کړو . ددې قولو په ديوانونو کښي چرته بل داسې لوسته شته چي
 ثابته شي چي دوي ټوك دي خو بس د چا پر چن حالاتو مطابق ټي په
 قياس سره ثابت کوي .

د سعيد بابا په ديوان کښي يو شعر دے چي هغه په دارنگه دے .

خان که اطلس د اشعارو و دني دي

د ديو دريو رو ديو توکي هم بيکلي دي

لر په ديوان د سعيد نظر کره

په ريسمان د شپي گنډلي دي

دا شعرونه د ديوان سعيد مرتبه هېښ خلیل ادره اشاعت سرحد ستمبر ۱۹۴۷ په صفحه ۳۵۲ د ربا عيا توبه حصه کېني ليکلي شوي دي په دې مختلفو پوهانو څېړندو لونيځپله څپله راځي د ځپند تحقيق په رڼا کېني پېښ کړي لکه د شال په توگه به د دې ديوان په صفحه "د" باندې د سعيد خټک د سرخط لاندې د سرزې يو اقتباس پېښ کړو په دې اقتباس کېني هېښ خلیل مېب ليکي -

دغه رنگ يورباغي کېني د خو شمال خان خټک د شاعري

په حقله د ځپلو خيالونو اظهار په دې شان کوي -

او د دې ته پس ې دغه بره ليکلي شعرونه رقم کړي د دې

شعرونو په لمن ليک (هاشيه) محترم هېښ خلیل مېب ليکي -

غالباً د دې دريو روڼو نه مراد اشرف خان هجري ،

عبدالقادر خان خټک او سکندر خان خټک وي اگرچې د

نور شمال بابا په زامنو کېني صدر خان - گوهر خان هم

شاعران وو خو پښتو ادب کېني کوم مقام چې وړاندې

دريو روڼو ته حاصل د هغه پر اوچت د -

دغه شان د افغانستان يو بيل ستر دروند گوان او محترم محقق -

شاعر - عالم هديق الله رښتين مېب اوس اوس د اپريل ميس ۱۹۹۶

کڼه ۵-۳ مياشتنۍ مجله پښتو* چې د پښتو اکېډمي پېښور نيورسي

نه نورې پي په صفحه ۸۰ "علي خان قامولي" سرخط لاندې د
خپل تحقيق څو پر داسې بيان له وي

اوس چي د سعد الله رسعيد خان ديوان چاپ شونو د
دې شعر نه پوره معلومېږي چي علي خان د سعيد خان
روردې په قام خټک او د افضل خان زوئ دے. سعيد
په يو رباعي کښې وايي -

ه خان که اطلس د اشعارو اودلي دي

دې درېو روڼو توکي هم ښکلي دي

د خان نه مطلب د خوشحال خان دے او دې وروڼه سعيد

خان - علي خان او کاظم خان دے چي درې واره د شعر

ديوانونه لري -

د انو وو ددغه شعر باره کښې د صدیق الله ريښتين ښځې نه
دې شعر باره کښې دغه دوو محققينو خپله راځي ورکړي او کېدے
شي چي نور هم پرې چاڅه ليکل، تحقيق کړے وي اوزما د
نظر وړاندې نه وي خو تر کومه چي په دې شعر باندې تحقيق
شوے نوکه دغې ته په غور وکتے شي نو ددغه دواړو پوهانو
د تحقيق له رويه ددغه شعر متعلق مختلف راځي قائمه کړے
شوي لکه همېش خلیل صېب د خوشحال بابا زامن اشرف خان
هجري - عبدالقادر خان خټک، سکندر خان خټک ياد کړي اورښتين
صېب د خوشحال بابا نمسي د افضل خان زامن علي خان - سعيد
خان - کاظم خان ياد کړي دلته کښې دواړه پوهان د يو بل رد

کوي - نو خبر دا نو تحقیق دے په تحقیق کښې خوچې دریا ب ته
غوپه وهې نو مغرې نو به ترې دا او باسې ددې شعر متعلق
زه هم دخپل علم او پوهې په رڼا کښې مختصرشان څېړنه روانه
کول غواړم کېدے شي چې داسې نه وي تجربات مې په دې وجه
او کروچې زمانه ځنګښې وېرو عظیمو پوهانو محققینو ددې شعر
متعلق خپله خپله راځي ورکوي نوکه زه خپله راځي پېش کړم نو
کېدے شي چې ددې نه ژوره بڼه او دقیقه څېړنه اوشي او څه
حقیقت میدان ته راشي زه چې کوم مړاځي یا څېړنه وړاندې کوم
هغه دارنگه ده اکثر شاعرانو په خپلو شعرونو کښې دخپل ځاندا
ژوند یاد هغوي د زمانې نورو حالاتو متعلق اشارې کړې وي -
چا واضح اشاره کړې او چا په ابجدو چا د معنی په شکل کښې
اشاره کړې وي او چا که چرته هم څه شعر لیکي وي نو اکثره
داسې هم کړي وي چې دخپلې مدعا بیانولو ته ځنګښې روستو
یعني د سیاق و سباق په توګه ځې پېش کړي وي لکه د شال په طور
نو شحال بابا د خپلو زمانو دخپل پلارنیکه روڼو متعلق پوره پوره
تفصیلي قصائد لیکلي لکه نو شحال بابا وايي -

چې د پلار د مرګ مې تېرشو پوره قرن
د صغری په میاشت او مېره د مامور
یوزر اتیا کڼونه د هجرت وو
چې د مور په خوا مې او مې مشر کور

که په دې شعر غود او شي نو پوره پته لگي چې نو شمال بابا د
چا ذکر کړې لکه د سرمصرعه چې کومه ده - چې د پلارد مرگ مې
تېرشو پوره قرن * ورپسې ترې مصرعه کېنې د خپلې مور د
مړون نېټه لیکي او دغه شان نور مثالونه هم دېرشته زما د
دې مثال ورکولو مقصد دادې چې هرکله هم چاڅه داسې شعر
لیکله چې دهغې نه دیو واقعي یا څه تاریخي خبره سرکندېږي
نور هغې نه مخکېنې روستو هم هغه شاعر یا لیکونکي ترې شعر
لیکي ځکه چې د مخکېنې روستنې تابع وي اوس به ددې خبرې
په تتبع کېنې ددې شعرو ضاحت کوو او راځي به لیکو ددې شعر
له لکه څنگه چې وړاندې اووېښلې شو.

گران هېښ خلیل صېب د دویمې مصرعې نه اشرف خان هجري ،
عبدالقادر خان سکندر خان اخیستې او دغه شان محترم رښتین
صېب علي خان - سعید خان کاظم خان مراد اخیستې - حالانکه که
په دې شعر موزن د تحقیق په نظر غور او کړو نو دا وړ ضحاحه
ده چې د سعید بابا په دیوان کېنې د رباعی دغه دوه شعرونه
ځان له درج دي نه ترې مخکېنې څه واقعه یا خبره شته او
نه روستو چې ددې مصرعې سره سمون او خوري خو بس ځانله
بېله لیکلي شوي رباعی ددې په دې شعر

ه خان که اطلس د اشعارو او دې دي
د دیو دریو روڼو توکي هم ښکلي دي

ڪه غور اوکري ٿي نو ددي شعر رومني مصرعه باندې مو
 ٿول متفق يوچي د"خان" نه مراد نوححال خان خٽڪ دے او شاعر
 دهغوي دا شعارو صفت کوي او اکثر ددغه خاندان شاعرانو
 نوححال بابا په "خان" ڪلمه سره ياد کړے - او دا لفظ ئي د نوححال
 بابا د پاره په خصوصي توگه طبعي ادبي لجه کښي استعمال کړے نو
 هر ڪله چي ددي خان نه مراد نوححال بابا دے او موټن ٿول ئي منو
 نو ورپي مصرعه "ديو درپو روني توکي هم ښکلي دي"
 ته مراد خٽکه علي خان - سعيد خان کاظم خان - عبدالقادر خان ،
 اشرف خان هجري سکندر خان شو وټي چي د خٽکي مصرعي ته
 نوححال بابا مراد دے او چي هر ڪله دغه شان خبره کښي چي د"خان"
 يعني نوححال بابا شعار ښکلي دي نو ورپي "ديو درپو روني" نه
 دغه مختلف الخيال نومونه خٽه توک لري .
 زما په خيال نو دا داسي ڪپدے شي چي د سعيد خٽک "ديو درپو
 روني" روني نه مراد د نوححال بابا رونيته مراد وي لکه چي
 نوححال بابا واي -

يو هي سکه روڊ دے چي ئي لار د حق نيولي

دو رونيته ئي نور دي يو په نم دوهم بي نم

کليات نوححال

نوچي هر ڪله د نوححال بابا ددي رونيته شته چي دهغوي نومو

دا رنه دي - دسکه روڊ ته ئي مراد فقير جيل بگ دے ددي دورو

مور خلوزی وه دوه روپنه ئې مېرته (ناسکه) دې چې يو چکے
شمشېرخان چې مورې اسيره وه بل رورې ميربازخان چې مورې
مهمندزې وه دنوشار د ملک ميرباز نور وه - چونسکه سعيد باب -
ددغه زمانې دے په دغه خاندان کې تعلق لري ددغه خاندان
د علم و فن نه پورې پورې اشنا او واقف دے نو هغه حکه يکي
چې د خان اشعار بنکلي دي خو "دديو" يعني د خان د ديو
روپو اشعار هم بنکلي دي حکه چې مخکې د خان ذکر دے او ورپې
وايي "دديو" نو په دې "دديو" سوچ پکار دے ولې چې دسباق و
سباق نه پته لگي چې مخکې ذکر شوي سري روپنه يادوي که
چرې اشرف خان هجري عبدالقادر خان خټک - سکندر خان خټک
ئې مواد دے نو بيا به ئې د خان نه پس دويمه مصرعه کې په
واضحه داسې ليکي وو -

"دديو درپو زامنو توکي هم بنکلي دي"

نو شاعر ته معلومه ده چې دغو شحال بابا دغه درې واړه روپه
هم نه شاعران وو او شعرونه ئې ليکلي وو چې په دغه روپو
کې ئې خود فقير جميل بېگ د شعرو شاعري علم و ادب سره د
تعلق متعلق واضحه اثار موجود دي - چې د منظومو شعرو نوسره
سره ئې د فارسي گرانقدر نسخې په بشپړ و حالاتونو کې پښتو
اکېډمي کې د دل تذکرة الاولياء - نور محمد يه په نومونو قلعي
پوتې دي باقي شوه دوه نوم، روپنه شمشېرخان او ميربازخان نو
کې دے شي چې چرته د دوي ادبي اثار ويا دي خولا تر اوسه

په لاس نه دي راغلي او سعيد بابا ته هغه زمانه ڪنهن معلوم وو
نو ڪله ٿي "خان" د دري روڻو بيان ڪرڻ دے - او دغه شان
د پرڇپڻ نڊوال اوس هم دا وائي ٿي ٻي دعوشحال بابا نور هم د پر
کتابونه وو نو پته نيشته ٻي ڪه شول ڪهڏي شي ٻي چا سره
ڪورو نو ڪنهن پرا ته دي او بنا ٿي نه - زما ددي تحقيق خلاصه
دارنگه ده ٻي د سعيد بابا ددي شعر نه د خان دري روڻه فقير
جميد بگ - شمشير خان او مير باز خان مراد دي نه ٻي د خان زمان
اشرف خان - عبد القادر خان - سکندر خان يا د خان نسي علي خان.
سعيد خان ، کاظم خان - او عجيبه خبره نو داده ٻي هر ڪله سعيد
خپله شعري ڪي نوبيا و ٻي په دغه در پورو نو ڪنهن خان حسابه
وي دري روڻه نو پکار دي ٻي نور وے - سعيد بابا په ڪنهن نه
دے شمار و ٻي ٻي شعر خود هغه دے - دا وو زما ددي شعر متعلق
خپرنه خود ته ره بيا يو ڪن دا خبره تڪرار ووم ٻي زما دا ٿيرونه
يا را ٿي ختمه نه ده او نه صحتي ڪهڏي شي خود خپلي پو ٻي په رڻا ڪنهن
تر ٻي زما دغه مراد وو - ڪهڏي شي ٻي نور قدر مند پوهان محققين
تر ٻي نه بنه او صحتي ٺڳور را و باسي -

کتابونه

- ۱- دیوان سعید مرتبه همیش خلیل اداره اشاعت سرحد
پېښور، جون ۱۹۶۳ ر
- ۲- تاریخ مرمع و افضل خان نیک د خدائے بخنلی دوست محمد
په نوټونو سره دیونیورسټی بک ایجنسی پېښور له اړخه چاپ
- ۳- دیوان خوشحال خان دوست محمد کامل مېب
- ۴- پښتو میاشتنی مجله گڼه ۲ - ۵ ټیټه اپریل می ۱۹۹۶ ر
د پښتو اکاډمۍ پېښور یونیورسټی له اړخه چاپ -

صديقُ شوڪ دے

پنجونو پښتنو شاعرانو کښي د صديق په نامه گڼ شاعران
تښ شوي دي او په گڼو تذکرو کښي ئي ذکر داغله دے لکه
د مثال په توگه پښتانه شعراء درېم ټوک کابل چاپ کښي ستر
محقق ارواښاد عبدالحی جيبی په صفحه ۷۷۷ کي -

محمد صديق یونخوږن ژبي مټي شاعر وو چي د ۱۳۶۲ هـ ق
کال لغواوشا کښي مرثوے دے او وائي چي د ښوي
په گريگ کښي ښخ دے -

دده یو غزل ښاغلي جيبی صاحب موندلے دے مطلع ئي دارنگه ده
داشکر دے چي يار داغ داغ
زلال دو سال مي دوبار داغ داغ

بل صديق چي زور منظوم طبي بياض ئي د پېښور، يونيورسټي پښتو
اگېډمي کښي په سلسله وار په غـ ۲۲۶ موجود دے ټول ۹۶ مخونه
لري په هر مخ ئي ۱۰ شعرونه ليک دي د مياشتني ابا سين پېښور
اکتوبر ۱۹۹۰ په حواله ستر شاعر اديب ښاغلي رومان ساغرخنده
هم د دې طبي بياض منظومه خطي نسخه شته د دواړو نسخو په
ابتدا کښي دغه شعر ليک دے -

د حاجي عبدالله زوييه

۱۷ صديقه تحقيق بوييه

اول رنج او دارو زده كره

دغه پس ې ووايه كره

د صديق د ۱۳۰۰ هـ خوا و شا تېر شوه د د پېښور، خور و شا

اوسېدو - بل يې صديق چې اروا بنا د عبدالحی جیبی پښانه

شعراء اول ټوك كښي په صفحه ۲۸۳ ذكر كړې دے -

د صديق وژوند حالات او ديوان مونږ ته نه دے رارسېد

وې چې كوم لږ نمونې اشعار ې مونږ اوليدل ددې نه

معلومېږي چې دے يو جوشي اورند شاعر دے دده

كلام كښي د عشق او عرفان جلق برېښي او د تصوف

بڼې بڼې شكې په روان شعر كښي بيانې وي -

ددې صديق غزلي د پادري هيوز په كليد انفاقي كښي يك دي په

پټې ستوري پښتو اېډمي پېښور يونيورسټي كال ۱۹۸۲ كښي

راغلي دي ديوان صديق ې ۵۵ و س ې مونږ لے شوه او

په كابل كښي د افغانستان د علومو اكاډمي د ژبو او ادبياتو ۱۰ نښي

ټيټې له اړخه د ارواښاد خېر نوال دوست محمد شنواري په سرزه

تخته په كال ۱۳۵۸ هـ ش او ۱۹۷۹ كښي چاپ شوه خو تر اوسه دا

معلومه نه شوه چې صديق ټوك دے د كوم هماغه دے د چاڅه

دے د كومي كورني سره تعلق لري لکه دوست محمد شنواري د

ديوان صديق په سرزه كښي يكي -

صديق هم زمون: د هغو پخوانيو شاعرانو څخه
د ډېرې سوانح او پوره واقعات ېې مون ته
نه دي معلوم -

د وخت د تېرېدو سره سره د ډېرو نوم وړو شاعرانو حالات
د تحقيق په رڼا کې معلوم شوي او معلومېږي يې که مخکې
وېشلې شوي ډېرې ارواښاد جيبې ېې ديوان نه وو موندلې خو
اوس دغه د ډيوان صديق چاپ شو - د صديق د ژوند حالات
تر اوسه په پرده کې پراته دي خو زه غواړم ډېرې د صديق
د ژوند حالات دهغه ځاي ځاي ځاي ځاي د کورنۍ تعلق د خپل تحقيق
په رڼا کې ېې ځاي کړم خو دا هم ليکم ډېرې زما دا تحقيق ختمې او
آخري نه د ډېرې شي ډېرې نوم، درانه محققين يکوال ډېرې د خپل
تحقيق په رڼا کې راځي ښکاره کړي او اصل مرام ته اوږسي د ډېرې
ډېرې پخواني شاعران تېر شوي ډېرې مالمانو محققينو ډېرې
بڅولنه کړي او ډېرې بنوښتونه رسېدلې او څوک د دغه
بڅولو باوجود هم لا متنازعه دي پښتو ادب کې د خوشحال
بابا کورنۍ ته ډېرې لويه مقام حاصل د ډېرې خوشحال بابا د ډېرې
که د هغوي گڼ زمانې ډېرې پښتو ادب ته ېې په نثري او منظوم
توگه لويه برخه وربخېلې دغه شان د خوشحال بابا دورې جيل
بگ جمال خان او په روحاني دنيا کې په حواجه جمال الدين
او فقير بابا شهرت لري هم په فارسي ادب کې او هم په پښتو
ادب کې نثر او شعر دواړه وېشلې او ليکلې نو هر کله ډېرې دغه

ټوله کورنۍ ددې فن نه وا کټه ده نو د فقير بابا زامن به هم
لکه دخپل ټوټه د زمانو د شعرو شاعرۍ او پښتو ادب فارسي ادب
نه آشناوې - او دغه شان به ئې خپل خانداني روايات مرگون
ته نه وې ورکړې او هم دغه شان تراوسه دغه کورنۍ په
پښتو ادب کې ستر مقام او خپل نوم ژوند او نور ساتلي دي
په سنکه دنو شمال بابا نوم د سياست او مرستوب سره سره
په ادب باندې هم خور ورد او د هغه ورور جمال خان رحيم بېگ
روحاني دنيا خپله کړې ده نو په دې وجه په پښتو ادب کې
ئې نوم تياره کې پروت دے در اقم د خپلې په دنيا کې
صديق چي ديوان لري او چاپ دے د جميل بېگ د جمال خان زوي
دے او دا خبره زه د خانه نه کوم بلکه د کلکو او مقبولو شهادتو
په دنيا کې دلته لیکم او هغه شهادتونه دا رنگه دي - د
فقير جميل بېگ د جمال خان د زمانو متعلق تاريخ مرصع د افضل خان
ختک کې بیک دي چي د شعري ديالو زامن وو خور ئې بيبياني
وې راقم هم د جمال خان په نوم کې شمار دے او د فقير بابا
په مناسبت سره ئې اولاد ته فقير خپل ميان کان وايي چي پښتونخوا
په گوټ گوټ کې يراته دي در اقم سره دخپل خاندان مستنده
او مفصله شجره نسب په قلبي او چاپي شکل کې پروت دے چي د
انجمن اتحاد جمال خپل رفيع خپل پشمې اکوره خټک له اړخه
د ميان فردوس شاه فقير خپل په زيار او ډېر کواو سره چاپ
شوے د دغه شجره نسب فقير خپل له مخه د فقير بابا د مشرۍ

ټوله کورنۍ ددې فن نه وا کټه ده نو د فقير بابا زامن به هم
لکه دخپل ټوټه د زمانو د شعرو شاعرۍ او پښتو ادب فارسي ادب
نه آشناوې - او دغه شان به ېې خپل خانداني روايات مرگون
ته نه وې ورکړې او هم دغه شان تر اوسه دغه کورنۍ په
پښتو ادب کې ستر مقام او خپل نوم ژوند ې او لوړ ساتلې د
په سنکه د نوح جمال بابا نوم د سياست او مرستې سره سره
په ادب باندې هم خور ورد ې او د هغه ورور جمال خان رحيم بېگ
روحاني دنيا خپله کړې ده نو په دې وجه په پښتو ادب کې
ې نوم تياره کې پروت د ې د راقم د خپلې په دنيا کې
صديق چي ديوان ېې او چاپ د ې د جميل بېگ د جمال خان زوي
د ې او دا خبره زه د خانه نه كوم بلکه دکلو او مقبولو شهادتو
په دنيا کې دلته لیکم او هغه شهادتونه دا رنگه دي - د
فقير جميل بېگ د جمال خان د زمانو متعلق تاريخ مرصع د افضل خان
ختک کې بیک دي چي د شعري ديالو زامن وو خور ې بيبياني
وې راقم هم د جمال خان په نوم کې شمار د ې او د فقير بابا
په مناسبت سره ې اولاد ته فقير خپل ميان کان وايي چي پښتونخوا
په گوټ گوټ کې يراته دي د راقم سره دخپل خاندان مستنده
او مفصله شجره نسب په قلبي او چاپي شکل کې پروت د ې د
انجمن اتحاد جمال خپل رفيع خپل چشمي اکوړه خټک له اړخه
د ميان فردوس شاه فقير خپل په زيار او ډېر کواو سره چاپ
شوه د دغه شجره نسب فقير خپل له مخه د فقير بابا د مشرۍ

پنجي "رابعه بي بي" پنجه زامن وو چي نومونه ئي دارنگه وو
محمد صدیق - محمد اسحاق - محمد ابراهيم - محمد عتاق - محمد صالح
محمد صدیق په ټولو روڼو کښي مشر وو د فقير بابا د وفات نه
پس د پلار سجاده نشين وو مزار ئي دخپل پلار د قبر د چارو وار
نه په مغرب کښي ځان له چار ديواره کښي دے په خپل ځاندا
کښي د فقير محمد صدیق په نامه شهرت لري د پربڼه عالم شاعر
صوفي ولي الله تېر شو دے راقم هم د محمد صدیق په اولاد
کښي شمارېږي -

د جمال خان بابا د اولاد په باره کښي ستر ماهر السائب
اروا بناد عبد الحليم اثر افغاني په خپل يو مقاله اخلاقامه په
خوشحال ديويو جلد ۳ شماره ۷۱ پښتو اکېډمي پېښور پوښتني
کال ۱۹۸۷ صفحه ۲۵ باندې يکي -

افضل خان دا ذکر نه کوي چي محمد اسحاق محمد ابرا
د محمد صدیق کثران روڼه هم دده د پلار محمد اشرف
خان نه هم مشران وو هم د پربڼه شاعران وو -

د صدیق د ديوان باره کښي د افغانستان ستر څېړنوال گران هواد
مل زلمی په خپل يو تاليف دهند د کتابخانو پښتو خطي نسخي
چي د افغانستان د علومو اکېډمي له اړخه په ۱۳۶۳ هـ ش او
۱۹۸۴ د کښي چاپ شو په صفحه ۸۱ باندې يکي -

ديوان صدیق :- ويونکي ؛ صدیق - د تدوين کال نامعلوم
د ليک کال او کاتب نامعلوم - خط نستعليق -

یک دود: خټکي - کاغذ نرے کشمیرے -

ددې کتاب په گڼو غزلو کېنې د خټکو ژبه لجه استعمال شوې ده
ددې پورته یک نه معلومه شوه چې د صدیق د دیوان یکه دود
خټکي دے او په دې لحاظ هغه خټک و و که چېرې بل قوم سره
چې تعلق لرلو نو خامخا به چې د هغه قوم ژبه استعمالوله.
دا نو و و د یکهوال په نظر کېنې د صدیق خټکوالې ثبوت - اوس را
ددیوان د غزلو په تناظر کېنې د صدیق د زمانې د قوم د هماغے
هاڼکي اوسنک پېژندې طرف ته چوستکه د صدیق د زیږندې
نېټه پوره نه ده معلومه نو د دیوان په یو غزل کېنې چې
نومره ۱۳۶ لري او په صفحه ۱۰۷ باندې یک دے په هغې
کېنې د خپلې زمانې او سیاسي نظریې او پېژندونې په باب
څه معلومات راگويي په دغه غزل کېنې د پېژندو او مغولو تر
پنځه (۱۰۸۳ هـ ق) کال د محرم د میاشتې دویمه (۱۶۸۲) کال
د اپریل ۳۰ نېټه د خپېر مشهور جگره یاده وي چې د مغولي
لشکر مشر د کابل صوبېدار محمد امین و و په دغه جگره کېنې د
د بېنمن فوځ ماتي او خوره چې د دوشحال بابا په قول څلوېښت
زره فوځ په کېنې هلاک شو په دغه وخت کېنې صدیق ځان
هک بولي ددغې جگرې او هکوالې متعلق وایي -

حق د پېژندو دے که اوس بیا د سنگ د پاره

سور په شهزاده کا دغه تورخوڼي نېږ

وراڻدي زه هڪ ووم چي پري ڊوب محمد امين شو
 جبه بنه شهيدان وو ڊپر مغولي شو پري ڊپر
 په دي شعر ڪنبي دشمنزاده نه مراد اورنگ زيب دے - دي سنه
 معلومه شوه چي صديق په دغه وخت ڪنبي هڪ وو ديوان
 صديق سرزه ڪنبي ستر تحقيق اروا بناد دوست محمد شنواري د
 صديق د هڪواڻي متعلق په صفحه (ز) يڪي -
 دهڪ د ڪلچر مڃه معلوم ٿي پي دے به (۸-۱۶) ڪن وو
 په دغه حساب به د (۱۰۷۰ ه ق) د ڪلوني په حدود و ڪنبي زير بندے
 وي. د دغه جگه ڪي ڪال (۱۰۸۳ ه ق) وو په دغه وخت ڪنبي
 صديق خان هڪ بولي اروا بناد دوست محمد شنواري په دي حساب
 د صديق د زير بند ٿي ٻيٽه ۱۰۷۰ ه ق بنا ٿي او هم دغه زمانه د
 فقير جميل بيگ زمانه وه د فقير بابا د زير بند و ٻيٽه هم سڄي معلومه
 نه ده ٽوڪ ٿي دنوشحال بابا مش ڪنبي او ٽوڪ ڪتر دنوشحال بابا
 د زير بند و ٻيٽه ۱۰۲۲ ه ده نوڪه جميل خان چوي مش وي نو
 د زير بند و ٻيٽه به ٿي ۱۰۲۰ ه يا ۱۰۲۱ ه وي اوڪه چري مون
 ٿي ڪتر واخلو نو د زير بند و ٻيٽه ٿي ۱۰۲۲ ه ده دوقات ڪال
 ٿي ۱۱۱۶ ه معلوم دے او د ڪال ٿي د ايجد و په حساب هم د
 شعرونو په رڻا ڪنبي يڪله شوه - نوڪه چري ۱۰۲۳ ه ٿي زير بند
 وي نو د قياس په روسه ڪندے شي چي واده ٿي دشلو يادوشتو
 ڪالو په عمر ڪنبي ڪه وي نومس ڪله چي فقير جميل بيگ واده د
 شلو ڪالو په عمر ڪنبي ڪه وي نو ۱۰۲۴ ه سره چي شل ڪاله جمع ڪري

نو ۱۰۴۳ هـ زمانه ترې را اوځي نو معلومېږي چې په ۱۰۴۳ هـ کې
 يې واده کړې وي او چې محمد صديق يې د دغه روښني واده نه
 پېدا کېږي نو د پورته شعرونو په رڼا کې صديق ۱۰۷۰ هـ
 کې هلك دے نو په دې حساب سره ۱۰۷۰ هـ ته چې ۱۰۴۳ هـ
 ترې کړې نو د پلار عمر يې په دغه وخت کې ۲۷ ر شپږ
 څلوېښت کاله جوړېږي او د صديق عمر په ۱۰۷۰ هـ کې (۲۴)
 کاله دے او هم دغه وخت د هلكواله وخت وي د دې نه هم
 ثبوت ته رسي چې دا صديق د فقير جميل بېگ زوي دے -

دا نو يې وو د زېږېدني او زمانې حال او س گورو چې صديق
 په دغه غزل کې دخپل هماغه هابېگي باره کې څه يکي -
 درېغه که وطن په تورو غرونو د صديق دے
 مه واي په نوښهر مکه يې مه واي اشقر
 او بل يو شعر کې د دې غزل يکي -

که د زېږه رضا دې ده چې بجنون گورم
 تر بجنون صديق بترشته په نو شهر

او دخپلې علاقې باره کې دخپل يو غزل نومره ۲۰۵ صفحه ۲۴۵
 باندې يکي -

چې د زېږه په زازې نه پوهېږي څه کړم
 په خصلت کې مهندي کړې خدای د نوري
 د انارو سرې داني سپېڅلې دے نه شي
 خدای و تاته کړې اناروکې زيرې

دا ٺٺور واره شعرونه بحث غواري او پي بحث پرې اوشي
نوهله به ترې نيجه را وځي په رومني شعر کښې صديق نوبنار
او اشغور ياد کړي او بل شعر کښې ئې صرف نوبنار ياد کړي. نو
ددې نه معلومه شوه چې دا هم دغه صديق دے کوم چې د
جميل خان زوې دے او نوسحال بابا واره دے ځکه چې ددوي
کله اکورے او چشپي او خواو شاعراقي وې او حکومت ئې تر
لرې پورې وو دا علاقې په نوبنار کښې شاملې وې او په
دې وجه صديق دخپل کلي چشپي او تنگار وچې دغه هم د
دوي جاېداد او کله وو ذکر په دې وجه نه کوي چې دا واره
کلي دي نوه کله چې دا واره کلي په دغه لويه علاقه نوبنار
کښې شمار دي نو په دې وجه ئې د نوبنار ذکر کړي دے کېدے
شي چې دا اشغور ذکر په وجه ځنې يکوال او لوستونکي ديوبل
صديق چې د چارسدې هشنغر ملک وو په تاريخ مرصع د
افضل خان خټک کښې ذکر راغلي او هغه ذکر د تاريخ مرصع په صفحه

۳۹۰ او اقتباس ۳۲۴ کښې داسې ليک دے

پي نامرغان کابل ته اورسېدو گماشته ئې

د فوځ په معرفت د صديق چې د چارسدې

ملک وو د بارک شاه زوې په تحصيل روان کړه.

ددې نه معلومېږي چې دا صديق بل صديق دے د چارسدې

ملک دے په چارسدې اشغور کښې سکونت کوي ځکه چې نامرغان

گماشته دده په معرفت چارسدې ته راستلو دے په نوبنار

کٻي نه اوسين بي د شاعري ذڪر ٿي هم نيشته شاعرنه دے صديق
 که ذکر د اشغور کوي نوضوري نه ده پي صاحب ديوان صديق د
 ددغه شعر په وجه د اشغور وي دا معلومه شوه پي دا صديق
 د فقير جميل بگ زوي دے د افضل خان خټک د ناکرود او جگرو
 د لاسه پي رغا هر ٿه په تاريخ مرقع کٻي درج دي دتور و غرونو
 ارمانی د اشغور په لور هم دا غلے دے د دي صديق اولاد د
 اشغور په شهر پاؤ نو مي کلي کٻي په کن تعداد کٻي د فقير
 ميان گانو په نوم ٺان له يو چم کٻي هميشه دي صديق په
 دغه وخت کٻي په اشغور کٻي ناست دے او د خيل وطن نونبار
 دتور و غرونو ارمان کوي او ٺکه وايي

ع در پنه که وطن په تور و غرونو د صديق دے

موبزه صرف په دي صديق د اشغور کول نه شن داسي خود
 صديق دتوره زوي سکندر خان خټک په خيل يو شعر کٻي وايي

ره سکندر په جانه کور کٻي فاقه نه يم

هميشه د خيل وطن اميد رجا خورم

دا شعر سکندر خان په دغه وخت وايي پي دے دغه وخت د
 وخت د آفرېديو علاقې جينا کور نو مي کلي کٻي ووپي د هغه
 ٺايب به افضل خان په اکوري حسلي کولې نو ايا موبز به ددي
 شعر نه مراد دا اخلو پي سکندر خان د جينا کور وو ٺکه پي په
 شعر کٻي ٿي جينا کور ياد کړے نونا-

هېشه د خپل وطن اميد رجا خورم
دغه څې هم ياد کړي نو دغه شان صديق هم د تورو غرونو ذکر
کړې دے او دې شعر سره به څه کوو -

تر بچنون صديق بتر شته په نوشهر
دلته يو بکار او واضح شوت د صديق د ځان د هغه په دې
شعر کې موجود دے

په چې د زړه په رازې نه پوهېږي څه کوم
په خصلت کې مهسندې کړي خدای د لورې
په دې شعر کې صديق د لورې ذکر کوي او د لورې هم دغه
علاقه ده لکه خوشحال بابا هم په يو شعر کې وايي
په تيراه په سوات په لورې درېه در شوم
بيام کوم لوري ته ته بيا پې ا سمانه
او دغه شان صديق د لورې د علاقې ذکر کېو تشبېه د امارو سرو
د نوسره کوي کومې علاقې ته چې لورې وايي يا چې کوم کلي په لورې کې
آباد دي د هغې متعلق دوست محمد کامل اروا نباد د تاريخ مرصع په نوټونو کې په ۱۹۱۱
خاورې ته نژدې مغرب رويه څخه شمال ته د سړاې
اکوړه جنوب څخه مشرق ته د منهي مشرق ته
دا قول ځايونه د ختيځو په لورې ته تحصيل
نوشهر کې دي -

ستر محقيق سرفراز خان عقاب خټک په خپل تاليف تاريخ خټک مطبع

حمیدیتہ پریس پبلسور چا پکال ۱۹۴۵ء کئبی پہ صفحہ ۱۸۲ دتوپہ
سرخط لاندی تفصیلی بحث کپے دے چي دلته کئبی لڑ غولدی یو
دود کربئی دا خلم -

خوره کادوسرا اہم مقام نلسام پور ہے یہاں اور شیدو
ریں اکورئین سے یں پشمئی میں فیر بین بیگ کی اولاد سہی ہے
پہ دہی علاقہ کئبی پلوسی - د پپرو اوئی ر ککئی اگو گوری پہ کن
تعداد خنکلیہ شکل کئبی ولاہی دی اودد غہ خلتو دآ صدن ذریعہ
دہ - دانوو دصدیق دحائے خائگی بارہ کئبی بحث اوددی بحث
نہ معلومہ شوہ چي دا صدیق دختکود علاقہ و و اوقیر بابا
ہم ددی علاقہ سرہ نسبت لرو -

دلته پہ بل یو شہادت دتو شمال بابا سرہ دیونج نسبت د
ورارہ اوترہ دھفر دیو شعر پہ دنا کئبی یکم ہند شعر دارنگہ
دے - دا شعر دیوان صدیق پہ صفحہ ۱۵۸ پہ ۱۹۸ نمبر غزل
کئبی یک دے -

دا غزل دخان ددی غزل جواب دے
کہہ داسا سترکی را و جا رہا سم خان سے

پہ دہی شعر کئبی صدیق دتو شمال بابا دخان توری پہ احتراہی
طیجہ کئبی یاد کپے دے اودا ہکارہ خبرہ دہ چي دتو شمال بابا د
کورقہ تولو شاعرانو دتو شمال بابا دا احترام او عزت پہ تو کہہ دخان
پہ ہیجہ سرہ پہ خیلو شعرو نو کئبی یاد کپے دے نکہ عبدالقادر خان

ختک چي دنوشحال بابا زوي دے دخيل پلار ديومشهور شعر په
جواب کښې وايي -

دا غزل په پښتو ژبه چي بيان عبدالقادر کرو
دروغترن يم که بي خان واي بل يو پښتون هسي

اودغه شان اشرف خان هجري په خپله مرثيه کښې وايي -
له حيايه تن دخان خور لے نه شي
په دا نوي که هر ټورمکه بي حيا ده
کامگار ختک هم دنوشحال بابا ذکر دخان په نامه کړے دے لکه وايي
دا غزل چي کامگار او دے په پښتو کښې بي له خانه
نه دا هسي کښې نه دے هېڅ شاعر په خپل ديوان
سعيد ختک هم وايي -

خان که اطلس دا شعارو ودي دي
دديو درې روڼو ټوکي هم ښکلي دي
دغه شان کاظم خان شېدا دنوشحال بابا ذکر خو حايه دخان په
احترامي نامه سده کړے دے لکه وايي -

دا افغان له شعرا په شېدا باندې
دادب په مقتضي دخان شرف دے
شېدا خان * په دي کاميرد شاعران
که مرر وده ئې عرض دي تا انشا شي

ددي مثالونونہ ثابتہ شوہ چي صديق هم ددغه کورفي
 شاعر دے د نوح شمال بابا نوم په ، احترام سره سکه دهغه د زمانو
 په خان په شعر کي ا خلي نور چاکه ذکر کړي نو نوح شمال يي یاد کړي
 خو چي زامنو اور وروني د خان په نامه یاد کړي چي په دغه کي
 دخپل سکه دور جمال خان زوي صديق يي هم د خان په نوم یادوي
 دخپل خاندا يي رقابت په وجه د مغلو سپکه او نفرت په خپلو
 شعرونو کي څرگنده وي او دغه نفرت په وجه هغه پښتو
 ته هم سپک گوري کوم چي د مغلو تک نوازي سکه په خپل يو غزل
 کي په صفحه ۱۰۷ باندې ليکي

توره شري بنه ده نيمه لنگ نيمه په سر
 ورک شه د مغلو د بخشش منديل په سر
 واپه لپوني شول پښانه چي پسي زغلي
 ننگ و ته يي شا کړه له مغولو غواړي زر
 حق پښتو د که اوس بيا ونگد پاره
 سور په شهزاده کا دغه تور خوني په سر
 رواندي زه هلک ووم چي پرې د و ب محمد مين شو
 بنه بنه شهيدان وو پر مغول شول پرې د پر
 هېڅ نه دي نابوده يوسفري دننگ په کار کي
 نوم يي د زمري دے تر شمال دي ز بستر

خُني که منصب خوري نولا کور په نپيل وطن دي
 پسي شوي د مغولو حمزه کوره گيرېي خسر
 حال د پښتنو د ننگ په کار کښې را ښکاره شو
 واره هېڅ کاره نه يې حيا تا مرد بشر

په دې شعرونو کښې ئې زيات رنگ د خوشحال بابا د خيال ښکاري
 صديق هم هغه پښتو غندنه کوي ده کوموچې د مغولو په سرو
 پښو پسي منډې وهلي او خپل ننگ ئې په هغوي خرڅ کړه وو
 او د دې شعر نه ئې خو هغه خاندان يې جذبې غېرت ښکارېږي او په
 دې وخت ارمان کوي چې

نه مومند اېمل شته نه خوشحال دريا شته

نه لښکر غلجي - له پښتو خاين شرغړ

او دغه شان د خپل ننگيال توپيال تره خوشحال بابا وينه د صديق په
 رگونو کښې تېره شوې ده او صديق هم د مير يې خلتو تاسه کوي
 ده په دې ختمه څېر نوال دوست محمد شينواري په خپله سريره
 کښې بيکي -

په کلاسيکي ادب کښې صديق د لورې پورې شاعر د په
 اشعارو کښې ئې دېر داسې غزلې شته چې په نازک خيالۍ کښې د حميد
 او شېب شاعر و استول دي د مثال دپاره د ديوان په غزل
 ۱۱۰۶، ۳۰۹ کتله شئ نو صديق باندې د خوشحال ننگ زيات ښه

شي صديق دتوري مہڙتوب شجاعت مہڙن شاعر دے سکھ وائي

مہڙي پيہ مہڙتوب سرہ ياد مہڙي

د نامردو کلہ شوک وائي سنڌاري

د زمري نامہ پري کيڙدہ زمري ^{وي} ڇھ

کوان به هان کاندي دتورو پيہ ميدان شوخ

مئلہ چي اروا بناد جيتي او اروا بناد دوست محمد شيناري ويلي

دي چي صديق دتصوف او سلوک نہ اشنا دو صوفي شاعر هم

وو نودلتہ کيڙي مونڙ گورو چي صديق واقعي دتصوف او سلوک

د درونو نہ تپن شويہ وو دهفتہ صوفيانہ شاعري کہ او کتے شي نو د

شعرونو نہ معلوم پيڙي چي صديق مريدي تصوف هم کيڙے وو يعني صديق

ديو کامل پيڙي نہ بيعت هم کيڙے وو او مريدي ئي اختيار کوي وہ

سکھ دا لانديتي شعرونہ مونڙ تہ بنائي -

ها چا و تہ خوابہ ترني شکر دي

د صديق وئيل د پيڙي له برکتہ

دمريد تعظيم د پيڙي عزت طلب دے

داستاد طلب نہ ئي مردودہ

تساي قباحت دا وي کہ باور کسي

چي مريد د خپلہ پيڙي شي مردودہ

او د غه شان د ديوان پيہ صفحہ ۲۵۰ وائي -

۱. چي ثابت په شريعت شي
 ۲. نو سالک د حقيقت شي
 ۳. د توحيد د يوه کسري بله
 ۴. چي روان په طريقت شي
 ۵. بې پرواه به د فتن کړي
 ۶. چي د پير په معرفت شي
 ۷. د تلقين ذکر حاصل کړه
 ۸. چي مشغول په محبت شي

د دې شعرونه معلومېږي چي صدیق د صوفيت او د تصوف
 درجو - منازلو د پيروي او مريدۍ او اډا بونه پوره پوره واقف
 دے او په تصوف کښي د يو استاد حيثيت لري صفا حکه چي د
 صدیق پلار فقير جمیل ميان هم يو ستر روحاني مقام لري او د
 جذب و مال په مستي کښي ست د لويې الله په معرفت او د
 حق رڼا موندلو د پاره سرگودانه وو او د شريعت او طريقت
 نه پوره پوره خبر وو په دغه وجه صدیق هم د دغه مکتب
 طالب علم وو او په دغه مکتب کښي نکه د پلار لور مقام لرلو.
 د دې دومره تفصيلي بحث نه پس موږ ته معلومه شوه چي
 صدیق گمنامه نه دے سوانح چي معلوم شو صدیق خټک دے
 د هو شحال بابا دسکه رور جمیل ميان (جمال خان) مشر زوي دے
 د دغه زماني دے د هو شحال بابا د شعرونو رنگ پورې اثر انداز

دے - دعو شحال دوخت دجگري ستائنه جي کري چيله علاقه او
 کلي جي هوريه او نوبار بشپل دے - او دهور جي کري جي ستائيني
 دي و مغوبد جي ويلي دي دعو شحال بابا په شان جي - د
 مپرتوب بهادري شجاعت ستائني کري - او شنگه جي جي دترة
 د اهل خان او دريا خان سره د هغوي د مپرتوب په وجه مينه
 ده نودغه شان جي د اهل خان - دريا خان او خپل ترة
 خوشحال خان سره خپله مينه بکاره کري - د تصوف د مختلف
 منازل و درجونه واقف او ددغه مکتب استاد کامل دے او
 صوفيانه اشعار جي هم ويلي تبه جي ختيکو اله ده که چري د
 بل خاندان سره جي تعلق وے نو په ديوان به جي د بل چا
 رنگ زيات وو نومعلوم مپرتوب جي د خپل ترة په وجه جي
 په شعرونو د هغوي رنگ زيات دے او د پلار په وجه جي د
 تصوف رنگ ددي تبولو شواهد و نه معلوم شوه چي صديق
 د جمال خان رحيم بيگم فقير بابا زوي دے دعو شحال بابا واره
 دے او صاحب ديوان شاعر صديق دے و بده مرغه د دوي
 د پندر حالات لايه تيار کي جي دي نو په تبه تبه جي د زوي
 حالات دا وه د صديق تعلق دراقم را جي او شپنه بوي
 الله دي او کوي جي نور تحقيق پري اوشي او نور معلومات
 دا بر سبده شي -

کتابونه

- ۱- هېوادمن زلي د هند د کتابخانې پښتو خطي نسخې د افغانستان د علومو اکېمي ۱۹۸۲ء
- ۲- فقيرخېل فرودس شاه ميان شجره نب فقيرخېل ميان کا انجمن اتحاد فقيرخېل پشایي اکوړه خټک ۱۹۹۱ء
- ۳- رضا محمد افضل پروفېسر پټ ستوري پښتو اکېمي پېښور يونيورسټي ۱۹۸۴ء
- ۴- نوح شحال ريويو جلد ۳ شماره ۱ پښتو اکېمي پېښور يونيورسټي ۱۹۸۲ء
- ۵- د صدوق ديوان د شينوارې دوست محمد سرزړه شخړه د افغانستان د علومو اکېمي ۱۹۷۹ء
- ۶- ديوان د سکندر خان خټک د دوست محمد کامل مقدمې سره ادره اشاعت سرحد قصه نواني پېښور ۱۹۶۳ء
- ۷- عقاب خټک سوفراز خان تاريخ خټک حميديه پريس پېښور ۱۹۶۵ء
- ۸- ديوان اشرف خان هجري مرتبه هېش خليل شاهين برقي پريس پېښور ۱۹۵۸ء
- ۹- جيبسي عبدالحي پښتانه شعراء اول ټوک يونيورسټي بک رېجنسي ډېر بازار پېښور
- ۱۰- خټک افضل خان تاريخ مرقع دوست محمد کامل نوټونو سره يونيورسټي بک رېجنسي خېبر بازار پېښور

ابراهيم ټوک دے

ابراهيم ټوک دے - دکوم ځانے دے - د چاخه دے - دکومې زمانې دے - د یو ټوسوالونه دي چې ددې پخواني شاعر په باره کې پیدا کېږي نو زموږ لیکوالو ډېر په آسانه حل کړي دي - هغه ځکه چې ځان ته دومره سرتوب ول نه دي پکار بس نو چې د څېړنې د کتابونو پایښې وکول پکار دي - څېړدے که نور د علم ټکي پرې بیا اداښه کوي - ځوابي د پاره بیا کتابونه راخلي او هغوي پرې هم پي ټوکه لیکي د ټولو نه مخکې به زه دلته د ابراهيم باره کې د مختلفو لیکوالو تحقیقونو د کتابونو د اقتباساتو په شکل کې د هغوي د پېژندنې او د هغوي د زمانې - د شاعرۍ او خاندان باره کې دلته او لیکم نو بیا که زه د خپل تحقیق په رڼا کې څه لیکم نو په پوهېدلو کې به لوستونکو ته اساني وي - په دې نوم باندې ډېر شاعران تېر شوي دي - نو دلته چې دکوم ابراهيم ذکر کېږي د هغه غزل په "چمن ې نطير" کې راغلي دے - د پخوانو شاعرانو د غزلو یو خطي مجموعه ده - یو انگرېز محقق پادري هیوز د دغه خطي نسخې نه په خپل کتاب "کلید افغاني" ددې شاعر هم یو غزل راخستے دے د کلید افغاني په سر کې د افغانستان د

ستر محقيق عبداللہ خد متگار په هر شاعر تعلیقات درج دي هڼو
لیکي -

دچمن بي نظير د شعر د شاعر په باره کښي يو احتمال
دادے چي نوموړي دي د کالو خان دغه ابراهيم
شاه وي حکه چي دي د کلید افغاني د تدوين
د زمانې د شاعر اولسي شاعر وو او د
فياض کيسه چي په کلید افغاني کښي راغلي ده
ده تکميل کړې ده د دي نوموړي شاعر په باره
کښي نور حقه معلومات چاته هم نسته - (۱)

ستر محقيق پوهاند محمد افضل رضا صاحب د ابراهيم باره کښي د پټ
ستوري کتاب پښتو اکېډمي پېښور چاپ کال ۱۹۸۶ په صفحه
۹۳ باندې ليکي -

داقم المحروف محمد افضل رضا) ته پټ ستوري د
تحقيق په لړ کښي د محمد ابراهيم د لاس ليکي د
انون قاسم فوائد اشريعت نوم کتاب په لاس
ور غلو چي په پښتو اکېډمي کښي موجود دے
په آخر کښي ليکلي دي

"محمد ابراهيم متوطن ختيگ مصري بانډ"

۱۱) پادري هيوز کلید افغاني کابل چاپ صفحه ۱۱۹ د چاپ نېټه
۱۳۵۶ کال د زمري ۱۵ -

اوصا کله چي صفي الله ختيک د باندي مليا د مصري
باندي نوبار تحصيل وو نو کيد ۷ شي چي ابراهيم
خه ورخي په مصري باندي کني هم تيري کړي وي
او حکه ي صفي الله ختيک په تير وشوؤ عالمانو
کني ذکر هم اوکړو -

د ابراهيم باره کني د افضل رشاد د وېشانته پس هغوي د ستر
محقق ارواښاد عبدالعليم اثر افغاني صېب يک هم په دې کتاب کني
هم په دغه صفحه ۲۹۳ يکي -

د ښاغلي اثر د يک مطابق ابراهيم د سوات د
مشهور بزرگ پير پونده مېږ په اولاد کني يو
ډېر لوي عالم روحاني بزرگ او د پښتو ژبي
د پخواني طرز اسلوب په يکونکو کني د موزوني
طلقي شاعر او اديب تير شوه د -

په بل حله کني هم په دغه صفحه ۲۹۳ د پت ستوري کتاب
پښتو اکېډمي پېښور چاپ کال ۱۹۸۶ د اثر صېب يک يکي -
او د ابراهيم د ليکلو طرز د انجون دروېزه د بک
په پېړوي کني د ۷ هر کله چي صفي الله ختيک
په مياشت د صفر المنظر ۱۲۷۳ کني دده ذکر د
تير و شوؤ عالمانو په حيث سره کوي د ۷
او د ميان صېب محمد عمر د شمس زوي عبيد الله
میان گل د خپل کتاب هفت پېرک په ديا چه

کښې دده ددې قيصې نوم ياد کړې دے او حضرت
ميان گل په ۱۳۲۳ هـ کښې وفات شوه دے نو
وېلے شي پچې حاجي ابراهيم بابا د ۱۳۰۰ په زمانه
کښې تېر شوه دے -

اوس راتو د بناعلي محقيق پروفيسر محمد افضل رضا صيب د بل کتاب
"د پښتو غزل" چاپ پښتو اکېډمي پېښور کال ۱۹۷۸، صفحه ۱۴۴
باندې يک ته هغوي ددې نوموړي شاعر باره کښې ليکي -

ابراهيم د سوات اوسېدا ونکے وو - د پير پر بنده
صيب په اولاد کښې وو د ۱۳۰۰ هـ په زمانه کښې
تېر شوه دے د زقوم بادشاه اوسېد الملوک
قيصې هم يکې دي - قلبي ذخيره ې په
قبر کښې کښې دفن ده لاندېښه يو غزل ې
کلید افغاني کښې نقل کړے شوه دے - غزل ې
د پښتو د قديم غزل ټولې ټوټې لري ټوټې
غزلې ې راقم الحروف پټ سوري * کتاب کښې
درج کړې دي -

د افغانستان ستر محقيق او نوميال يکوال ارواښاد عبدالحی جيبی
صيب د ابراهيم په باره کښې دخپل تاليف پښتانه شعراء اوله حصه
چاپ پښتو ادبي مرکز سرانے نورنگ بنون کال ۱۹۸۴، صفحه ۷۵
باندې ليکي -

ابراهيم هم د هغه شاعرانو نه يو دے کوم چي په

گمناوی کڻي مردے - حالات او دیوان ڀي نه
دے پاڻي دده بس دکلید افغاني په ذریعہ یو
غزل تردی وخته ژوندے پاڻي دے او دے
مون دهنی په وجه دیو بنه شاعر په
چټ پښتو -

~

چي د عشق سودا په سوکرم کله مرد یم
سر پر بسکپه په میدان کڼي د عشق فرد یم
د عشق نوم حکه په ما باندې سهي شه
وچي شونډې ونډې سترگي کونه زرد یم
د یادداشت بھرہ به بیاموم امید دے
لکه تن چي شغول شوے په یاد گوډیم
که ځي سراو مال دیار په مینه لار شي
خدا ځي دې نه کړه که پري گوم یا پري سوډیم
تعلق هستي ځي دواړه پسي شا کړه
جریده د عشق په لار کڼي روان فرد یم
دامن واخله چر ځي گود اوده نه شي
خسته پروت دیار په در کڼي لکه گورډیم
بپردان د عشق له سوزه خیر نه شو
بواهم حکه منت بار د اهل درد یم

۶۹

د افغانستان بل ستر محقيق هېواد مل زلمې هم د ابراهيم باره

کښې يکي -

ابراهيم از شعراي قديم پښتو است پادري هېوز غزل ابراهيم
دا از چمن به نظر رر کيد افغانی تمجب کرده ابراهيم غزليات
عشقي سرود تذکړه نوياس، پښتو شعر و شرح حال ويدا
ضبط کرده اند از دست -

۴. بي دردان د عشق له سوزه خيږنه شول

ابراهيم حککه منت باد و اهل درد يم (۲)

دانو وو د ابراهيم په باره کښې د مختلفو محققينو د - تاريخچه دينا
خه بر شان پېژندنه چې څوک وو د کوم زماني وو - شاعر وو
بزرگ وو صوفي وو په دغه تېر شوي تحقيق باندي بر شان
سوچ پکار ده اوچې په اختصار ې حاج واخلو نو معلومېږي
چې دغه ټول حقيقتونه د تضاد ښکاري او په يو وخت مختلف
بيا نونه بيان شوي دي بناغله افضل رقما هېب په يو ځاي کښې
يکي چې د يو خطي نسخې له مخه متوطن ختيک د مصري باندي
نوبتار وسېدونکې ده او په بل ځاي کښې د اشرهېب په وېسنا

۲. زلمې هېواد من فرهنگ زبان و ادبيات پښتو چاپ وزارت

تعليم و تربيه کابل کال ۱۹۷۷ صفحه ۷، ۸

متفق دے چي د سوات د پير پوند، اولاد کني دے او هم صفه غزل
چي يکي کوم چي جيري صيب يکله دے -
البتہ ارواڻاد جيبي صيب په گننامہ شاعرانو کني اچو لے
دے او هغوي ته چي حالات نه دي معلوم دهغوي دا يک د
قدر وړ دے -

دا حئي چي بز د خپل نظر په تله ووتلو هر چاته
حق حاصد دے چي خبرته او کوي زه خبرند وال نه يم خو
دنه د ابراهيم باره کني د خپلو معلوماتو په رڼا کني خپله يو نظريه
لرم - او خپل دې يکاته حتمي نه دايم - دنه راقم الحروف د
تپرشري يک او تحقيق په رڼا کني څه معلومات او د خپلو معلوماتو
د زخيز کوي يو کول غواړي - او لوستونکو ته د ابراهيم په باره کني
خپله خبرته پيش کول غواړي -

د ابراهيم غزل په چمن بي عدیل وگنښن بي تمثيل کني چي دميان
انځورکالا خپل تاليف دې کني دکوهم شته ميان انځورکالا کتاب
په ۲۵ رمضان ۱۳۰۱ کني يکله دے او په دې کني درخوانو
غوره هغه شاعرانو ذکر کړے دے کوم چي دنوشحال بابا، رحمان بابا
وغیره، تر وخته وو -

خبرته چي هر کله څوک کوي نو داخلي او خارجي شهادتو
ضروري دي د چاپېرچل حالات او دنزدې زمانې حالات د
هغې نه پسته حالات نو تحقيق بيا هله پکار دے دا سپي نه چي
بي توکله بي تحقيقه کله د سوات او کله دمصري بانوي راقم الحروف

چي کومہ نظریہ د ابراہیم بارہ کبھی پیش کوی ہفہ بہ دبرہ درج
شوی شہادتونو یہ تہلہ تہی او پیش کوی بہ ئی -
میاں انجمن چي دکومو شاعرانو نو ذکر یہ خپل کتاب کبھی کرے
دے تو ابراہیم ئی دکومو شاعرانو یہ زمانہ کبھی اپولے دے د
دہ غزل دکومو شاعرانو د وخت سرہ قافیو ردیفونو سرہ سمون خوری
نوددی نہ معلومہ شی چي دے دہفہ وخت شاعر دے نو، سوچ
بہ موزن تہ یو لار اویشائی زمونز رہنمائی بہ وکری او بیابہ موزن یہ
دغہ لارچیل مرام تہ تگ کوو دغہ زمانہ یہ شاعرانو کبھی خوشحال با
ہم یاد شوے دے پښتو ادب باندي ددہ او ددوی دخالدان لوی
احسان دے - خوشحال بابا نہ را واخلہ زامن - نمسی کورسی ئی ہم
دپښتو ادب خدمت کوی لگیادی - او پښتو ادب تہ وده وکوی -
دغہ شان د خوشحال بابا مشر رورچي یہ جمال خان - جمیل خان
نواجہ جمال الدین نومونو باندي یہ مختلفو موقعو یاد شوے
ہفہ ہم نکه دخیل رور دتوری او قلم خاندو او یہ ادبی میدان کبھی
دخیل رور خوشحال بابا تہ روستونہ وونو بن صرف فرق داوچ جمال خان
بابا د تصوف، سلوک، معرفت لارچیلہ کر ددی شہر باوچو جمال تہا بابا شاعری
ہم کوہ د شاعر یہ بارہ کبھی افضل رضا مہب پتہ سوری نو ئی کتاب او دافغانستان نویسی
اوستریکوال عبداللہ خدا شکار بختائی یہ پښتانه شعراء پنجم
توک کبھی یہ رومنو صفحو کبھی نوکو سرہ د هقوی دشعرونو
غزلو دہر یہ وساعت سرہ کوے دے - ددوی خطی نسخی د تذکرہ
الاولیاء او نور محمدیہ یہ نومونو یہ فارسی ژبہ کبھی یکٹے یہ

پښتو اکېډمي پېښور کېږي پرې دي دغه شان الرشيف سټي
 افغانستان کې هم يو خطي د فارسي نسخه پرته ده چې وس
 وس هغوي د مناقب شېخ رحيمکار په نوم چاپ کړې ده زما دې
 مطلب د دے چې دغو شمال بابا سکه دور هم په ادبي ميدان کېږي
 د چانه روستو نه دے نو دغه شان د جمال خان بابا زامنو هم خپل
 خانداني روايات قائم او برقرار ساتلي دي - نکه د جمال خان بابا
 زوي محمد صديق چې د هغري نه پس سجاده نشين هم وو د هغوي
 ديوان چې دکابل نه د ديوان صديق په نوم چاپ دے -

راحم خپلې مدعا ته چې ابراهيم زما په نظر کېږي څوک
 دے توکومه چې زما تحقيق دے نو ابراهيم گمنامه نه دے د جمال
 خان بابا زوي دے سکه د خپل توه او پلار شاعروو - صوفي وو
 بزرگ وو - لوستونکي به وايي چې تا سره څه ثبوت دے دته به
 زه د خپل گران مشر ميان فردوس شاه فقير خپل د مرتب شوې شجر
 نسب نه خواله ورکړم -

لس
 د جمال خان بابا څلور بيبياني وې د هغوي ديار
 زامن وو يه هغه بيبيانو کېږي د بي بي رابعې
 چې په قام اسماعيل خېله وه پنځه زامن وو
 چې نومونه ئې په دې رنگ دي -

- ۱- محمد ابراهيم ۲- محمد اسحاق ۳- فقير محمد صديق ۴- محمد عناق ۵- محمد صالح (۳)
 - ۳- فقير خپل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خان خپل فقير خپل
- ناشر انجمن اتحاد جمال خپل چشمنی اکوړه خټک د چاپ کال ستمبر ۱۹۹۱ م

دا رو ښه ثبوت څي دغه شاعر څي ذکر ٿي به ڇهن ٻي مدد مل وگهڻ
ٻي تمثيل ميان اٽڪر گل اوکيد افغاني کڻي يادري شيرز کړي
دے گمنامه نه دے گمنامه ځکه دے څي چا تحقيق نه دے کړي د
فقير جيل بېگه جال خان زوي دے ځکه ٿي هم په دغه کتاب کڻي د
يوې زماني د شاعرانو په قطار کڻي ځائے کړي دے.

دغه شان بنا غلے افضل رفا ښه بېکي څي هغه د مصري بانډي
متوطن ختيگ څي د تمثيل نوښاد يو کله دے اوسېد وکله وو د مصري
بانډي لږ محل وقوع مصري بانډه په اکوري کڻي د سيند په څار
ده بلكه دا هم وپلے شي څي اکوري او مصري بانډه کڻي فرق
نه وو بلكه هر کله څي سيند يعني اباسين څلرخ بدل کړو نو
مصري بانډي ٿي جدا کړه اشرف خان هجري هم دا په ځپلو شعرو
کڻي په تاحت هم ياده کړي ده د جمال خان اولاد په پشمي - اکوري
نحال پوره - نظام پور - شېدو او دغه شان په نورو خواوشا
کلو کڻي آباد دے - دا هم يو ثبوت دے کېدے شي څي ابراهيم بابا
په مصري بانډه کڻي سکونت اختيار کړي وي ځکه څي مصري بانډ
او دغه قول نزدې خواوشاکي خود غويي ملکيت او جاېداد و
دلته به زه د ثبوت په توگه د ارواښاد ستر محقق عبدالحليم
اثر افغاني ښه يو ليک ته دوستونکو پاملرنه را وگرځوم هغوي په
ځپل يو مضمون څي سرخط ٿي "اخلاقاً نه" دے کڻي بکي -

افضل خان دا ذکر نه کوي څي محمد اسحاق - محمد ابراهيم
د محمد صديق کشران روښه هم دده د پلار محمد اشرف خان

نه هم مشران وو هم د پرېنه شاعران وو په شال
 کښې د فقير ابراهيم پشتمې "سهروردي يو غزل
 راوړم -

چې د عشق سودا په سرکړم کله مرديم
 سر پرېکړه په ميدان کښې لکه فرديم
 چې دردان د عشق له سوزه خپرونه شو
 ابراهيم حکه منت يار د اهل درد يم (۴)

هغوي يکې په دې غزل کښې مصرعه جريده د عشق په
 لار کښې روان فرديم دا بنا ئې چې ابراهيم په مقام د فرديت کښې
 وو چې د فنا ئې الله مرتبه ده چرته د مقام فرديت خاوند ابراهيم
 او چرته د افضل خان پلار محمد شرف خان هجري بکن افضل خان
 چې ذکر نه کوي -

دا وو د اثر صيب يک - دلته کښې اثر صيب هم د دغه ابراهيم
 بانه کښې بل شان يکل کوي - کېدے شي چې هغوي په دې نېټه
 رسېدے وي چې هغه مخکښې تحقيق سخي نه وو بلکه هرکله چې
 هغوي ته معلومه شوه چې جمال خان بابا په زامنو کښې هم شته
 او د مصري باندي او سپدونکې دے نو درې نه معلومه شوه چې
 دا ابراهيم جمال خان بابا زوی دے - جمال خان بابا چې په فقير بابا
 مشهور دے د غوثيت او قطبيت د درجو نه تېر شوه دے دغه

۴ - خوشحال ريويو شماره ۱۰ پښتو اکبري پېښور چاپ کال ۱۹۸۷ ص ۷۵

شان د اولادېم تربیت کړې او وخت په وخت کې زامن هم سجاده
نشین پاتې شوي او د تصوف، سلوک، مختلف درجاو نه تېر شوي نو
شاعري کې هم د تصوف په رنگ کېنې رنگ ده لکه په یو غزل کېنې وايي

یې خبر په اسرارته شي د هو هو
په هغو بیرو د هر چا شه تو تو
له اوله پرې د قتل فترې زه کړم
د غافل په غزا کې هي رو رو
شوک غافل خاموشه ناست وي مستغرق شو
شوک فاخته غوندي ندې که په کو کو
بې افتابه زره پا یې نه ده
بنکاره وي دغو په مخ سره یو یو
د ستا مخ زما دسترگو منظر گاه دے
ستا مخ په اورې سترگې شوې لو لو
بې دردان به اهل درد نه شي براهیمه
هرې لري که په سل خله کړې فو فو (۵)

د عبدالقادر خان خټک یو غزل هم په دې قافیه باندې لیکل شوی دے

۵ - رضا محمد افضل پټ ستوري پښتواکېمي

پېښور یونیورسټي ۱۹۸۴ م ۳۹۷

چا موندلے دے نارې وھي ھو ھو
ٹوک طالب خني پستنه کا کو کو
عريشان ي پرستش کا له فوشيا نو
فرشيان هم پسي گويي په سو سو
د دوئي خبرې مږ کوه مطربه
په نغمه کني يو يو وايه نه دو دو
چي راغلي له عدم دے وجود ته
اوز يو ترسبه کا چي به خو څو
د ټواقي شاهين ياغي شورابه نه شي
که فریاد د عبدالقادر کاندې قو قو

د عبدالقادر خان بابا هم په دې غزل کې د تصوف رنگ دے -
دغه شان په چمن کې نظير کې د خوشحال بابا عبدالقادر خان
ختک ، اشرف خان هجري ، کامر ختک ، سعيد بابا سکندر خان ختک
د غېره و غېره دهغه شاعرانو غزلې ليکلي شوي دي کوم چي
دغه ټول ديوي زماني شاعران و - او ابراهيم بابا هم ددغه
زماني د شاعرانو په قطار کې اډولے شوع دے -
په ټول تفصيلي بحث به ننږين نظر واپو -

د جمال خان بابا د وفات زمانه ۱۱۱۶ هـ د ۵۵ - د ابراهيم بابا زمانه
۱۲۰۰ هـ ليکلي شوي ده خودا زمانه نظر کې د عبدالقادر خان ختک
همزولے کم و بيش د ۱۱۴۲ هـ زماني دے ځکه چي غزلي ي ديو
بل په قافيه يوشان بکاري -

ابراهيم بابا متوطن نختک د مسري باندي اڪوري اوسيدونکي
دے دغه ٿي د اوسيد و اوکلي تبتو دے بل تبتو ٿي دا سڀ
نيشته چي چرتو په ليک کني راغلي وي دا ابراهيم بابا په غزلونو
باندي د تصوف رنگ هم پروت دے -

ابراهيم بابا د عبدالقادر خان سکندر خان دي د زمانې په شاعرانو
کني بنودلے شوے دے -

د نوح جمال بابا د سکه دور جمال خان بابا په تبعو کني دا ابراهيم
بابا نوم شته او د زمانې سمون ٿي هم دهغوي د زمانې سره دے -
ددي تحقيق په رڼا کني دا ثابت شوه چي دا ابراهيم بابا
هم د جمال خان حميد بيگ فقير بابا زوي دے د مور نوم ٿي بي بي
دابعه وو په قام اسماعيل خيله وه - ضروري نه ده چي بس
دا تحقيق سهي دے بلکه زما ددي مضمون ليکو مطلب دا دے چي نور
پياوړي تحقيقات دي هم لٽون اوکړي اويته دغه موضوع دي
خه او ليکي چي داروان نسل ترې خبر شي -

کتابونه :

- ۱- رضا محمد افضل پروفيسر پتو ستوري پښتو اکيډمي پېښور
يونيو رسټي ۱۹۸۳ء
- ۲- رضا محمد افضل پروفيسر د پښتو غزل پښتو اکيډمي پېښور،
يونيو رسټي ۱۹۷۸ء

- ۳- ښوونځي پادري کليد افغاني د څېړندويي عبداللہ خدا متکار
نغتاني په سرزده کابل ۱۳۵۶ ش ۵ -
- ۴- نغوشحال ريوي شماره ۱ پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي کال ۱۹۸۳
- ۵- صواد مل زلعي فرهنگ زبان و ادبيات پښتو مطبع تعيم و
تربيه کابل ۱۹۷۷
- ۶- خټک عبدالقادر خان خدا يفته خټک مډونه و مرتبه انوار الحق
سید يونيورسټي بک اېجنسي خېلو بازار پېښور
- ۷- جيبی عبدالحی پښتانه شعراء اوله حمده يونيورسټي بک
اېجنسي خېلو بازار پېښور -
- ۸- فقير خېل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خېل انجمن اتحاد
جمال خېل پشتمی اکوړه خټک سټېر ۱۹۹۱ -

نوم وروکے شاعر

محمد سعيد اودهغه قلمي آثار

زموڼ د پښتنو په هره قبیله - خاندان او قوم کېږي د پرلومو
لومو شاعران - ادیبان - عالمان سپر شوي دي چې ځيني ښکاره
دي او ځيني اوس هم په تیارو کې پټ دي را برسېره کول غواړي -
خو دغه خلقو د علم خزانې زموڼ د ناپوهی په وجه ورځ په
ورځ گړوونو کې پټېږي او موږ د دغه خلقو د علم خزانې نه
مخرومه پاتې کېږو او زموږ د د پښتنو په سیمه کې اوس هم داسې
لویې لویې علمي کورنۍ شته چې په هغې کې د لویو لویو شاعرانو
ادیبانو عالمانو کتابونه په چاپي او قلمي شکل کېږي نو دې
پراته دي او دغه خلقو سره یې هېڅ قدر و قیمت نېشه
او د دغه ناپوهی په وجه دغه پوهه خلق اوس په نوم
ورکو کې شمار لې شي چې زموږ د پاره د پرلومو زیان دے که
چرې دغه قیمتي علمي سرمایه را برسېره کړه شي نو د رازان
وخت تل به ترې د پرځه زده کړي - ولې چې د دغه نوموړو پوهانو
د علم په وجه نه صرف موږ د علم درناوه متور شو بلکه رازان
نسل به هم په دغه لارځپل تگ تېن کړي او ذهني ثقافتی

سياسي علمي پر محنتگ به نور هم مخ په وړاندې کړي نو ددې
هر څه باوجود داسې علمي کورنۍ هم شتم چې هغوي غواړي
چې دهغوي داسلافو کارنامې دې په ډاگه کړي شي په دې
سلسله کې چې زه نن دکوم نوم وړکي شاعر - عالم نوم رابرسېره
کول غواړم او د نوم نه ئې گودونه سندرم او دهغوي ورک
قلبي آثار راښکاره کولو باندې خپله مقاله بناسته کوم په دې
سبب چې د پښتو ادب په باب کې نوې اضافه وښي هغه نوم
ورکي شاعر - عالم ميان محمد سعيد دے باندې چې اول په دې رڼا
واچو و چې دوي څوک دې دکوم ځای دې په کومه زمانه کې
ئې ژوند تېرولو او دکوم خاندان څخه تعلق لري ددې معلوماتو
حاصلولو دپاره به موږ دوه لارې چلولو يو لار د ميان محمد سعيد
د قلبي آثارو په رڼا کې او بيله دهغوي د خاندان د افرادو
د ليک يا زباني شهادت نه چې په دې وخت کې ژوند تېروي او دې
سره به موږ ته دوه اړخيزه گټور معلومات په گوته شي - په
ختيکو کې د بهادر بابا چې ابک بابا باندې شهرت لري کورنۍ په
مذهبي سياسي - علمي او ادبي لحاظ سره لوړ مقام لري د
بهادر بابا نوم په روحاني دنيا کې لکه د ځلنده ستوري ښکاره
دے او هم دغه شان دهغوي زامن د سلوک د لارې دستخو
ريافتونو نه تېر شوي او د غوثيت او قطبيت درجات ئې موندلي
د بهادر بابا (ابک بابا) د دې زامن وو چې دهغوي نومونه
دا دنگه دي -

۱۔ حضرت کسیر گل معروف بہ کاکا صاحب ۲۔ حضرت حیات بابا
۳۔ حضرت شیخ عفتان بابا

دوہی یہ تائید کینی د حضرت کسیر گل بابا (کاکا صاحب) د زوی
حضرت حلیم گل بابا کتاب مقامات قطبیہ و مقالات قدسیہ چ میاں
مہند اللہ کاکا خیل پہ فارسی ژبہ کینی چاپ کړی او پہ اردو کینی ترجمہ
ٹی اروا بنیاد عبدالوازیق کوثر کړی د ۵ پہ صفحہ ۲۳۶ باندی لیکي
حضرت صاحب کے دو بھائی تھے اور دونوں صاحبان
ولایت تھے ایک حیات خان صاحب اور دوسرا شیخ عفتان تھا
جو کہ شیخ جی کے گنبد کے نزدیک دفن ہیں۔

ترجمہ :- د کاکا صاحب دوہ روئہ وو او دوارہ د ولایت
خاوندان وو د ٹوم حیات خان او دوہم شیخ عفتان
نومہد وچ د شیخ جی (کاکا صاحب گنبد سرہ نزدیکی بنسخت
دی -

د غہ شان تاریخ موضع د افضل خان خٹک کینی ہم د غہ ذکر
شوے او ستر تحقیق اروا بنیاد سرفراز خان عقاب خٹک ہم پہ خیل
کتابچہ "کاکا صاحب" کینی پہ صفحہ ۲۹ لیکي -
کاکا صاحب کے دو بھائی تھے ایک کا نام حیات خان اور
دوسرے کا نام شیخ عفتان -

ترجمہ :- د کاکا صاحب دوہ روئہ وو دیو نوم حیات خان او
د بیل شیخ عفتان وو -
د غہ کتابچہ "کاکا صاحب" پہ صفحہ ۳۰ د مناقب شیخ رحیمکار

د ميان شمس الدين كاكخېل (قلمبي) په حواله سرفراز خان عقاب خټک
د کاکا صېب د روڼو باره کښې يو شعر د اشان پېش کوي

دده دوه روڼه په خان

حيات خان او شېخ عفاڼ

د بهادر بابا زابک صېب د دې زامنو د اولاد سلسله په دې
دولده چې د کاکا صېب اولاد ته کاکا خېل ميان کان وايي او د حيات
خان او شېخ عفاڼ اولاد ته ايک خېل ميان کان وايي په دې دواړو
کورنو کښې لوسته عالمان - شاعران اديبان تېر شوي او
اوس هم شته زمونږ د دې مقالې دا نوم وروکې شاعر - عالم ميا
محمد سعيد د ابک خېلو ميان کانو د کورنۍ سره تعلق لري په
نن زمانه کښې په ابک خېلو ميان کانو کښې خدايې بڼېلې ميان
سپد رسول رستا ستر شاعر - اديب محقق - عالم تېر شوې ابک
خېل ميان کان تر لري لري علاقه کښې پراته دي -

د ميان محمد سعيد شېخه نسب چې راقم دهغوي د غمسي مولانا
سلطان محمود صاحب پېش امام د مير زمان بابا جات واقع لوند
نور روډ کا تېلنگ نه تر لاسه کوي او مننه چې کوم دارنگه ده

ميان محمد سعيد بن ميان محمد جنېد بن ميان عباس گل

بن ميان امير الله بن ميان عبداللّه بن ميان يوسف

بابا بن ميان عباس گل بن ميان اسماعيل بابا بن ميان

لائق شاه بن ميان علي خان بن ميان شېخ عفاڼ بابا

بن بهادر خان بابا معروف به ابک صاحب -

مياں محمد سعيد د مردان ضلعي د کاتينگ کلي په اوډيگرام کښي
زېږېدلې وو د زېږېدنې نېټه ټي ١٢٦٣ هـ ق ده د مياں محمد سعيد
کشر رور عبد الجليل نومېد وچې په ١٣٠٤ هـ ق کښي مړ شو د دغه
دغه شاعر - عالم مياں محمد سعيد د زامنو نومونه دارنگه
دي -

مياں عبدالواحد - مياں غلام محمد - مياں غلام صدق

مياں سلطان محمود ، مياں سېد محمود

په زامنو کښي ټي د غلام محمد اولاد نه وو او د نورو زامنو نه ټي د
اولاد سلسله جاري ده چې اوس هم په کاتينگ کښي د ابک خېلوميان
کامونيه نوم ژوند او وخت تېره وي د مياں محمد سعيد دوه بيايي
وي - مياں غلام صدق او مياں غلام محمد د مشرې بي بي اولاد
وو او نور زامن ټي د کشرې بي بي نه زېږېدلي وو - په زامنو کښي
ټي غلام صدق ډېر ښه خطاط وو شاعر هم وو د غلام صدق
د لاس يو قلعي د اشعارو جونگ هم په لاس راغلي په دغه
جونگ کښي د ديار لسې او شوار لسې هجري د شاعرانو اشعار
درج دي چې په هغه شاعرانو کښي د يوشو نومونه دارنگه دي
غلام صدق په خپله چې په مياں گل تخلص سره شعريکي - ملا فضل -
علي احمد - خيرے - مختار - خاکسار - مياں محمد سعيد چې د غلام
صدق پلار دے - وغيره نورو شاعرانو شعرونه - دا خو وو د
مياں محمد سعيد د ژوند خاندان ځان ځان ځان ځان ځان او
زېږېدنې متعلق معلومات -

قلمی آثار

میاں محمد سعید ددیارسہی ہجری یونوم وروکے
 خوب ترپی شاعر او عالم ووچ پہ سعید تخلص سره ئی شعر ویپی
 ددوی پہ قلمی آثارو کئی پی کوم قلمی آثار پہ لاس راغلی
 دا آثار پہ پښتو ادب کئی دیونوی باب (ضافه لری هغه خطی
 آثار پہ دارنگه دي -

۱- فتح العراق ۲ سفرنامه بنگال
 ددی آثارو تفسیری ذکر پہ دا ډول دے

۱- فتح العراق :

دا د میاں محمد سعید دلاس لیکلے شوې خطی پښتو منظوم
 نسخه ده چې دراقم سره په کتب خانه کئی ټولنی ده اوس اوس په
 مارچ ۱۹۹۸ کئی په لاس راغلی په دې کتاب کئی میاں محمد سعید
 د زقوم بادشاه د جنگ قیصه په ډېر تفصیل سره بیان کړې ده او
 په دغه مناسبت سره ئی ورته نوم "فتح العراق" ایښود دے۔
 دلته دا خبره یاد لرل پکار دي چې د "جنگنامه زقوم" په نوم یو وره
 کتابچه چې ۱۶ مخونه لري په هندو پرېس دهلې کئی چاپ شوې ددی
 نسخې مؤلف "امیر" نومېږي او سله نسخه د محمد ابراهیم د زقوم
 باد ... ا ه قیصه نومېږي په خطی شکل کئی پښتو اکبریمې پښتو
 یونیورسټی او د افغانستان د ستر محقق گوان زلمی هېوادم
 صېب په کتب خانه کئی موجوده او د میاں محمد سعید دا جنگنامه

ز قوم درېم دريافت دے دا کتاب په پښتو مثنوي کې ليکل شو دے
په حېم ۱۷۹ مخونه لري - کاغذ يې يورپي دے ژبه يې ختيځي ده په
قطع ۲۵×۱۴ سنځي ميتر دے خط يې نستعليق دے په توره سياهي
ليکل شو دے يوڅو مخونه يې په شنه سياهي ليکلي دي د کتاب
د مخ (۱) نه تر (۳۹) مخه پورې " حمد - حكايت - مناجات - نعت - مناجات -
صفت چهار يار - بيان گردش زمان و حالات جهان - حكايت - سبب
تاليف كتاب بيان حالات خود" ليک دي ورپسې د (۷۰) مخ نه تر مخ (۱۷۹)
پورې د زقوم بادشاه د جنگ قيصه په تفصيل سره ليکلي ده او په
آخر کې خاتمه په عنوان "بي الحائمه كتاب و تاريخ" سره کړې ده د کتاب
په باب "سبب تاليف الكتاب و بيان حالات خود" او د کتاب د ليکلو وجه
يکي خود اختصار په توگه به دلته ليکم چې په ۸ ماه محرم الحرام
۱۳۰۳ ق د محمد سعيد کشر رور عبد الجليل په ډکه جلال آباد علاقه
گوداب ملک ننگرهار کې وډاکوانو د لاسه شهيد کړے شو لکه ليکي -
په مقام کې د ډکي غلو مفسدانو
دے شهيد کړو او حال واورئ اے يارانو
د خپل رور په غم کې غمجن شو او د ډېره غمه او دکورنۍ و اقتصاد
مشکلاتو له سببه هندوستان ته په سفر لاړ او په دې سفر کې د
زياتو مشکلاتو سره مخامخ شو دلته دا ياداشت د پاره ليکم چې د
دغه مشکلاتو حالات يې دراقم سره دهغوي د لاس ليکلے ليک په
فارسي کې چې خپل عزيز ته يې دهند وستان د آسام نه په نومبر ۱۸۸۹
کې په تفصيل سره ليکلي او په کتاب فتح العراق کې هم دسې حالات

بيکي رص ۳۷)

هر کله چي راغله دوار پيلوخته
ماوے راشه ددي نپيل ملکه وتخته
سفر وکړه کوندا ددي داسه آسان
په سفر باندي ورکېږي مدام گوان
ماوې راشه برابر دهند په لور حه
برابره دغه گادي کښي د اور حه
نوروان شدم کوره هغه آنه
شوپه زړه کښي پي بڼه نيت دهند وستا
لازم شکه کوز دکن ان ويرا ساه
په فراق فراق کښي تل په غم کښي ژاړه
نه پي يار نه پي شوک دوست دلاري مل وو
يک تنه زما په زړه دغه غوښل وو

د کتاب سبب تاليف هم په صفحه ۳۸ بيکي -

خاص پور شوې د کتاب دې دپاره
ملک دهند وو پښتو هم نه وه اظهاره
نور پي خان شغولو جوړې کتاب کړ
د کتاب پي د غزا په يوباب کړ
د سره هم شته د دې پي قيصي نورې
د عبت او نصيحت که پي گوري

د کتاب د نوم باره کښي بيکي رص ۳۸)

ورته نوم شو مقرر فتح العراق بيا
په فارسي کښې دغه نوم لري او راق بيا
د کتاب آغاز بسم الله الرحمن الرحيم نه ورسته داسې کوي
اول حمد د پاک الله رحمن رحيم دے
چې خالق بازق جبار خبير عليم دے
چې واحد احد صمد سميع بصير دے
نَمْ يَلِدُ وَنَمْ يُولَدُ لَهُ حَاجِبٌ يَهْ وَزِيْرٌ
چې شريكه بادشاهي ئې ده قاسمه
چې زواله ئې نقصانه ئې علته دے دا ئمه
د زقوم قيصه په هغه ۱۰۰ د آغاز داستان جنگ بادشاه زقوم کټ
محمد در پس اورفته بود" باب لاندې په دې ډول شروع کوي .
ای قلمه راشه بيا وکړه تحريرين
تحرير هسي چې ملک کوي واره مينين
د محزون د فارسي شه پښتو سنج
په لاس ورکړه افغانانو ته دا گنج
که دا گنج هم شي په لاس د افغانانو
په د عا کښې به هم ياد کړه ما يارانو
هسي نقل د ناقله نه د فارس دے
هغه ټوک چې بيا د دې قيصې وارث دے
هغه کاندې په دارنگه واوره ته بين
مايدله دا بيان دے هسي شان

چې حضرت په مدينه کښې يو ورځ ناست وو
دې مجلس ورسره ناست په چې وراست وو
هم ووناست ورسره خلوس، ميانان
لارځومکي لکه ستوري د آسمان
دېر اصحاب وو ورسره موره هم نشين
په د ا ميان راغی فرمان درې متين
چې را ئيل راغی په حکم دستار بيا
شو په مخکښې د حضرت نبي مختار بيا
چې را ئيل وے يا رسول اصلوات دے
دا صلوات هم د جانب د پاک ذات دے
بيا ئې هسې فرما ئيلي دي رسول
اے په نژد دخدا ئے دهر نبي قبول
د عراق په طرف درومه روانې ه
حکم دغه دے يو دم جعليگه
د عراق په نواحي يو قلا ده
د کفار تن په هغه هائے غوغا ده
او بل فتح د عراق د هغې نوم دے
او بادشاه په کښې ښکاره واپم زويم
دے په ټولو کافرانو دے سردار
د عراق په ملک کښې حکم کوي نامدار

په هغې پسې روان کړه خپل لشکر
 رب به درکړه درته فتح هم تفر
 د زقوم بادشاه د جنگ دا قيصه په صفحه ۱۷۹ په دې بټ سره
 پاڼې ته رسېږي -

کړې ايمان مې سلامت پاک وهايه
 ماله بنده خلاص کړې دهر رنګې عذابه
 هم سره د قبول امت د پاک حضرت
 کوه داخل موجهله واره په جنت
 او د کتاب خاتمه په نې الخاتمه کتاب د تاريخ په عنوان کوي او
 دارنگه شعر يکي -

زړه مې بشد د غمونو په زخيره خلقه
 نورې وکړه سې رنگ يو تدبير خلقه
 دا قلم او سياهي هم کاغذ درې واره ^{خلقته}
 ما کړل جمع سره دوي کورې هم غاړه خلقه
 نورې دا احوال تحريک و دې د پاره خلقه
 کونډ ياد هم ما عاجز کړي رب د پاره خلقه
 يوډ مالک ماته وکړې د اخلاصه خلقه
 چې زه شم خلاص هم د غمونو د اسوا ^{خلقته}

رب به درکړه عوضونه بي پايانه خلقه
 زه دا سوال کوم هې درحمانه خلقه

۹

بل تاریخ وودرجب المرجب اتویشتم خلقه
 هم سنه د هجره هسې نویشتم خلقه
 دیارلس سوو پی دپا دپاسه دیارلس نووا خلقه
 داسنه وه چی کاغذ شودلته تورا خلقه
 په تورا خنکلی کنې د بنگال دملک آسام
 نن ماسعید کولو کتاب دغه تمام خلقه

۲- سفرنامه بنگال :-

میان محمد سعید د کتاب فتح العراق په آخر کینې د (۱۸۰) مخ نه
 تر (۱۹۳) مخ پورې (۱۳۱ مخونه) هم په دغه تعلق خط کینې په
 خپل لاس په قطع ۲۵۰۱۷۰ سنې میتر په قوش سیا هی سره منظومه
 پښتو کینې سفرنامه بنگال په عنوان

در بیان احوالات سفر ملک بنگال و آسام بنگال

و از کیفیت احوالات ملک آسام

لاندې لیکلې په کوم وخت چو د دکن - آسام - بنگال - کلکتہ کینې د
 خپل کینې نه لړې وخت تېرولو د سفرنامه بنگال آغاز په دې شعر
 سره کوي -

۱- قلمه راشه بیا زما دم ساز شه
 تر د خپل کوکله اوچت په دې آواز شه
 سرکوه بنکته په دې کورد خپل دوات کینې
 دا حالات د آسام بنگال کوه په ابیات کینې

ته به ملک ته څه تحفه یوسې دې ځای نه
را شه یوسه دا احوال ددهاېی ځای نه

بنګال ته دتلو سبب دا سې یېکې

چې کارونه دتقدیر ټول د حکمت دې
څوک خبر خلقه ددرو شي په حقیقت دې
څوک پوره کړه به خپل ملک څوک خواروزار کړه
دخپل ذوق دپاره غم اندوه بسیار کړه
څوک چې غم دخپل بستر د پاسه خوب کړه
څوک داهې سرگردان گویي آشوب کړه
دگردش و زمان دا غله دا سخته
په مایاندې یو زمان هم په څو وخته
نور سفر مې کړو اختیار د بنګالی !
رادوان شوم دخپل ملک . جسمی !
برابر دا نخل په نیار د کلکې شوم
په دا ځای کېنې څه موده په وویلې شوم
دپراشنا مې سرل خاص بهر د شهره
څه مدار عزت مې شو په دا دهره
د کلکې دیو جماعت باره کېنې یېکې -

خاص په شهر د کلکې کېنې جماعت دے
پې جوړي مثال دنیا کېنې د جنت دے

هر گه په کښې صافي سنگ مرمر ده
د مسجد د پاسه بيا مدرسه سېر ده
خوف ندي يو عجيب منقشو ساز ده
مد وخت په هغه شه چي استاذ ده
دغه شان د جماعت هر بنا است چي په کښې ستايلې او په يود پر
جگړي انداز کښې چي د جماعت نقشه زمونږ مخکښې پېښ کړي
په دې سفر نامه کښې يو غزل بمحل عنوان لاندې ليکي چي يوڅو
شعرونه ترې دلته راوړم -

څنگ شوي ناست د زمانې د لاسه غلې
سکه څوک چي په خړ سور وي شرمېدلې
خداي دې ننگه په ذلت د سوال اخځه څوک
لکه ما چرته پرې نغوچم نه کله
د اُميد کچکول په لاس هرځاي ويلار يم
دا سي ورېشته چي زه نه ښم ور غلې
په وطن د بگالي کښې مسافر شوم
په هېواد شورانه پاتې کوم او کله
د سفر نامې په آخر کښې دا پټ ليکده
که يو اچي په چا پېښ چرته زمره شي
غټې صورت به شي ويره نه تره شي
په پښتو ادب کښې ورپسې سفر نامه منظومه د خوشحال بابا
سوات نامه ده او بيا ورپسې ميان محمد سعيد ته د اعرار

حاصل دے چي په ديار لسمه هجري کښي ځي منظومه سفرنامه د سفرنامه بنگال د ملک
آسام په نوم وليکله په پښتو ادب کښي د خوشحال بابا د منظومې سفرنامې نه پس د سفرنامې
دوهم جيت لري چي پښتو ادب سره علاقه لرونکو د پاره د نوي معنوما توپه طور
پېش کېږي د پښتو ژبې دا نوم وروکې لوسته شاعر عالم په ۱۳۳۴ ق بمطابق
۱۹۱۵ء کال وقات شوکې او د کاتلنگ کلي په لويه هديره کې خاورو
ته سپارکې شوکې لوي خدائې دې جنونه نصيب کړي امين دا وو
نوم ورکې شاعر۔ عالم ميان محمد سعيد چي مادتيارونه رڼا ته کسرم
هيله لوم چي پوهان به پرې نوس هم څه د قلم لاندې راوړي۔

کتابونو:

- ۱۔ محمد سعيد ميان فتح العراق خطي پښتو منظومه شخړه ليک در
۱۳۱۳ هـ در کتب خانه ميان وکيل شاه قبير خېل ساو لډو هېر (مردان)
- ۲۔ هېواد ملزلي فرهنگ ادبيات پښتو (فارسي) مطبوعه دولتي
کابل ۱۹۸۶ء
- ۳۔ رفيع حبيب الله پښتو پامنگه پښتو ټولنه دولتي مطبوعه کابل
۱۹۷۷ء
- ۴۔ عقاب سرفراز خټک کا صاحب ۱۹۶۳ء
- ۵۔ حلیم گل شېخ۔ مقامات قطبيه و مقالات قدسيه (فارسي) جلد
پرېتنگ پريس دهلي ۱۳۱۸ هـ
- ۶۔ خټک افضل خان تاريخ مرصع له نوتونو سره دوست محمد
کامل مومند يونيورسټي بيک (جنسي خېل بازار پېښور)۔

۷- پښتو مجله د پښتو اکېډمي پېښور، یونیورسټي جولای ۱۹۹۰م

نه تړجون (۱۹۹۱م پورې)

۸- عقاب سرفراز خان خټک - تاریخ خټک (اردو) حمید یه پرېس

پشاور ۱۹۷۵م

۹- د اشعار وچونگ خطي د غلام صدیق ابن میان محمد سعید

در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل شجاع نب ایک خیل میان

خطي در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل -

۱۰- محمد سعید میان سفرنامه بنگال و ملک آسام خطي پښتونخوا

نسخه در کتب خانه میان وکیل شاه فقیر خیل ساول و هېر (مردان)

پښتو کښې روښنه منظوم طبي لغت

په هر ژبه کې په علم طب باندې مختلف کتابونه لیکلي شوي دي
چې په هغې کې د مختلفو بيمارو علامات - احوال او علاجونه لیکل شوي دي
دغه شان په پښتو ژبه کې هم د پرېنه ښه کتابونه په علم طب باندې
لیکل شوي ځنې چاپ دي او ځنې اوس هم قلمي پراته دي - چې په هغې
کې دسترنګيال شاعر - عالم او حکيم دوشحال بابا طب نامه يا صحت البدن
لور مقام لري - او دا کتاب په پښتو کې د طب روښنه کتاب گڼل شي -
په دې کې د بدن د مختلفو بيمارو د پاره داروگان تجویز شوي دي
نکه د مثال په توګه د طب نامه د دوشحال خان خټک مرتبه مجد تموم الحق
کلاخېل مطبوعه دوشحال ريسرچ سپل پښتو اکېډمي پېښور، يونيورسټي
کال ۱۹۸۵، په صفحه ۴۰ باندې "دارو ديم سر" عنوان لاندې لیکي -

که په سر دے شقيقه شي
پرو دسترگو عقيقه شي
حنا داخله ښه ئې آس کا
ته ئې پور په سرپاس کا
ستا صحت به ووشي کوره
ته ئې پورې کوره اے دوره

دغه شان د مجد صدیق طب نامه هم شته چې په قلمي شکل کې د

ستر پوهاند صاحبزاده حميد الله پشپين په کتابخانه کښې نوندي ده او
ذکرې په خپل مقالتي کتاب د کوک کښې چاپ پښتو ادبي بورډ کوټه
۱۹۹۶ په صفحه ۴۳ کړې دے - دا نسخه په ۱۳۰۸ هـ کښې ليکلې شوې ده -
او بله قلبي نسخه د خوب زبي شاعر - نیکوال محترم رومان ساغر
د کوهاټ سره په کتابخانه کښې موجود ده په دې منظومه طب نامه
کښې د بيمارو حالات او بيا علاج نودلے شوعے دے نکه د رومان
ساغر يو مقاله "صديق شوک وو" چې په مياشتيزه مجله اباسين
پېښور اکتوبر ۱۹۹۰ کښې چاپ شوي په صفحه ۱۳ د دغه طب نامې
د شروع کېد و نه يو شعر ليکلې چې دلته ئې راخلم -

د حاجي عبداللہ زوييه

اے صديقہ! تحقيق بويه

اول رنج و دارو زده کړه

دغه پسه ادويه کړه

هم دغسې يوه بله منظومه طب نامه د معزالدين خټک د
دليل العليل په نوم په تېر هېر شاعران کښې د ارواښاد عبدالجليل اثر
افغاني چاپ د پښتو اکېډمۍ پېښور يونيورسټي پرېل ۱۹۶۳ په
صفحه ۵۶ باندې داسې معرفي کړې ده -

" معزالدين خټک يو بل کتاب په علم طب کښې د وړکوتې بعد

په مثنوي کښې ليکلې دے - د دې کتاب "دليل العليل" نوم

دے چې په ۱۱۷۷ هـ کښې ئې تاليف کړے دے دا کتاب ټول

۲۱ نغونه لري چې په ۱۲۹۹ هـ کښې قلبي شوعے دے او د

خٲڪو د علاقي د موضع ٽڪارو د ميان بازگل ولد حرم شاه
فقير خٲل په دريچه پښتو اڪٲڻي پښتو ته رارسيد لے دے
يو بل منظوم طبي كتاب "شافع الامراض" په دري مياشئينه مجله پښتو
سنگوان مولانا عبد القادر اڪٲبر، نومبر، دسمبر ۱۹۵۹، چاپ د پښتو اڪٲڻي
پښتو يونيورسٲي ڪٲڻي په صفحه ۱۲۴ زمونږ قلبي نسخي " د مراد
شنواري مقاله ڪٲڻي معرفي ڪړے شوے - دا كتاب دري است سوات
د توتالو ڪلي ملا بازگل د عربي او فارسي ژبني د طبي كتابونو ته
په پښتو ڪٲڻي منظوم ترجمہ ڪړے دے - په دې كتاب ڪٲڻي مختلف
بابونه دي په هر باب ڪٲڻي در تخ علامت او د هني د پاره نسخي ٲوډے
شوي دي يوه نمونه ئي دا رنگه ده -

باب در بيان زيرى

زيرے دے په دو رنگ
بيان ڪم زه له فرهنگ
يو زير دے بل دے تور
تاته وايم زما رور
خودي دي دا صاحب درنج
ترې به شي صاحب د ڪنج
که اوبه خوري دهند واني
د پخي تا د اوچي
دا قائده ده د خورما دا شاري
چي په خوراک ئي ٲوڪ راوري

پڄي رڳان د چا اسود وي

که تے چهار تر پڄي اسود وي

دغه شان گوان او محترم سر محقق زلمي هيواد مل په ځپل کتاب
د پښتو نثر اته سوه کاله " کښي هم د مختلفو طبي کتابونو منظوم او منثور
ذکر د زابه علوم او حکمتونه " باب لاندې په صفحه ۹۹ کر دے -
زما دې دومره بحث نه مقصد او مطلب دا معین کول وو-چې په
علم طبیاندي په پښتو ژبه کښي د پر بنه بنه کتابوله لیکل شوي دي چې
په هغې کښي د بیمارو علامات ، حالات او داروگان ښودل شوي دي
خو زه پڄي کوم کتاب دلته معرفي کوم هغه يو ثایاب قلبي کتاب دے
چې په پښتو کښي روښنه منظوم طبي لغت يا طبي فرهنگ دے چې په
انگریزي کښي ورته مېډیکل ډکشنري هم وپیل شي تر اوسه زما د
نظره په پښتو کښي منظوم طبي لغت نه دے تر شوی او نه ئې چرته
ذکر- په دې وجه زه دا په پښتو کښي روښنه منظوم طبي لغت گڼم
او دلته ئې لوستونکو سره معرفي کوم دا کتاب ماته اوس اوس د میان
فردوس شاه فقیر خېل مرتب کونکي شجره نسب فقیر خېل او مناقب
فقیر خېل بېگ له اړخه را سپړو شوی دے او زما په کتابخانه کښي
نور دي دے دا قلبي نسخه د مقدرات افغاني په نوم میان تجمل شاه
فقیر خېل تصنیف کړې ده . د دې نه مخکښې چې په دې لغت بحث او کړو بنه
به دا وي چې د دې دیکونکي میان تجمل شاه فقیر خېل پېژندنه وړاندې
کوم نومونه ته به دوه قسمه معلومات په لاس راشي یو به د نوم
ورکي شاعر میان تجمل شاه فقیر خېل متعلق معلومات او بل د دغه طبي

لغت معلومات او دواړه قسمه معلومات به د پښتو ادب د پاره گټور
ثابت شي او پښتو ادب کښې به په انکشاف توگه معلومات لوستونکو
ته وړاندې شي او د حقيقتونو په کار به هم راشي - ميان تجمل شاه
فقير خېل د صاحب ديوان شاعر - عالم - مبلغ - يکوال ميان حمد الله
فقير خېل زوے دے او د ميان حمد الله فقير خېل ديوان په اگست
۱۹۹۷ کښې دراقم د مقدماتي سره مدون شوے دے - د نوح شحال بابا د
سکه ورور فقير جميل بگ په اولاد کښې دے - د ميان تجمل شاه فقير خېل
شجره نيب د کتاب شجره نيب فقير خېل، مرتب د ميان فردوس شاه فقير خېل
شعبه ۱۹۹۱، صفحه ۵۵ مطابق د رنگه ده -

ميان تجمل شاه ابن ميان حمد الله ابن ميار
کمال الدين ابن شهيد الدين ابن شيخ فريد گل
ابن فقير محمد صديق ابن جميل خان يا جمال خان
رفيق صاحب ابن شهباز خان ابن يحيى خان
ابن اکوړه خان ابن دروېش محمد -

د ميان تجمل شاه درې زامن وو چې د هغوي نومونه دا دي -

محمد اسرائيل شاه، محمد يوسف شاه - محمد ايوب شاه -

په دې کښې محمد اسرائيل شاه چې په خان ميان شهوړ و هم د پښتو شاعر
او عالم و ميان تجمل شاه فقير خېل په سره چينه ريار حېن کښې
سکونت لرو او اوس ئې هم نسي يعني د ميان اسرائيل شاه - محمد
يوسف شاه - محمد ايوب شاه زامن په سره چينه او يعقوبي کښې
د سوکالو ژوند تېروي - ميان تجمل شاه فقير خېل د پښتو عالم شاعر -

حکیم و ددوي د زېږېدني نېټه معلومه نه ده نو د پلار مولوي
میان حمد الله فقیر خېل زمانه يې ۱۲۰۰ هـ کم او زیات ده نو داسې معلومېږي
چې په دغه هجري کنيې به دوي زېږېدلې وي - ددې نه معلومه
شوه چې میان تجمل شاه فقیر خېل د دولسې او ديارلسې هجري
منځومانه ژوند تېرولو د خپل سکونت او ځای ځایگي متعلق په خپل
تصنيف طبي لغت " مفردات لغتي " کنيې داسې يکي -

په سره چينه کنيې روره

دے زما سکونت گوسه

او د کتاب دیکو نېټه هم ښايي چې موخه ترې په اسانه ددوي نه

تاکل شو دوي د کتاب دیکو نېټه داسې يکي

سن د هجرې چي یادېږي

ديارلس سوه حسابېږي

خلوسه نوسه د پاسه دینه (۱۳۰۴)

پس لږ اوس بس دینه

ددې نه معلومه شوه چې دوي تر ۱۳۰۴ هـ پورې ژوند تېرولو

دغه شان د خپل خاندان متعلق هم وايي -

زه په اصل فقیر خېل يم

ما هيت کنيې زه ځان خپل يم

د خپل نيکه فقیر خېل بگي چې د خوشحال بابا سکه ورور وو د پس

بوټې ولي الله قطب الاقطاب شاعر عالم و په فقیر بابا ښه شهرت لرو

سکه د خوشحال بابا يې د خاقان او سرداري ژوند تېرولو خو لوسته خدا

ٺي زيرُ بدل ڪيو سرداري - خاني ٺي په ته ڪوه اود طريقت لاري
خيله ڪوه متعلق وائي -

جد زما فقير بابا دے
د وليانو مقتدا دے
يا اول ڪنبي دے سردار وو
دختڪو شهر يار وو
د دے د گل ختڪ سردار وو
يو منصف عادل رويدا روو

دانووه دميان تجمل شاه فقير خيل پيتر ندينه اوس را ڪوهه
قلبي اثر طرف ته كوم چي په مفردات افغاني نوم باندي ميان پب
په پښتو ڪنبي منظوم طبي لغت تصنيفا ڪي هسي جو په پښتو ژبه ڪنبي
په نشر ڪنبي طبي فرهنگ ليکي شوي چي ذڪر ٺي گوان او محترم سر تحقيق
زلمي هيو دمل په خيل ڪتاب " د پښتو نشر اته سوه کاله" چاپ ملت
پرستو پريس لاهور سال ۱۹۹۶ء په صفحه ۳۵۹ د طبي فرهنگ عنوان
لاندي دارنگه ذڪر ڪي دے -

د پښتو ڊپٽو اڪيڊمي په خطي ڪتابونو ڪنبي په ۷۷ نمبره يو
پښتو طبي ڪتاب محفوظ دے چي ٽول نمونه ۳۲۲ يا ۳۲۱ دي ڪتاب د
مرفود ڪاتب په خط ۱۳۰۶ ه ق ڪنبي ڪنل شوي -

معلومه شوه چي په پښتو نشر ڪنبي طبي لغت موجود دے جو تر
اوسه په نظم ڪنبي چاهم طبي لغت نه دے ليکي اود ويا ميان تجمل شاه
فقير خيل ته حاصل دے چي په پښتو ڪنبي ٺي منظوم طبي لغت مفردات

افغانی په نوم روښنه جثیت لري په دې قلمي نسخه کې د جړو بوتو-
 مپوؤ - سیزو، ځناورو مرغانو - معدنیاتو، گیاکانو نومونه په
 الفبائی پټۍ کې راغلي دي کوم چې نومون د مختلفو بیماریو دپاره
 د شفا باعث جوړېږي په دې لغت کې د دغه ټولو څیزونو معنی او
 تشریح په نظم کې د پرنکلي انداز سره یکه شوي دي چې دهغوی
 د شاعری معیار ترې معلومېدای شي - هې خو لغت - فرهنگ یا
 د کشري وايي هم دې ته چې د هر څیز معنی په تفصیل سره لیکوي
 نو میان تجمل شاه فقیر خېل د طبي اصطلاحاتو - معنو او تشریح سره سره
 یوچ پر اهم کار دا هم کېدای چې پوره خواص یې هم ورسره لیکلي چې
 نه صرف طبي لغت دے بلکه خواص الادویه (سیتد یا سیدیکا) ورته
 هم وپیل شي ددې کتاب شروع در ب یر و تمم بالتحید - یا فتاح -
 اشعراء تلاً میز الرحمن ته پس بسم الله الرحمن الرحیم و ما
 توفیقنا الا بالله علیه توکلنا و ائیب نه پس د کتاب نوم داسې
 یکه -

مفردات افغانی از تصنیف میان تجمل شاه فقیر خېل او بیبا د
 لوعه خدایه حمد پاک نه د کتاب شروع کوي چې یو څو شعره یکه

حمد شکر هم سپاس
 د خیل خدایه وایم بی قیاس
 چې لائق یې د عرفان کورم
 د خیل ذات یې شناخوان کورم
 حمد شکر د پاک احد
 ازلی دے متر ابد

په حمد پاک پسي د نعت شريف نه پس د کتاب د ليکلو سبب بنايي چي
عنوان ټي دارنگه دے -

دربيان تصنيف کتاب هذا

اوبيا داسي ليکي -

اوس سبب د د چي کتاب	د تصنيف وايم احباب
ماچي نور علمونه روره	ترخيل وس حاصل کړل کوره
پخپل ځانته باندي مقام شوم	له سفره په آرام شوم
خاص په کور کني زمونږ ياره	يو رنځور شه سخت بيماره
دارنځور وه له زمانو	چي بيمار وو سخت يارانو
زمونږ ستر د پر محکم وو	د رنځور داسره غم وو
مونږ طبيب ته نبض روره	درې نه شو نوي کوره
هر طبيب چي به دانته	پي له نبض علاج شه
علامات به مونږ وټل	هر حکيم به اورېدل
ناليدلې به علاج	دي کاوه پخپل رواج
رنځ به لاپه زيات بدل شو	په علاج به يو په سل شو
په شلمه ورځ سخت	ورکړو رب په خپل قدرت
پس له دي نه علم طب	ما په ځان کړ د نورو واجب
زمونږ ځانته کني يو حکيم وو	د پر حاذق په نوي حکيم وو
ماله ده کتاب ميزان	کيو شروع واوره بيان

میزان ده څخه ما خلاص کړو

رشتيا دا چي مونږ کوز پاس کړو

چي ڪوم ٽاڻي به پاتي شنه!
ما به ٽان ٽنجه بيل ٻنڪوونه
چي ميزان خلاصهه و رور ۵
دېر لغات جمع شو ڪوره
ما و پاتي ڪران لغات شو
زده ڪول ٿي ضروريات شو
يوسف زي ڪنڀي ڪلمان وو
مشهور چي ٽوڪ عيان وو
ماله هر يونه پراسان ڪيو
دوي په هر يودا بيان ڪيو
دا لغات شهو، ڪران دي
عربي - فارسي - يونان دي
دا پرېن ده په وراڻدي ڇه ته
زياتي رسري مه ڪوه ته
زبه زماشو ڊپر پرېشانه
گزرېدم به سوگوردانه
حڪيم نه وه په دانشانه
چي ڪامل وي طب ڪنڀي جانانه

نيت ٿي اوڪرو دفتر
لازم شهرته سراسر

هر بازار کڻي صد هزار وو	حکيمان په کڻي بيار وو
ماهيت کڻي رسته وو	مگر کوم چي پوهند وو
مخلوقات ورته چندا وو	دهغو ملاقات کسان وو
پاک الله ته په اسره شوم	مگر زه ورته دپره شوم
ترې شروع ې طب اکبر کو	خدا ته زمان صيب بهتر کو
هر مشکل راته سرگند شو	ورځ په ورځ ې بخت بلند شو
طبابت زما کامل شو	علم طب راته حاصل شو
زوک ې خوس په هر تما شو	رامات ماته مخلوقات شو
تل کاوه په ده منوال	سائلا نو راته سوال
د هر چا به شي پکار	يو لغات که شي تيار
يو لغت تصنيف کوم ياره	نيت ې او کس و خدا ديار
چي هر شوک شي پرې پوهان	په پښتو ژبه اسان

چي هر شوک ترې بهر مند شي
په کامل مقصود نور سند شي
ما دې هم په دعا باندي
ياده وي که شوک بنه کاندي
بس کوه ميان جمل شاه ته
خپد مقصود کوه زرا نشاه ته
طالبان درته حيران دي
دې کتاب پسې گويان دي

۱۰۶

حکیمان کٺٺ بيماران دي

دے تصنيف ته په ارمان دي

شپه او ورځ کوي دا کلام

افسوس زرشني لغات تام

دا و د لغت د لیکلو سبب چې میان تاجمل شاه فقير خېل ليکله او
هغه قول حال ټي پکښي ليکله دکوم په وجه چې دې طبي لغت ليکلو ته
تيار شو - دا طبي لغت ټول ٢٤٤ مخونه لري په خپل کاغذ په تور
سیاهي ليک دے - هر صفحه ٢١ کرښي لري خط ټي او ضيقه نستعلیق
دے تقطیع ټي ١٠.٥ سټي ميټر * ٤.٥ سټي ميټر د جرو بوتو
معدنياتو چواناتو او ماگانو نومونه په الفبايي طريقي
سره ليک دي هر نوم په تور سياهي سره په غټو ټکو کښي ليک
دے او سره کرښه ټي ترې په ډوکور شکل کښي تاو کوي دا کتاب په
اتويشت (٢٨) بابونو کښي تقسيم کړے شوی دے - د رومني باسپه
شروع داسي کوي -

باب اول در بيان ادويه که حرف اول آنها البقا است

فصل الاول مع الالبقا رو ميتے معنی اونخواص د آ بارزده دوم د آ

ابنوس - دريم د آ اميس شلورم د آ ايل په دې ترتيب سره يکي

دلته به ددې يودوه مثالونه او يکوپې ددې کتاب په صفحه ٩ باندې

ليک دي -

١ - آ بارزده !

آ بارزده کسره دلجوه عربي ده لب شکره

يو نافر کڻي زما روره	امو ليقون بلي ته گوره
په روي کڻي هم دا نوم د	حکيمانو ته معلوم دے
په زبان د هندوستان	نوم ئي بنکادي بنه عيان
په پښتو کڻي پي مرقوم دي	سوي مس هم دد نوم دي
دا هم سترگوله پکار دي	بنه دارودهر بيمار دي
په دويمه درجه کڻي	سرد هم خشک دي امزج کڻي

۷- آ ابنوس !

آ ابنوس لغت اے که	دا شه زده کسره نېک لفسه
په روي کڻي امکينس دي	سيفا فيطوس يوناني ئي
په فارسي هندي کڻي ياره	پښتو هم ورسره شماره
دده نوم ابنوس شهو دے	ويه ونه ياري گوردے
حار يا بس دي زما روره	په دويم درجه گوره
شپن ماسي قدار لرينه	ياد کسره ته په نوي شيدينه

که په دي بره شعرونو نموس او کپه شي نو ددي نه د هيا تجمل شاه
 فقير نجل د علم اود حکمت اندازه په اسانه لگيدے شي چ ديو خيز معنی
 ئي په عربی، فارسی، يونانی، رومي، هندی او پښتو کڻي ليکلي.
 دغه شان په دي کتاب کڻي ئي ډېر ناياب او عجيبه خيزونه ياد
 کوي. د کتاب په آخر کڻي ليکلي.

تعمت المفردات افغاني

شکر شکر کتاب تام شو فکرمته زره ئي ارام شو

شپه اوورځ وومہ عرقاب	زہ د فکریہ دریاب
زہ زما عرق نایاب وو	فکر لہ عظیم دریاب وو
ما کو تیارہ کبھی جان	مربو نیا غوندھی گنران
دھی کتاب تہ ہی پختاک وو	جگنو ہون زمانہ خوراک وو
ما پدون کسرل د پری تیا	ناگاہ لعل ڈر الماسے
و پش کسرل ما پہ حاجت مند	پہ نامہ د خداوند
طالبان دی د پری د پری	حاجت مند ورتہ اکش
شروع او کوی حکمت خواشی	دی د طب پہ نیت روان شی
لہ استاذ نہ پہ خفگان شی	چچ لغت راشی ستوما شی
شروع کوی کتاب کبھی دی	یو لغت ددہ چھی پری دی
عبس قبول عمر کسر پری	بعضی لوی نہ پوہی پری
بلکہ د پری تری بہتر	د لغات دے ڈر گوہر
وی قسمت پہ طلب کار	پہ نامہ د کسر د کار
مطلب بیا موی خرمند شی	حاجت مند چھی نفع مند شی
ما دی د پریہ دعا یاد کوی	پاک مولا تہ دی فریاد کوی
شاید خدائے ما او بچینہ	تل دعا دی راتہ کوی نہ
د جنت بوستان بہار	دالہ کوی خیل دیدار
فصل خواہہ دانش تہ	بس کسرہ میان تخیل شاہ تہ

کہ نازل فصل پہ ماشی

مس عمل بہ ہی کیمیا شی

د کتاب د خاتمي نېټه په دې شعر سره لیکي -

سن د هجرې چي یادېږي

د یارلس سوه چاپېږي (۱۳۰۲)

څلور نور د پاسه دینه

پس له دې دېس اوس دینه

د دې شعر نه معلومه شوه چې د کتاب میان تجمل شاه

فقیر خېل په ۱۳۰۲ کې لیکلی - دا وو په پښتو کې روښنه منظوم

طبي لغت او د دې د مصنف میان تجمل شاه فقیر خېل متعلق څېړنه

هیله لرم چې د تحقیق تېرې به پرې خپله تنده ماته کړي

کتابونه

۱- فقیر خېل تجمل شاه میان - مفردات افغاني - طبي لغت منظوم

پښتو قلمي نسخو د کتابخانه میان وکیل شاه فقیر خېل ساوند هېر ^{موهان}

۲- طب نامه د نوشحال خان خټک مرتبه محمد تقویم الحق کاکاخېل

نوشحال ديسرچم پېل پښتو اکېډمې پېښور، یونیورسټي ۱۹۸۵

۳- افغاني اثر عبدالحمید - تېر هېر شاعران - پښتو اکېډمې پېښور

یونیورسټي ۱۹۶۳ -

۴- هیواد مل زلېسي - د پښتو نثر اته سوه کاله - ملت پرنټرې پرس

لاهور ۱۹۹۶

۵- حمید الله صاحبزاده - د کړک کېښکي - پښتو ادبي بورډ کوټه ۱۹۹۶

- ۷- فقير خېل فردوس شاه ميان شجره نسب فقير خېل انجمن اتحاد
فقير خېل چشمه اکره ننگ ستمبر ۱۹۹۱ء
- ۸- د ميان خدا الله فقير خېل ديوان تدوين و مقدمه ميان وکیل شاه
فقير خېل اگست ۱۹۹۹ء
- ۹- مجله اباسين پښور، مياشتيزه اکتوبر ۱۹۹۰ء پرېس انفارميشن
د پياريتمنت پښور -
- ۱۰- مجله پښتو درې مياشتيزه اکتوبر نومبر دسمبر ۱۹۵۹ء پښتو
اکېمي پښور، يونيورسټي -

نوشحال خان خٽک او حکمت

که چرې مونږ په حکمت لفظ غوس او کړو نو دا د عربې
ژبې يو داسې لفظ دے چې د عقل پوهې - دانشمندی - چل
ترکیب د صرخیز د تحقیقت معلومولو علم و فلسفې او د طب د پاره
استعمالېږي او د معنی او توفیق چې په چاکېږي موجود وي صفه
په حکیم - دانشور - عالم - طبیب بیل شي - حالانکې په نن
زمانه کې مونږ اکثر طبیب ته حکیم وايو او د حکمت خاوند
چې گڼو چې داسې نه ده - حکمت يو داسې لفظ دے چې ددې
چولې ډېره اړتیه او پراخه ده لکه څنگه چې د معنونه ظاهره
ده د لفظ د ډېرو علمونو احاطه کوي - پونکه دلته دا
لفظ د موضوع په لحاظ د نوشحال بابا سره تړلے شوے دے
او دا موضوع داسې موضوع ده چې په دې باندې په لږ وخت
کېڼې مختصره مقاله لیکل او وپل ددې موضوع د شان سره
سمون نه خوري - ولې چې نوشحال بابا يو داسې نابغه عصر
صتي وه چې د هغوي تبول ژوند د حکمت او دانائے نه ډک
وو - نوشحال بابا پخپله يو بشپړ انساني کلوپېډيا وه او ددوي

د ژوند هراړخ يو ژوره مطالعه غواړي او دغه مطالعه بيا د دې
موضوع حق ادا کوي که ښه وي وايي چې خوشحال بابا يو فنکار
دغه - يوشا عرذبه نو دا خبره نيمگړې او بې وزله ده که ژه
وايي چې خوشحال خان بابا مفکر دے مصلح دے - نو د شناس
مردم شناس دے - سياستدان دے - سردار دے د عمرانياتو
ماهر دے - پت پال دے ننگيال دے - جنگيال دے - سپه سالار
دے د طب پوهان دے - د نباتاتو ماهر دے د فطرت او قدرتي
اثارو شاهده کونکے دے - د نازکو احساساتو خاوند دے - شاعر
دے - عالم دے د بنکارياتو ماهر دے - د پښتون نفوس شناس
دے سماجي او اسلامي غبر دے - فلسفي دے صوفي دے
سياح دے - مورخ دے - محقيق دے - د هنرونو خاوند دے
او د ډېرو علومونو نه خبردار دے - او هر کله چې دا خوږه لري نو بيا
هغه حکيم دے - د انشور دے او د حکمتونو کان دے او دا وجه
ده چې شاعر مشرق حضرت علامه محمد اقبال د دغه نابغه
شخصيت نه ډېر متاثره ؤ او ځکه نو وايي -

ان حکيم ملت افغانيان

ان طبيب ملت افغانيان

خوشحال بابا يو داسې هستي وه چې د پښتون قام په خوبو او
علمونو باندې پوه ؤ د حکمت چې هر څومره معني دي دا ټولې
په خوشحال بابا کېني موجود وے - خوشحال بابا که دکاشان تو
مطالعه کوي او که د فطرت درنگينو نیکل او بناسټ مطالعه کوي

او هغه بيا د شعر په ژبه کينې پيداي نو هم ئې د عقل او پوهې په
 رڼا کينې په يو خاص ترکيب او طريقې سره پېش کوي - دغه حکمت
 د دے او کله چي انسان ته د انسانيت معراج ورښايي - نو هغه
 هم د پرېه حکمت سره د انسان د ذهن نازک تارونه په داسې
 انداز کينې او چي پي چي انسان دخپل حقيقت او د قدرت د
 اسرار و موزنه خبر د رکړي حکمته نو وايي -

د خوشحال و شپل معقول دي

پرې به پوه شي چي عاقل وي

د خوشحال بابا ذات د گڼو علمونو منبع وه او د اتول علمونه
 هغوي موزنه په خپلو تفنيقاتو کينې پرېښودے دي که کس
 د هغوي ديوان په ژور نظر وکتے شي نو هر شعر ئې د حکمت نه
 دک دے او حکمته نو وايي -

درست ديوان ئې لکه باغ د علم گنج دے

پکيني هر رنگه گلونه هر نهال

که د خوشحال بابا حکمت موزنه په معني د طب کينې اخلو نو دغه
 مهديان ئې هم کتلے او که په دغه رڼخ غور وشي نو خوشحال بابا
 يو ستر حکيم طبيب معالج هم ؤ هغوي نه صرف د انسانانو د علم
 طب نه واقف و و بلکي د مرغانو طب ئې هم زده ؤ او د بيمارو و دانو
 نه په ښه شان خبر وو او حکمته نو دخپل حکمت باره کينې و ئې
 د حکمت و شپل به و ا ئې مختصر
 په معني کينې قيمتي لکه گوهر

که مونږ دنو شحال بابا د شاعري جاج اخلو نو داسې موضوع
به نه وي چې هغه به د دوي په شاعري کني نه وي او که
نو پيدا بچن کاکړ وايي -

که شوک بحر مواج وايي ورته بسايي
په ديوان کني ئي موند شي هر شاعر
اودغه شان يو پښتون شناس مستشرق پېچر لاسي هم

بيکي چي

د مغرب د شاعرانو په شان دنو شحال بابا د پاره
هيڅ يو مضمون هم غږ نه دے
د خان بابا شاعري ټوله د حکمت او دانائے نه ډکه ده او
حکه نو وايي -

قصيدې لرم غرا له هر بابيه
په حکمت په نصيحتا کني مالامال
او بل خائے وايي -

رباعي ده که قطعه که مثنوي ده
هکي واره گوهر دي دړو لال
او بيانو د چل شاعرانه حکمت په ډکه (ظهار کوي) -
بند و بست د پښتو شعر ما پيدا کړو
کڼه شعر د پښتو وو غږېر سال
نه ئي وزن نه تقطيع نه ئي عروض وو
دوه مصراع ئي د خفيف بحر دوه طال

«دي نه معلومه شوه چي خان بابا د شاعري په هر يو
صنف باندې يوڅه پورې حکمت لولو او داد هغوي د علم و
حکمت کمال دے چي په شاعري کښي تجنيس من تعليل لباق
الاضداد ، ابهام - صنعت ترميع ، تنسيق الصفات - فطرت
شاعري - تاريخ گوئي موندے شي او هر کله چي د حکيم مونږ
ته د حکمت خزاني پراخي نومون ته د سياست چل بنايي - د
سرداري او حکومت کولو حکمت بنايي - د تودي درس را کوي - د
ژوند سپرولو حکمت را بنايي د ننگيالو او جنگيالو د غېرت او پت
د عظمت او عزيمت د حکمتونو پت رازونه را بنکاره کوي د خپد
بېکړي د صلح او امن د صبر او شکر د گفتار او کردار درس را کوي
عرفي دا چي داسي هيتچ يو هنر نشته چي دے افاقي او
اجتماعي شخصيت د حکمت په کسرتي و هلي نه وي او مونږ
ته ئي په گوته کړي نه وي د حکيم مونږ ته د سياست او رموز
ملکت - سرداري او حکومت چلولو د پاره دکاميابي حکمت په دا
طريقه را بنايي -

۵ وړکول توري وهل دا دواړه بوميه

چي پرې کار د سرداري شي انصام
يا تکیه د يوه خداے ده يا د توري
په جرگو مرکو منه شي کار تمام
که سردار د خلقو زر لري هنر
بندوبست د عالم نه شي بي ضمما م

اودغه شان د سرداري د پاره دولت هم وسيله گڼي او وايي -

چې زر لري په کور گڼي

هاله شي نه سرداري

او بيا د کاميابي سرداري اصول هم را نښايي :-

يا سردار سره خپل عقل

يا وزير صاحب تدبير

که هر څو ټي عقل ډېر وي

بيا هم يو بيه نه وزير

که نه دا وي نه هغه وي

په ژوندون ټي بويه وير

که هر څوک حکومت کول غواړي نو هغه خلقوته د کاميابي

د کاميابي داز ورنښايي او په دې حکمت ټي پوهه وي چې په

کوم بادشاه گڼي عدل و انصاف نه وي نو هغه به ناکامه وي -

لکه دايي -

ملوک چې عدل، عقل کرم لري

اندوه ټي کم وي له چاڅه غم لري

چې دا ټي نه وي د خان غليم دے

خان پخپله عالم ته کرم لري

دا څو ټي وه د سرداري د حکومت کولو د پاره د حکمت رازونه

دغه شان دا نبض شناس حکيم د هونښيار سري نښايي هم په

ډاگه کوي -

هونيار به هيچرې بي خايه كارنه كا
هم به بي وخته د خوږې كنفارتنه كا
په حوله په لاس به هيڅوك آزارنه كا
چې بديگره ردې هغه به يارنه كا
دغه شان د كم عقل او احمق سرې خويونه په تفصيل سره په
ديوان كې د حكمت په تله تلي - او كه غواړې چې په بدو زرونو
دې حكومت او كرم او هغه دې خپل كرم نو د حكمت دا نسخه
بې دځان سره غوټه كړه -

د هرچا سره نرمې ملائمت كړې
كند وې چې په دا خپل كرمي د چا زړه
حكيم الملت خان بابا خوشحال خان خټک يو دې قيميتمې گوهر
دا بڼايي او وايي كه چېرې چاهم دا حكمت خپل كړو نو د كامياب
ژوند تېرولو ثبتمن به شي هغه دارنگه ده -

د هرچا سره د نيو سلوك بائداد
په بدي كې څه فائده كوم سوړونه
هغه كار چې په نرمې تر سره كېږي
څه حاجت چې رساوشي ترجگوننه
كه پخپله د خپل ځان په بدي نه ځي
د مارونو په غارمه مندره لاسونه
په خپلوا نو باندې هومره خشم كړه
چې پردې درځني تېښتي په ملكونه

چي دي قول د چا اوکړو نورې مکړه
 تل په عهد قول ټنگاوي ښه ميرونه
 په رشتياکه په درون وي سوکند مه خوړه
 منافق دس چي ډېر ډېر خوري سوکندونه
 دحرص سترگي مړې په قناعت کړه
 چي په کورکني دي دبارشي نعمتونه
 هر چي شرع فرمايي په هغه کار کړه
 مه عمل کوه په رسم په دودونه
 درته وايي چي په کوم توکي به ښوونځي
 چي دهرچا سره نکرې ځوابونه
 هېښه اوسه خوله پته که ناوې
 چي ضرورت شي حاله اوکړه دوحرفونه
 دلته به دا اختصار په توکي د خان بابا رحمت د وپسا کانونه څه
 بڼه ډېر بيان کړو.

ژبه

په بده ژبه ځان ځي جهان ځي
 ايمان هم ځي واوړه طالبه
 بل ځاي وايي -

ژبه په تن کني څه عجائبه ده
 صحت هم ژبه ده ژبه هم تبه ده

پڄي ڀڻه ۾ ڄيڙڪڙو ڀڻه ڀڙي خبر ڄڻوم
ڄڻت هم ڙبهه ده دوزخ هم ڙبهه ده

خبر ڀڻڪڙه

وڪڙي وارهه ڪارونه ڇيل ڪا
مردان هغه دي پڄي ڪار د بيل ڪا
ڻوڪ پڄي آرام ڪڙي دي ڪو نام ڪڙي
د ڻوڪو ڙوڪو داروبه تل ڪا

سڻاوت

ڪه ڪڻجونه د ڪارون دڙهه اڻبار ڻي
په هر لور ڻي غور زو په سڻاوت

پت

سرد ڀي دروي مال دي دروي پت دي نه ڻي
د سڙي ڀڄاري ڪل ڻوڪو په پت دي

قناعت

د جهان په خزانو به دي خندا شي
ڪه تو اسگو په خزانو د قناعت شي

رشتيا و ڀيل

رشتيا ڪره ده پڇانه مه وڀڙن ڪه
رشتيا سڙي ره هره بلا خلامن ڪا

گفتار و کردار

سوی کہ ینہ دے پہ بنہ گفتار ینہ دے
گفتار کہ ینہ دے پہ بنہ کردار ینہ دے

صبر و شکر

دانائے مہ کنہہ - چچی صبر نہ لری
چچی صبر نہ لری، حکمت بہ شہ لری

خودی

(۱) کہ تہ چچی پہ منت موی وائے مہ خله

کہ دچاپہ باغ کنہی بوئے دکیما وی

(۲) پہ منت سرہ حلوه مہ خوره نحو شحالہ

تر حلوی نہ لابہتد دے وچ کنہک

(۳) دمنت دارو کہ مریم پکارچی نہ دی

کہ علاج لره ہی راشی میسحاهم

ننگ و غبرت

پہ جہان د ننگیالودی دادوہ کارہ

یابہ اونخوری کسکری یابہ کامران شی

دغه شان کہ دپنتو لیک دووونو پہ منفرد (تدا زکبھی

چی د زنجیری پہ نوم ایجاد کری کہ دفریق سندرچی ٹی ویلی

نو صغر ٹی ہم د حکمت او دانش پہ رہنا کنہی ویلی دفریق

نامه نه ٿي سرڪنده ده - ڪه ڊرين علم ٿي د مختلفو مسئلو په صورت
کڻي راڻوڊے نو فصل نامه ٿي د ڪتوده ڪه غواڙي ٿي د غبرت او
عزت پتڪي د ٻي په سرڪرم نو د مختلفو هنرون او وڻو خصلتون
زده ڪري او ڪري نو بيا به هغه خلقو کڻي شمار ٿي -

۴ ٿي دستار تڙي هزار دي

د دستار سري په شمار دي

د ٻي زد ڪري د پاره دستار نامه د حڪمت او علم و دانش لوءِ
شاهڪار دے ڪه غواڙي ٿي د بازونو ٻسڪار - د بازونو ساتلو -
نورا کونو - بيمارو او علائون نه خبڻ شم (و نه يوا ٿي) د حڪمت
حاصل ڪرم بيڪي د باز غونڊ ٿي توڻو نه زده ڪرم او هان کڻي
پيدا ڪرم -

۵ ٿي وهل نورل - نورول کانور ٿي نه دے باز شاهين دے

ٿي ٿي سوري لره يوسي يا مڻ دے يا فاره

باز نامه ٿي د حڪمت د ڪه خزانه ده - د حڪمت نه د ڪتابونه
به ٿي ڪوم ڪوم يا دوم سوات نامه ٿي ياده ڪرم ڪه بياض ٿي
يا ڪرم - هدايه ٿي ياده ڪرم ڪه آئينه ٿي ياده ڪرم د اڪيم ڪه
يو طرف د انسان د سوکالي او ووشحالي ٿونڊ تپ و لو حڪمتونه په
کوته کوي نويل طرف ته د ٻي هر ٿي حاصلو د پاره انسان
په صحت رونع جوڙ - طاقتور او ووشحاله ليدل هم غواڙي نو
دغه غم ٿي په سر هم اڻهسته په هر بوتي کڻي ٿي صحت
گوري او حڪمت نه د ڪه طب نامه بيڪي په دغه طب نامه کڻي د

بنيادم د بيمارو علاج د چرو بوټو داروگان او د نورو ناروغتيا
 نه د پچ کيدو طور طريقي بسايي او دلته خان هغه طبيب معالچ
 ثابته وي کوم چي مونږ په موجهه طبعه کيښي حکيم بولو. او دا
 حکيم د حکمت پتې رازونه د نظم په وړو کي بجر کيښي د طب نايي
 زېب وزيښت جوړه وي او د هر شخه مخکيښي بنيادم ته د وجود
 د صحت سره سره د عقل و صحت وده هم لازم گڼي بلکه خو وايي

يو صحت بل عقل غواړه

ته په دا کيښي خو بي غواړه

که دا دواړه توکونه وي

نور هغه خو بي لاره

دغه شان د معني نه پس بنيادم ته د ښه صحت راز بسايي.
 پچي که چرې دا راز مونږ کسرو نو بيا به په اسانه د بيمارونه
 پچ شي او وايي -

ابدال په دا مخلوق خو به ابدال وي

کم و ټول کا - کم د چا سره گمندي ونه

کم ملا سته کا - کم د خوراک کا کمه مينه

په دا شان چي په عالم کيښي د ژوندو

د دې نه پس د خوراک شېناک باره کيښي وايي -

~

که اوبه دي - د باران يا چيني دي

د کوهي اوبه ضرر دي د بشر

بني سري نخودي اوبه د سري خان دي
ولي تود طعام - سري اوبه ضرر
چي تودې اوبه ټوك ټخني عرمووهلي
پرې نقصان د اشتها شي رنگ اصغر
او بل ټلے کبې د حکمت خبره کوي او وايي که قوت او
طاقت زياتول غورې نو دا ټيدونه استعمال کړه -
که قوت زياتوي تل خوره شوه پي
چي تر داسه دارو نيشته معتبر
که ټي موچي اورے ژے گينه خوږ
توپه سود ټي خبر مکره چل پور
او دغه شان دېرې د حکمت خبرې ټي په طب نامه کبې
د "صحت خبرې" په عنوان سره ليکلي چي که عمل پرې
روشي نو بنياد د دېرو بيمارونه په امان کېدے شي په
طب نامه کبې د سردرد بيماري - د نيم سردرد دسترگو بيماري
د فالج بيماري - د يرقان بيماري - د گېډې بيماري د غاښونو
بيماري - د نس نخودي بيماري - د بوا سړو بيماري - د
ناسور بيماري او د ټخو او د سرو نودې پټې او ټيکاره
بيماري ښود لے شوي او د هغې نېټا ټي په گوته شوي دي -
پس د هغې نه ټي د جرو بوټو داروگان چي په آسانه ملاويدے شي
نو شحال بابا موږ ته ښود لي او ورسره ورسره ټي د اهم راځودلي
چي د هغه طبيبانه علاج مکره چي د خوږ او خاصيتونه نه

لري لکه وايي -

(۱) د هغې طبيب طلب کوه نو شحال

چې د مخ په تجلې کښې ئې صفا وي

(۲) د هغې طبيب نوم شخه اخلي نو شحال

چې بمار ورسره راشي بيا بمار ئې

(۳) د طبيب داروهله خوره چې خازق وي

د ناقص طبيب دارو لري خطر

او چې درې خوبو مالک حکيم او طبيب نه وي نو هغه په

حکمت چرې هم نه پو هېزي او شوک چې بيا د دغه حکيم نه

علاج کوي نو نو شحال بابا د دغه سري باره کښې وايي -

بل صغه سرے احمق بلے بويه

چې په هر طبيب دارو کا درنخونو

هر شوکه موين او ليکو او اووايو نو په نو شحال خان خټک

او حکمت ليکل او وپېل دېر مشکل کار دے بلکې دا د دېر و سيع

او ژور تحقيق موضوع ده هې هم د خان بابا غوندې حکيم الملت

او حکيم الحکماء باندي ليکل او نوستل د چا د وس خبره نه ده

ولې چې -

د نو شحال خبرې در دي

چې ئې کښلي په قرطاس

واقعې چې د نو شحال بابا هر خبره هر شعر د حکمت

ملفه ده او حکه نو نو شحال بابا وايي -

دانا به پرې پوهېږي د ناپو هوکار پرې نېشته
دا درې په بيان خو شمال ختک ويلي

کتابونه

- ۱- کليات خو شمال خان ختک سره د مقدمې درواښاد دوست محمد
کامل ۱۹۵۲ء ادره اشاعت سرحد پېښور
- ۲- خو شمال خان ختک (اردو) مولف دوست محمد کامل ۱۹۵۱ء
ادره اشاعت سرحد پېښور
- ۳- دستارنامه د خو شمال خان ختک ۱۹۹۱ء پښتو اکېډمي پښتو
يونيوستي -
- ۴- بازنامه خو شمال خان ختک مرتبه هېش خليل ۱۹۸۵ء
پښتو اکېډمي پېښور -
- ۵- طب نامه خو شمال خان ختک مرتبه تقويم الحق کالانچل
۱۹۶۶ء چاپ کول -
- ۶- طب نامه خو شمال خان ختک مرتبه تقويم الحق کالانچل ۱۹۸۵ء
پښتو اکېډمي پېښور
- ۷- خو شمال و اقبال (اردو) مؤلف مير عبد الصمد ۱۹۸۲ء عظيم
پبلشنگ هاؤس پشاور
- ۸- توريا لے پښتون ۱۹۷۱ء پښتو ټولنه کابل
- ۹- خو شمال تامه ۱۹۸۰ء آبا سين آرټس کونسل پشاور

۱۰- نوح شحال خان خټک اودده ادبي مکتب دکتور عازي عثمان

۱۹۸۲ کابل چاپ

۱۱- مجلته پښتو نوح شحال خان خټک نيم مارچ اپريل مه

۱۹۸۰ پښتو اکېډمي پېښور -

فقير جميل بيگ (جمال خان) د شاعر په حيث

د پښتو ادب که په دو اړخيزه کتنه او مطالعه او کړه شي
نوکه نشر دے اوکه نظم ددې دواړو صنفونو او پرخو سرخښه
کول پښتو ژبې ته خاص او لوړ مقام ورکول او دا په نورو ژبو
کښې تمنا کول تردې چې د پښتو ژبې ليک دود په نوي انداز کښې
ليکل ددې هر څه نغز او وياړ يو داسې کورنۍ ته حاصل دے
چې هغه کورنۍ تر ننه پورې پښتو ژبې اسرې نه کړه بلکه تر
ننه ئې پښتوسره پښتو وکړه او کوي هغه کورنۍ د لويې
خان بابا خوشحال خان کورنۍ ده لکه چې وايي -

ما خوشحال چې په پښتو شعر بيان کړو

د پښتو ژبه به اوس په آب و تاب شي

او دغه شان بل ځای کښې وايي -

هميشه به پرې نارې وې د بښلو

دا چې ساکره نن خوشحال په ويل باغ

او دغه وجه ده چې نن د پښتو نوم اخستوسره د لوستونکي او

يڪونڪي په ذهن کڻي هم دغه يو نوم د لوڻي خان بابا نوشحال خان
راڻي - هغه حڪه چي لوڻي بابا نوشحال دا ٿ به په اب و تاب کڻي
ده د نوشحال بابا کورفي کڻي ڊپر لوڻي لوڻي ستر عالمان - شاعرن
اديبان ٿڀر شوي دي او اوس هم شته د سروسره سره د ڊي
کورفي بنحو هم دغه ميدان کٽيلے دے لکه بي بي حليمه - تاجر بي بي
وغیره د نوشحال بابا او دهغه د زمانو کتا بونه دهر پڻتون په
کور او کتا بون کڻي پراته دي حوزة ن نوشحال بابا کورفي
ديودا سي فرد تعلق يک چي هغه هم عالم دے - هم اديب دے
هم شاعر دے او هم ولي الله دے خولا تراوسه په ادبي دنيا
کڻي گناهم دے او دچا ورته پام شونے نه دے البته په روحاني
دنيا کڻي لوڻي مقام لري او ڊپر وکسو يکوالوته ئي د ادب سره د
تعلق معلومات او خبر شته -

دغه لويه هستي د لوڻي خان بابا نوشحال خان نيکه رور جميل خان
دے چي په ادب کڻي جمال خان دے او په روحاني دنيا کڻي د
خواجہ جمال الدين او فقير بابا باندي ياد شوع او زيات شهدي
په فقير بابا لري او د تصوف دغه نوم ئي په ڊي ٿولو نومونو
غلبه موندلي ده هغه حڪه چي دوي دنيا وي جاہ وجلال بادشا
نوابر ته لته ورکڻه او د تصوف او سلوک منزلونه ئي
ڊپر وريافتونو او جذب و حال د کيفيتونو ٿڀر پد و نه پس
موندلي وو او حڪه خود قطب الاقطاب او غوث الزمان په دريو
فائز شوع وو او د اتيک د حضرت جي بابا ر شيخ پيچي (موند)

د لويې پاڼې مريدان ېې په سلسله پښتبه کېنې پېدا کړي دي دغه
لور مقام د ډې څپل سکه رور نحو شمال بابا ېې د فراق او غم
په حالت کېنې هم د فراقناهي په شعرونو کېنې داسې ستاڼي -

ډې ېې دور په کېنې طاعت کا

هغه غم د ډې خداي جنت کا

خداي د ډې غم ورځې يوسي

خوښ خورم د ډې په کېنې اوسي

ډې د رور ېې پرې مقام د ډې

په اغه غم د ما سلام د ډې

دغه وجه ده ډې دنو شمال بابا د اولاد سلسلې ته خان خېل
وېلې شي او د فقير بابا جمال خان سلسلې ته فقير خېل ميان کان وېلې
شي د اقم هم د دوي نمسې د ډې جميل ميان د علم ظاهري او د علم
خفي علمونه لول اوليکل - لوستل - وېل به ېې په ډېر بشکلي انداز
کېنې کول د ډې متعلق په مناقب فقير جميل بېگ د شمس الدين کاکاخېل
چاپ له اړخه انجمن اتحاد فقير خېل په سرينه د ميان فردوس شاه
فقير خېل د پښتې اکوړه خټک په صفحه ۲۹ داسې يکي

په مسجد کېنې وو دښه

په شري ناست وو مينه

کتابونه ورته جمع

دو کتل په خاطر جمع

نه صرف صوفي عالم - ولي الله وو بلكه په ادبي مهديان كېنې ټي
 د خپلې كورنۍ بېرغ جگ ساتلې دے او وپرڅه ټي په فارسي
 ژبه او پښتو ژبه كېنې ليكلي او وښيي دي په فارسي ژبه
 كېنې ټي وپر غټ غټ علمي كتابونه ليكلي دي چې په پښتو اكيډمي
 پېښور يونيورسټي كېنې د قلبي نسخو په شكل كېنې خوندي دي
 چې نومونه ټي په درنگ دي -

۱- دل تذكرة الاولياء و (۲) نور محمدية

دل تذكرة الاولياء تقريباً د پنځوسو صفحو دروند كتاب دے
 اوس اوس ټي پښتو اكيډمي پېښور يونيورسټي ترجمه چاپ
 كړې ده په دې كتاب كېنې د لويو لويو اولياء ذكر دے دغه شان
 ټي نور محمدية نومي كتاب چې تقريباً د څلور نيمو سوو صفحو غټ
 كتاب دے او په كېنې وپر عالمانه بحث په ۲۷ (شپږ ويشتو) بابونو
 كېنې شوع دے او ددې نه د هغوي د علم او پوهې اندازه لگېدے
 شي بل درېم كتاب ټي د افغانستان په كابل ارشيف ملي كتابتون
 كېنې د مناقب شيخ رحيمكار په نوم فارسي كېنې ليكلې چې اوس اوس ټي
 د اسدالله شعور په سرېزه سره د افغانستان د علومو اكيډمي په
 فارسي كېنې چاپ كړې په دې كتاب كېنې دخپل مرشد حالات ليكلي -
 د احم يوغټ كتاب دے - ددې نه علاوه ټي نور وپر كتابونه په
 مجمع البركات نومي قلبي نسخه كېنې ياد شوي دي خو تر اوسه په
 لاس چاته نه دي راغلي كېدے شي چې چا سره وي يا ضائع شوي
 وي د مجمع البركات فارسي قلبي نسخه چې عكسي نقل ټي درقم سره

د ۷ په صفحه ۳۰۱ باندې د دغه کتابونو نومونه دارنگه دي -
 ۱- شمس العارفين ۲- قدوة العارفين ۳- زبده السالكين ۴-
 ۵- اسراج العاشقين ۶- خلاصة الطالبين ۷- تحفته المقربين -
 کېدې شي چې دا کتابونه په دغه وخت کې د مجمع البركات
 ۱۲۸۵ هـ د مولف لخوا په دغه زمانه کې تېر شوي دي او هغوی
 ترې استفاده کړي وي د دغه شاعر د متعلق د وېسې څېړنه
 د افغانستان ستر محققينو - عالمانو اديبانو شاعرانو کړې ده چې
 په هغې کې ستر محقق ارواښاد عبدالعزیز جیبی - دکتور عارف
 عثمان - عبدالله بختانی خدمتگار زلمي هېواد مل غونډې ستر
 څېړندوال شامل دي نو اوس چې د هغوی د څېړنو نه پرده اوچته
 کړم او دلته یې اویکم وې چې بیا زما مقصد به واضح شي -
 په کتاب پښتانه شعراء* درېم ټوک د پښتو ټولني د
 تاریخ او اديبانو له څانگې کال ۱۳۴۲ هـ ش کې په صفحه ۹۰۳
 باندې یې -

جمال خان د نوح خټک مشر دور وو او لوی وې او
 مو فی تېرشو د دغه پښتو شاعر هم وو دیوان لري -
 په کتاب "نوح خټک او دده ادبي مکتب" د افغانستان د علومو
 اکېمي چاپ د دکتور عارف عثمان په لیک سره کال ۱۳۶۱ هـ ش او
 ۱۹۸۲ هـ صفحه ۱۸۲ باندې دکتور عارف عثمان د جمیل خان باره کې یې
 دغه شاعر د نوح خټک کشر دور د و په پښتو
 کلاسیکو اديبانو کې د ادیب - عالم او مکتوف په حيث

یادېږي او د علاقه لرونکو د ا حقا م ورگڼ خپد ل د د
دغه پوهه شاعر چې تراوسه پورې ئې دیوان نه
د د چاپ شوی د خواتی په وخت د جمیل بېگ په نامه
مشهور و و -

دغه شان ستر محقق عبداللہ خدا متکار بختانی په خپل تالیف پښتانه
شعراء پنجم ټوک له اړخه د علومو اکېډمی افغانستان کال ۱۳۰۷ ه
ش کبې په صفحه ۳ باندې یکی -

فقیر جمیل بېگ د مستی او جذبې په وخت کبې منظومې
توتې و سېلی دي -

د دې و پناه نه پس ئې د فقیر بابا رحمان خان / هغه منظومې تعوی
یکې دي چې هغه به د دې مقابله په آخریکم د هغې نه پس وایي -
په دې ډول شېخ جمیل بېگ یا فقیر جمیل بېگ یو روحانی
شخصیت وو چې په نظم او نثر کبې ئې یکنی کوي دي -
د دې درې هسټر باره کبې گوان سر محقق زلمی هېوادمل په
خپل تالیف فرهنگ زبان و ادبیات پښتو فارسی د علومو
اکېډمی افغانستان له اړخه کبې په صفحه ۱۱ یکی -
جمیل بېگ فرزند دوم شهباز خان خلک به فقیر بابا شهرت داشت
جمیل بېگ مرد صوفی مشرب و فقیر قائم ایل و صائم الذهر بود در
حلقه مریدان شیخ رحگار شمولیت داشت -
جمیل بېگ مناقب مرشدش را به زبان فارسی نوشت و به زبان
پشتو شعر مرود -

ددې وپښانه پس ئې د فقير بابا رحيم خان (دوه درې شعرونه
 ليکل چې د کلام په نمونه کښې به راشي په پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي
 کښې د زرو شاعرانو د کلامونو يو قلعي نسخه پرته ده چې په
 هغې کښې د دوي يو ټوک غزلې هم شته دغه غزلې زمونږ د
 سيمې د اکوړي گران محقيق پروفيسر محمد افضل رقا په خپل تاليف
 پټ ستوري چاپ له اړخه پښتو اکېډمي پېښور يونيورسټي کال
 ۱۹۸۴ په صفحه ۲۵-۲۶-۲۷ سره ددې الفاظو محفوظ کړي دي
 د جمال خان بابا په کلام کښې د متقدمينو شاعرانو د
 کلام گڼې خوږه شته فکرې ژور او الفاظي ځوابه دي.

د کلام نمونه :-

ددوي که غزل دے او که ټوټې هر لفظ ئې د موقع مناسبت
 سره په ډېر ښکلي انداز کښې په اسانه اوروانه پښتو کښې ليکلي
 ټوټې ئې د بيبي بيبي واقعي سره وييلې دي که هغه واقعات
 په تفصيل سره ليکم نو بيا به دا ليکل ډېر طوالت اولري په دې وجه
 صرف لږ غوندي د واقعي تعارف به ليکم چې معلومه شي چې هغوي
 هم د شاعرۍ گلستان په ډېرو ښکلو ښکورنگارنگ گلونو سره تازه
 رو معطر ساتلې دے او د خپلې کورنۍ روايات ئې ژوندي ساتلي
 او دغه شان زامنو ئې هم سکه صديق بابا ظفر بابا محمد ابراهيم
 بابا وغېره په دغه ميدان کښې دخپل تره زامنو اشرف خان،
 عبدالقادر خان، صدر خان سکندر خان سره ملگرتيا کړې ده.

اول به هغه غزلي چي په پټ ستوري تاليف پروفسر محمد افضل
رضاله اړخه د پښتو اکېډمي پېښور، يونيورسټي کښې داغلي د لټه
نقل کړم چي هغه د ارنگه دي -

غزل

نېل خانه به دې ترڅه حده همراه وي
يو ورځ به دې سفر شي په ويجا پې
مورپلار زامن نمسي دکورې څه شو
خلقي کړې دا جل سورو ستارې
بناسته بنه چوڼ زلمي شوتورې غاږې
پرې پرې دي دلحد خاورې تودارې
جماعت څخه تېرېږي مخ ترې پټ کړې
و هجرې و ته ته يون کړې د خرابې
درسته ورځ لکه سېک ناستې په هجرې
بل خندا په قهقهه کړې لکه خرناږې
يو ذره دلاراله ويره نه شي
نه پوهېږم چي راچپوتې که کمارې
چي نيکي درڅخه نشته بدتمو مړ کړې
دا شه مړ توکه په خپله بزيړه لارې

د سپر لي نو يونه يو درنځه نيسته
وچ لاسده سره سپن څي سپده اهاږي
سم له لاسه کارهر کور ډپر مشکل دے
جمال خانه وقت دې دادے که خان ټارې

دويم غزل

خواب زړه څي څي بيمار وو هغه نه دے
څي مدام په انتظار وو هغه نه دے
څي څي سترگي ديار لود وسته نيولې
تس ديدن ټي په بار بار وو هغه نه دے
څي به ستا په غم کښې شب ورو زجليا وم
بل په زړه کښې څي انگار وو هغه نه دے
څي بندي دستا په زلفو په کمند ووم
پروت گودن ته څي زناار وو هغه نه دے
څي څي سرو مال تالاستا په وملت وو
څي په ما د فلک وار وو هغه نه دے
نام و شنگ څي ستا په تور ووله ماتلي
چرې ماتته څي ازار وو هغه نه دے
ستاله غمه څي يو دم په قنډر نه ووم
څي په سترگو کښې څي خار وو هغه نه دے

پڄي مي ستاد حسن خيال چرڙي ليد لے
تازہ گل پڄي په شمار ووهغه نه
جمال ستاله مخه نوروتہ سلام کہ
پڄي غلام او خدمت کار ووهغه نه دے

دریم غزل

وہنتہ سپن سترگي تاريخي چينگي دار ڀي
تہ لاگرځي خيل پردي په ختس نفا ڀي
خداے طاعت دپاره ورځ له تمانه غواڀي
تہ د کالونخرځي نن له خدا يا غواڀي
شوڀي په کوم عمل غره پڄي نوشمال ځڀي
سځي خوهم : د . موڀي په زور کسرا ڀي
ستا په سرباندي ڀي ترس جلات ولاڀي دے
کوم زمان به دي سر پر ڀي په ولاڀي

ددې غزلو باره کښي د ځني محترم ویکولو د خیال دے پڄي د غزل ڀي
د جمیل بېگ نه دي او هغه وایي پڄي د جمیل بېگ نوم جمال خان نه . و
د اچرتہ د سیکانور د نعت د شاعر کلام دے . د اچرتہ پڄي د فقیر بابا
نوم جمیل خان وونو هغه تر اوسه پورې په جمیل خان نه یاد پوي

بيڪه په خپل خاندان کښې په جمال خان شهرت لري لکه څنگه چې ما
مخکښې ليکلي چې په ادبي دنيا کښې ې جمال يا جمال خان نوم يکلو
او يادېدلو او په روحاني دنيا کښې فقير بابا او نوحه جمال الدين په
نومونو ياد شوي دے او دغه شان ې په خپلو غزلو کښې جمال خان
د تخلمن په توگه استعمال کړے دے چومسکه ددوي ديوان لا
تراوسه په لاس نه دے راغلي نو ځکه دا خبره کېږي نو هر
کله چې دغه قلمي نسخه د زړو شاعرانو په اکهډمي کښې موجوده
او په هغې کښې د عبدالقادر خان خټک چې ددوي وراره کېږي د
غزلو سره پېوست دا غزلې ليکلي شوي دي نو ددې نه معلومېږي
چې دا هم ددغه زماني شاعر دے او تراوسه په دې نوم بل
شاعر نه دے تعارف شوي ددې خبرې هم څه ثبوت او شهادت
نه دے پېدا شوي چې دا شاعر د سيکانو د دور شاعر دے دا
خبره هم په اټکل سره کېږي چې د سيکانو د دور شاعر دے
حالانکه د سيکانو دور خو وس وس تېر شوي او د جمال خان
بابا دور ې پر مخکښې دور دے بله خبره دا ده چې دا کلام صوفيانه
کلام دے او موذن دا په ۱۹۱۵ و پېل شو چې هغوي به خاغا
صوفيانه کلام ليکلي او وپېلے وي هر کله چې ددغه زردو شاعر
سر د نوم راغلي نو دا واضحه ده چې دا هم جمال خان د نوي شاعر
بابا زور دے بل څوک نه شي کېدے -

وس را ټو هغه منظومو ټو ټو طرف ته چې دوي په بيټو
بيټو موقعو ويلي هر کله چې د دوي مرشد حضرت شيخ رحيم کاراکامان

وفات شو نو فقير جميل بيگ (جمال خان) هغوي لحد ته کوز کول او
هغه وخت ئې د دېره غمه چغه کړه -

✓ په بوي دې ټول عالم خوشبوي شو

اميل چندنه په تاپر پوتل کړدونه

ددې شعر په باره کښې په تذکره شېخ رحکار د سيد
سباح الميرن کلاخېل اداره اشاعت العلوم جامع مسجد (لنډيو)
د فيصل آباد کښې هم دغه شان واقعه يک ده -

دغه شان چې هر کله بها کو خان د يوسفز سردار اولوې
ولي الله انون څالاک بابا د نېل بسکو تخمه د دو ما کافروسره
جنگ وو نوپه دغه وخت کښې انون څالاک بابا د دوي په خدمت
کښې د امداد او تعاون حاصلولو د پاره حاضر شول نو فقير بابا
د مستر او جذب په حالت کښې ورته په دې منظوم الفاظ کښې
اووټل -

✓ په دې خوړ کښې سره او سپين انبار انبار

فقير نه اخلي او نه ئې څه يکار دي

انون څالاک نومره چې اخلي وادي خلي

که خواري نه وي دى د نه وي

د مشهوره واقعه يا کرامت چې قاضي مير احمد شاه رضواني په
تحفة الاولياء او په مناقب فقير جميل بيگ کښې شمس الدين
کلاخېل راخستې ده وايي چې دغه وخت د خوړ کښې د فقير بابا

په کرامت سره سره او سپين شو د فقير بابا د عبارت ځانته دغه
وخت کېږي د تنگرو غرونه ووچي د هغې سره لوي خوږونه
دچم پراته وو.

يو ورځ فقير بابا خپلو زامنو د لنډې اخوند احمد مېب
پچې دېر لوي عالم فاضل او بزرگ وو ته د شريعت دپاره
بوتلو پچې زموږ پلار خان ملنگ او فقير کپه دے سماع ځي
شروع کړه هر وخت د جذب و مستي په حالت کې وي
د شريعت نه خلاف کارونه کوي اخوند مېب پچې د فقير بابا
جذب و مستي وليدله نو وي فرمايل پچې دوي فناي الله
دي د معرفت او سلوک د رازه خبردار دے دا د شريعت خلاف نه
دي فقير بابا هغه ځانته کېږي داسې وايي -

که قاضي مېب زما په شاکي مت شي
تورده زما به هله شريعت شي
خار کپور که نه وي نه وي
د فقير به ځان وي ځان وي

وايي پچې هر کله د فقير حميد بېگ د اشرف خان د زوي اود نوح خان
د نمسي محمد افضل خان خټک سره زبه بډا وے راغلو نو هغه
وخت هغوي د افضل خان د مدافعت په غرض سوات ته لاړو
اود حمزه خان بايزي پچې دېر لوي سردار وو د تهاغه سوات

اوسېدونکي وو دنوشحال بابا اجنيسے وو زامنوته ېې خپله
 مېرانه بېکاره کړه نو وایې چې جلال خان او جمال خان ورته امداد
 درکړو او ورته ېې اووسے چې دې وخت کېنې مهران نه لرونکي
 درکړي په مووو قتلان خان چې ددوي رود وو دهغوي د
 امداد نه انکار اوکړو په دغه وخت جمال خان بابا رستمې او
 جوش نه داسې اووېشل -

✓ اس دې وي په لس دې وي
 مهران که نه وي نه دې وي
 جلال دې وي جمال دې وي
 قتلان که نه وي نه دې وي

اودغه وجه ده چې نن د تھانې سوات د خانانو کورني د
 فقير بابا په دما رنگ ده اود جمال خان او جلال د اولاده خوږ
 شوه ترقي ېې اوکړه

دایې چې يو ورځ د مغوپه وخت کېنې د اتيک صوبېدار چېر
 فلم کړه وو ټوله علاقه ېې لوتلې وه د هزارې نه خلق د
 تافلې په شکل کېنې راستل چې ده بنديوان کول او ټول مال
 ېې ترې واخستو - خلق فقير بابا ته په ژبا انګولا را غل
 چې د صوبېدار نه زمونږ مال حال او خلق را خلاص کړي هغه
 وخت جمال خان بابا په بېړۍ رکتې کېنې سورېد و نو دا
 اشعار ېې اووېشل -

ح

شوک به دروئی خدائے دپاره ✓
 فقیر دروئی خدائے دپاسه
 پاک رسول ورسره مل دے
 بدرگه له چهار یاسره

اوهر کله چي بهیږی ته سور شو نو داسي وايي -

بهیږیه خه د خدائے په حکم ✓
 خه به ظالم خه به دده بندي کوونه
 فقیر شو مل د مظلومانتي
 خدائے ئي وی مل چي بنديوا آزادو

او هغوي چي دغه ظالم صوبیدار ته مخامخ شول نو په صوبیدار
 رپیدل او بگیدل اوقې بوقې ئي شروع کړي ټول مال حال او خلق
 ئي ترې راخلاص کول دده سره به اکثر په گني تعداد کښي مریدان
 گرځیدل دے به ترې مخکښي وو مریدان به ورپسي وواو دا
 اشعار به ئي وپل -

دور دور د فقیر دے ✓
 د غافل په صورت ویر دے
 د غافل په صورت ویر دے
 دور دور د فقیر دے

وایي چي یو وخت داسي راغلو چي بارانونه بند شول فصلونه
 او چیدل تخط سالي شوه خلق تنگ شول او فقیر بابا ته په ژړا کوونکو
 راغلل چي خدائے پاک ته سوال اوکړه چي باران شي هغوي هغه

وخت د جلال په حالت کښې چغه کړه -

✓ تحط سايي ډېره په زور ده
 پرېوتلې کور په کور ده
 باران دے ورو سينه
 شوکړه که نه وي نه وي
 تنگارو باندې باران دے
 فقير ن ورځ مهربان دے
 و ارمان بېلې ارمان دے
 ورېدلے ن باران دے

د الله پاک کارونه گوره هغه خلق چې واپس شول نوپه
 دغه ورځ لويې الله باران اوکړو د فقير بابا سوال قبول شو
 او فصلونه بنېدله شول دا هم يو روايت دے چې هرکله فقير
 جيل بېگ نچلو زامنو اخون احمد صېب ته شريعت د پاره بوستو
 نو هغه وخت کښې دا اشعار هم وييلې وو -

✓ مويته چڼې دې راکړے شه
 چې درسته شپه يې چنگه وي لکه چرچڼې
 دنيمې شپې راتلک دې روک شه
 چې چرچڼې برچه دې خوبنه راکړينه

هرکله چې د لويې خداے پاک په عشق کښې به تر لړې لارو فنا
 في الله به شو د جذب او مستي حال به پرې راغلو نو چغه به

به ٻي ڪوھ دا شعر به ٿي وٺلو -

هغه موزيان به دنيا غواري ✓

دي عاشقانو ستايه لار ڪيئي او بازنه

سرو مال ٿول عاشقان دا وڪا

دا موزي تش لاني ڪوي ٻي مٿن ٿيه

۱۰ ۵۵ ددغه لوي ولي الله - صوفي - عالم د شاعري متعلق ڇپڻ نه
 ٻي دلته وا منجه شوه ٻي دنو شحال بابا نه صرف رامن شاعران
 وو بسلكه د هغوي دور ٻي د معرفت لار ٿي خيله ڪوي او هروخت
 به په جذب و مستي ڪنبي وو خونچيل خاندا ٿي روايات ٿي ٻي ٻي
 هم مرگون ته نه دي وري ڪري او ٿوندي ٿي سائلي او دي
 منظومو ٿو ٿيون نه دا هم معنومه شوه ٻي دوي د جلال تخلص سره
 د فقير تخلص ٿي هم ٺهيل ڪري دے او په منظومو ٿو ٿو ڪنبي ٿي اشڪال
 ڪري دے لوي الله دي او ڪوي ٻي ددء د ٿوند ٿول حالات او ديوان
 او نور ڪتابونه د تيارونه دنيا ته شي او نوء معلومات را بنڪاره شي
 د دوي د پيدا ٿيڻ ڪال نه دے معلوم البته دوفات ڪال ٿي معلوم دے
 دا بجدو په حساب ٿي دارنگه دے

پون رفت از جهان اين گوا مت خديو

په جُزق "موز عالم" "نمريو"

ددي نه ۱۱۱۴ هـ جو پڙي ڪنبي محققين ٿي به قياس ڪنجه زير پدانه

۱۰۲۴ هـ بنا ٿي اولاد ٿي د پڻتو نچوا په گوٽا گوٽا ڪنبي پروت دے په

تنگار و کني چي د جهانگيري او اکوړي نه سهيل په لور د غرونو په
منځ کني کلي د هله ټي مزار دے د پښتونخواه د لري لري نه ده
عقيدتمند راځي او فېن ترې اخلي د سفرې په مياشت کني پرې غرس
او مهله کېږي -

کتابونه

- ۱- پښتانه شعراء درېم ټوک د افغانستان د پښتو ټولني د ادبياتو
او تاريخ د ټاکنگي له اړخه ۱۳۴۲ هـ ش -
- ۲- کاکاخېل شمس الدين ميان مناقب فقيرخېل بېگ د ميان فروروس شاه
فقيرخېل په سريزه د انجمن اتحاد فقيرخېل جمال آباد اکوړه ختيگ
له اړخه ۱۹۰۹ء
- ۳- خد متگار بختاے عبد الله پښتانه شعراء پنجم ټوک د افغانستان د
علومو اکېډمي ۱۳۵۷ هـ ش -
- ۴- رضا محمد افضل پرو فېس پټ ستوري پښتو اکېډمي پېښور
يونيو رسټي کال ۱۹۸۴ء
- ۵- خټک نوح شحال خان فرا قنامه د ژبو او ادبياتو پوهنځي کابل ۱۳۶۳ هـ ش
- ۶- عارف عثمان دکتور نوح شحال خان خټک او دده ادبي مکتب د
افغانستان د علومو اکېډمي ۱۳۶۱ هـ
- ۷- کاکاخېل سياح الدين تذکره شيخ رحيمکار ادره اشاعت العلوم
جامع مسجد لاهور

- ۸- مجله پښتو پښتو اکېډمي پېښور پښتو پښتو رسني ستمبر ۱۹۷۱
- ۹- هېواد مل زلمه فرهنگ زبان و ادبيات پښتو افغانستان
د علومو اکېډمي ۱۹۷۷
- ۱۰- ماهنامه (الحق) دارالعلوم حقانيه کوره خټک اکتوبر
۱۹۸۰ و اکتوبر ۱۹۸۱

په تحقیق کښې د ماخذ اهمیت

تحقیق د عربي ژبې لفظ دے په پښتو ژبه کښې د خپېږنې -
لټون - چاڼول د مخه څیښ بنیادي حقیقت معلومول - دیو څیښ
پوره کره کتنه معنی لري په انگریزي ژبه کښې ورته ریسرچ
(RESEARCH) وېلے شي چې معنی ترې پخپله ظاهرېږي - په
نورو معنو کښې د تحقیق مقصد د دے چې په علم و ادب کښې
سوچه جوته جدا کول د پوسټکي نه مغز راویستل - حق د باطل
نه جدا کول - تحقیق د مخصوص حالاتو او مخصوص شهادتونو او
روایاتو په رڼا کښې د یو حقیقت تلاش دے - او په اصطلاحي
توگه د تحقیق مطلب دا شو چې یا نو دې نوي حقائق وړاندې
کړے شي او یادې د معلوم شوي حقائقو نور زیاته تشریح
او تفسیر او شي او وسعت دې په کښې پیدا کړي شي چې په
علم او معلوماتو کښې اضافه او کړي - تحقیق په هر مېدان کښې
کېدے شي که هغه سائنسي څانگه وي او که ادبي که تاریخي
څانگه وي او که جغرافیایي څانگه تحقیق په هر څانگه هر
ارخ هر موضوع او که په هر مېدان کښې وي دا د برکسران

او کي پڇڻ ڪارڊ ۽ د تحقيق ميدان ۾ ڀارت ميدان ڏي ڏي ڏي
 ميدان کڻي د تحقيق اسونه سٽري شي تحقيق په کڻي ڀي ساھ
 شي وارخطا هم شي خو سره د ډي به حوصله نه با ٿي خپل
 مراد ته به ڄان رسوي د ډي شال د سمندر هم ڏي ڏي په سمندر
 کڻي د ملغرو موندلو د پاره لامبو وهل وي او دغه لامبو
 دومره په مشڪله او گرانه وهيل شي ڇي کله کله په کڻي د
 ډو ډو ډو پره هم وي خود غه ملغرو پسي به ڄان د سمندر
 تل ته رسول وي او دغه ملغري به دغه تل نه را وٺل وي نو هله به
 لامبورن خپل مقصد کڻي لاميا ڀي موي د ريو ډرڼونو ناک او د چسپ علم ڏي
 تر اوسه ڇي چاهم تحقيق ڪر ڏي نو خپل تحقيق ته ڀي ختمي نه ڏي ڏي او نه تحقيق
 ختمي ڪي ڏي د تحقيق د پاسه تحقيق ڪڍي ڏي. د تحقيق د پاره د خارجي او داخلي
 شهادتونه ضرورت وي ڪه ڇي مون په يوشاعر تحقيق ڪو نو دغه د زماني تا ڪل
 دغه د ليک او دغه د شاعري په اند اڙياندي ٿو رنڌر اڇول او بيا د تحقيق په
 قالب کڻي اڇول پکاري دغه شان دغه شخصيت دغه وخت ڏي ڏي حاله ز ڀڀڀڀ
 استوکنه و غږ دغه د خپل کلام په رڼا کڻي او دغه زماني د نورو پوهانو ڏي ڏي
 او کلامونو په رڼا کڻي به ڀي راڀي قائم وي دغه نه پس ڇي هر کله دغه مواد
 پيدا نه شي نو بيا به ڇاپڻ چل نه حالات معلومات حاصل وي ڪه په هغه
 نور ڇاپه روستو زمانه کڻي څه ليکل سري وي د هغه
 په رڼا کڻي به راڀي قائم وي. په تحقيق ډرلو ڏي
 بحث ڪي ڏي او دغه بحث په رڼا کڻي ڀي کتابونه ليکي

هم شي نودلته چي کومه موضوع ده هغه د ماخذ اهميت د سے
 د تحقيق دپاره به د روميني هغه ماخذ ذرائع - مصادر تلاش کول
 يي او جمع کول يي چي دکوم په بنياد چي به تحقيق نږده
 راځي پېش کوي او ياد کوم په بنياد - به تحقيق د خپل تحقيق
 ابتدا کوي او خپل مرام ته به ځان رسوي د تحقيق دپاره چي کوم
 ذرائع - ماخذات او مصادر استعمالول دي د هغې د پوريات په
 دې مهديان کښي اهميت او ضرورت دے و لي چي بغير د دې نه
 تحقيق نه شي کېدے د دې مثال ديو عمارت بنياد وي ترڅو چي
 د عمارت بنياد دپاره کاڼے خټه - او نور لوازمات نه وي تيار
 نو عمارت نه شي جوړېدے دغه شان د تحقيق دپاره ماخذونه
 او ذرائع دکاڼي او خټې کار ورکوي -

دا ماخذونه ذرائع په دوه قسمه څخه دي چي يوتنه بنيادي
 يا ابتدايي ذرائع - ماخذات - مصادر وپېلے شي او دويمه ته
 ثانوي ماخذ يا ذرائع وپېلے شي - چي په انگريزي کښي ورته
 دارنگه ټکي استعمالېږي -

۱- بنيادي ماخذ (PRIMARY SOURCES)

۲- ثانوي ماخذ (SECONDARY SOURCES)

دلته به بړ تشریح یا تفصیل یا نول پکار وي چي لوستونکي ته
 اسانه شي -

محقق چي هرکله په يو
 موضوع تحقيق کوي | ۱- بنيادي ماخذ يا ذرائع :-

نود هئي موضوع سره تعلق لرونڪي ڀڃوٽ ماخذ وٺڻ بنياد ڏي
 ماخذ کڻڻ شي اوڀر ڏي ڪنڀي هفتہ دستاویزات شامل ڏي ڇي ڀه
 هئي ڪنڀي دهه واقعات ریکارڊ موجود وي ڇي تحقيق کونڪي
 يا بيڪونڪي ڀه ڇپڻه ڀيڊي اورڀڊي وي يعني ڀه بنيادي ذرائعو
 ڪنڀي د موقوع شهادت زيات اهميت لري ڇي ڀه هئي سره د
 تاريخ ڀه معقوليت ڪنڀي اضافہ او شي اور قلمر شڪ شبه ختمہ
 شي د ڇي۔ يونڊو ڀيٽس ڀه وڀا سره مؤرخينو بنيادي
 ماخذ يا مصادر ڀه دوو قسمون ڪنڀي تقسيم ڪري۔

ڀه ڏي ڪنڀي ذاتي
۱۔ بنيادي مخطوطات:۔ کاغذ وٺڻ۔ دستاويزي

ريڪارڊ وٺڻ مرڪي او نور متفرقه ٽئين وٺڻ شامل ڏي۔

ڀه ڏي ڪنڀي
۲۔ د مرڪزي حڪومت مطبوعات:۔ د صوبائي

حڪومت مطبوعات خود نوشت سوانح عمري ياداشتونه تقريرونه
 د خطونو مجموعي اونور معاصر مضمونونه شامل ڏي۔

د بنيادي ماخذ مثال گران او محترم تحقيق۔ نقاد۔ شاعر۔
 د راسه سنگار پوهان همايون هاسٽ ڀه ڇپڻ تاليف د تحقيق فن
 ڪنڀي ڀه صفحہ ۵۶ ڏي رنگ ڪنڀي ورکوي۔

ڊاڪٽر جميل جالب ڀي ڇپڻ تعريف تاريخ ادب اروچند
 اول ڪنڀي د قطب شاهي دور د شاعرانو د قلعي نسخو
 او مطبوعه تصانيفو ذڪر ڪري ڏي ڪنڀي ڪنڀي

تصانیف دهغه دنظره تهر شوي دي او د ځينو زکړي د قطب شاهي دور
 د نورو محققينو د تحقيقي مقالو په خواجه کریم دے - دي سلسله کښي د اکتبر
 جمیل جالبی د قطب شاهي دور د معراج نامو ، وفات نامو او هلند نامو
 هم ذکر کوي لکه دخپل کتاب تاریخ ادب اردو جلد اول په صفحه ۴۹۲ - ۴۹۳
 ښکي - د سيد بلاق په ۱۳۵۴/۱۷۴۷ کښي د معراج نامي په نامه
 کتاب وليکلو .

د دي معراج نامي نسخه د اکتوبر په خپلو سترگوليدلي ده چي حواله ده؟
 ورکوي -

معراج نامه (قلعي) د انجمن ترقی اردو پاکستان ننه
 علاوه ته نورې قلعي نسخې زما تر نظره تهرې شوې دي
 چي د تصنيف سن په کښي ۱۳۵۶ ورکړه شوه دے -

په دي عبارت کښي د سيد بلاق د معراج نامي ذکر د بنيادي ماخذ
 حيثيت لري دا خو د بنيادي ماخذ يو مثال چي دلته پيش کړه شو -
 ۲- ثانوي ماخذونه :-

که چرې يو يکونکي يا محقق په خپله مقاله کښي د خواږي په توگه
 د بل دويم يکونکي په حواله اقتباس درج کړي نو داسي حواله يا اقتباس
 ثانوي ماخذ په حيثيت کښل شي په دي کښي نصابي کتابونه
 چينتي ياتي قيصي سرکاري اطلاعات - ذاتي بيانونه - تصويري مجلې
 وغيره د ثانوي ماخذ حيثيت لري د دي ماخذ مثال به په دي ډول
 ورکړو د افغانستان سر محقق کران او محترم زلمی هيوادمل دخپل
 تالیف په هند کښي د پښتو ژبي او ادبياتو د ايجاد او ودې پراوندنه

په صحنه ۱۰۰ باندې يو اقتباس د بل په حواله وركوي -

« ديوان رخته په پارسي او هندي ژبو دده ديوان
د عېشي هندي تذکرو کې هم يادونه کړي او مفتي ولي الله
وييلي دي چې نواب محبت خان په پارسي ژبه يو قومي ديوان
لري »

په دې اقتباس کې د اظا هرې بې چي دغه ديوان زلجي هيواد مل
په خپله نه وويدي بلكه د مفتي ولي الله په حواله او د كاستان رحمت په
حواله د اقتباس ليكل دا وودناوي ماخذ شال حې محققين د اقتباس الله
نه وركوي د مصنف چاپي اقتباس ليكلي وي نوم هم نه وركوي بلكه داسي
ترې ښكاري چې دا دده خپل معلومات دي دا يو د پرخند كار او غلطه طريقه
ده په دې د تحقيق مقصد ختم شي -

کتابونه

- ۱- اېم سلطانه بخش، ډاکټر - اردو ميں اصول تحقيق د انتخاب
مقالات ۱ جلد اول - مقتدره قومي زبان اسلام آباد ۱۹۸۹
- ۲- اېم سلطانه بخش، ډاکټر - اردو ميں اصول تحقيق د انتخاب
مقالات ۱ جلد دوم مقتدره قومي زبان اسلام آباد ۱۹۸۸
- ۳- هما محمد هايون - د تحقيق فن
اداره فکر و ادب مردان ۱۹۹۲
- ۴- هيواد مل زلجي - په هند کې د پښتو ژبې او ادبياتو
د پيچاد او ودې پړاوونه - شرکت پرنټنگ پريس لاهور ۱۹۹۴
- ۵- کاشميري بسيم ډاکټر « ادبي تحقيق کي اصول مقتدره قومي زبان اسلام آباد.

پښتونثري ادب

پښتو ژبه په ادبي لحاظ سره عالمان او پوهان په دو حصو
کښې تقسيموي چې يوه نظم ده او بله نثر پښتو ادب کښې نظم
ډېر لويه حصه لري او نثري ادب ته ډېره کمه توجه ورکړې
شوې ده داميرکوونکي نظم د شيخ متي مناجات رښت نیکه دعا
او دغه شان نور ډېر اثار چې په نظم سره دي او ښکاره دي
دغه سلسله تر اوسه جاري ده چې نثر کم او نظم زيات ليکلي
شي ددې وجه دا هم کېدې شي چې په نظم کښې کوم خوب والي
او سرور دې هغه په نثر کښې نيشته د نظم په ذريعه شاعر
خپل خيالات نظريات د بل ذهن ته ډېر په اسانه رسولي شي
او تر ډېره وخته پورې په زړه کښې ساتلي شي نظم ډېر د
انسان جذبات او احساسات دا ولږځوي او د نظم ويونکي خيال
خپل کوي دا هر څه د نثر په ذريعه هم کېدې شي خو نثر داسا
ذهن ته ډېر په اسانه نه پرېوځي نو ادب چې څومره زياته
ترقي مومي نو هغه د نثر په ذريعه کېدې شي نثريو ډېر وسيع
او فراعنه ميدان دې په دې کښې دا ادب هر يو صنف ځانېدې

شي اوداد نثر کمال دے چي مونڊ د افسانې - ناول - ډرامې په ذريعه د معاشري اصلاح په ښه طريقه کولے شو او ددغه تخليقي اقداروپه وجه مونږ خپل ادب ژوندے او ښېدازه ساتلے شو په بل اړخ په تحقيقي او تاريخي مېدان کښي د نثر ډېر لږے مقام دے ددې په ذريعه مونږ د خپلو اصلاح کارناچي او خپل ديني اقدار هم بل ته په سرلوري سره وړاندې کولے شو نثريکل ډېر گوان اود سرخو بدي کار دے نثر څه ته وايي د نثر تعريف څه دے د نثر تعريف ستر محقق اروا ښاد عبدالعليم اثر افغاني په خپل کتاب پښتو ادب چاپ اداره اشاعت جلد پېښور، ۱۳۷۰ هـ په ص ۷۸ څه دا رنگه کوي -

نثر په لغت کښي ښندلو - پاشلو او خورولو ته وايي او په اصطلاح کښي هغه کلام دے چي د وزن د قېد نه خالي او آزاد وي -

ستر محقق اروا ښاد ډاکټر سيد انوار الحق په درې مياشتيني مجله پښتو جلد اول گڼه ۲ کال ۱۹۵۸ء ص ۱۹ باندې د نثر تعريف داسې کوي -

نثر په اصل کښي د عريف ښکې دے او معناي نوستل خورول او ښندل ده اصطلاح معنای ده د نظم ضد نو اديبانو او عالمانو د نثر د پاره علمي تعريف دا مقرر کولے کلام چي په څه وزن يا بحر کښي تړلے نه وي نثر دې يا داسې اودايي چي دوښلو - لیکو

او د لوستو عامه هیغه نیغه ساده او بې تکلفه ژبه چې
د وزن او قافیو د تړون نه آزاده وي اوسپه په
کښې د هر قسم مفهوم او مطلب په ډېر اسانه او
ازادې سره بیانول شي نثر دے

د انځو وو د پښتو ادب د محققینو او پوهانو د نثر باره کښې
تعریفونه اوس گورو چې د خارج پوهان رستشرقین د نثر
معلق څه وايي د پښتو نثر ته که کتنې نوې کتاب تالیف د ستر
محقق ارواښاد عبدالحمید جیبی د افغانستان د علومو اکېډمي
له خوا په ۱۳۶۰ ش کښې چاپ په صفحه ۳ باندې یکي -
۱- ملتون وايي: پچ نثر هر څومره ساده وودکش
وي هغه مفید وي -

۲- کالوج یکي: فصیح او مناسب الفاظ چې وزن نه
لري نثر دے -

۳- موسیو روزوان وايي: د انسان په ژبه یا قلم
که کوم خیالات بشکاره شي او بې وزنه وي هغه
نثر دے -

ددې تعریفونو نه معلومه شوه چې نثر هغه دے چې د قافیې
او د وزن یا بحر د قېد نه آزاد وي او نظم په وزن - قافیه
ردیف پوښ وي -

د نثر قسمونه!

نثر په دوه قسمه دے (الف) د معنایه لحاظ (ب) د لفظ

په لحاظ - (الف) د معنایه لحاظ نثر درې قسمه دے چې هغه
په درنگه دے -

۱- موټرېچې دیوبل دیو هو لو دیاره کوپې خبرې اترې کوو

یو قسم دا وی

۲- دوټم قسم ته خطابه یا وپنا وټلے شي په دې کټې تقریر نه

بیانونه - وپنا کټې چې عالمان او پوهان ې په جرگو - نونو

مخفونو او ټولنو کټې کوي دا هم د نثر په قسمونو کټې

شمارلے شي په یکلو کټې کم او په وټلو کټې زیات وی -

۳- تحریري نثر هم د نثر یو اهم قسم دے لکه چې دنوم منه

ظاهر ده چې دا نثر دیک لاندې راځي او په کتابونو رسالو -

اخبارونو د نورو علمونو د مطلبونو دیاره په تحریر یا لیکو

کټې چې کومه وپنا راځي دا تحریري نثر دے دا نثر د مطلب

او مضمون په لحاظ سره مختلف قسمونو لري او د ژوند

د مختلفو اړخونو سره تعلق لري لکه تاریخي - مذهبي -

اخلاقي - سیاسي - تحقیقي - اجتماعي ادبي وغږه دا

نثر د معنایه لحاظ دوه قسمه لري -

یو ته ساده سلیس نثر وایي دوټم شاعرانه اودانشاء

پردازی نثر دے درټم قسم نثر ته ادب لطیف اومشور

ادب هم وټلے شي -

(ب) نثر د لفظ په لحاظ دوه قسمه دي چې هغه درنگه دي

۱- قافیہ دار او متجعج او مرصع نثر -

۲- ساده نثر چي قافيه نه لري په دې وخت چي كوم نثر پيه
اخبارونو - رسالو کتابونو کي چاپ کيږي د اړه دې نثر
کي يکله شي -

پښتو ژبه کي دنثر ابتدا :-

پښتو ادب کي په نظم کي د پر کتابونه يکلي شوي او
نظم دنثر نه مخکي وجود کي راغلي - په پښتو ژبه نظم د
اميرکور (۱۱۳۹) خوا و شا شروع کيږي او د پښتو نثر متعلق
معلومات په (مکاناتو او قياساتو مبني دي پورې معلومه
نه ده چي ابتدا کله او شوه عالمان او پوهان د افغانستان
د ستر محقق ارواښاد عبدالحي حبيبي موندل کتاب پته
خزانه چي د محمد هوتک تاليف دے او په ادبي حلقو کي
متنازعه حيثيت لري ده چي په وايي چي د پښتو نثر
ابتدا د ابو محمد هاشم سرواڼي (۲۲۳ - ۲۹۷) خوا و شا
نه شوې ده او د عربو د اشعارو قضا
او بلاغت په پښتو ژبه کي په نثري توگه يو کتاب د
”سالو وېزمه“ په نوم او يکلو معنائې ده ”رېگستاني نيم“ د
کتاب ورک دے او محمد هوتک په پته خزانه کي د لرغوني
پښتانه چي د شيخ کته تاليف دے نه روايت راخستے دے
نودا مونږ په يقين سره نه شو وپلے چي دا به دنثر
رو مبني کتاب وي وپي چي چايه له نه دے او وجود ي

نيشته به قياس او امکان دا خبره مبني ده - دغه شان د
 دې نه پس يو بل کتاب د تذکرة الاولياء د سلمان ماکو چي
 په ۶۱۲ هـ خواؤ شاکنې تېر شوه دے - د قندهار سره نږدې په
 ارغشاکنې اوسېدوځني عالمان وايي چي دا کتاب د پښتو نثر يو مينه کار
 دے وايي چي څو پاڼې ېې ارواښاد حبيبي موندلې دي او په دغه
 پاڼو کې د شيخ بستيني - شيخ ملکيار، شيخ اسماعيل، شيخ مختيار
 غوندي د لويو وليانو ذکر شوه دے دا کتاب د فريدالدين عطار د
 فارسي تذکرة الاولياء غوندي يو تذکره ده چي په کې د صفه
 وخت د لويو لويو وليانو ذکر شوه نوځني عالمان او پوهان دا
 کتاب د پښتو نثر يو مينه کار نه مني صفه خلک چي دا مکمل کتاب نه
 دے موندلے شوه بلکه څو پاڼې موندلے شوې زما په خيال که
 دا څو پاڼې هم په پښتو نثر کې شته نو دا د نثر ابتدا وه په
 اکثريتي توگه چي عالمان او پوهان په کوم کتاب متفق دي چي
 دا د نثر او لکني کتاب دے هغه د ستر صوفي مبارز - توريال پير روښان
 عبدالله ارمېر باريدي کتاب "خبر البيان" دے چي د موندلو
 اعزاز ېې د پښتو اکېډمي په پېښور يونيورسټي د اټريپکتو ارواښاد
 مولانا عبدالقادر ته حاصل دے چي د جرمني د کتابتون نه ېې ماڼگرو
 فلم په شکل راوړو او چاپ ېې کړو ددې نه معلومه شوه چي د
 پښتو نثر ابتدا د سلمان ماکو د تذکرة الاولياء دغه موندلوشو
 پافونه شوه او د نثر يو مينه کار خبر البيان دے ددې کتاب
 نه پس په پښتو نثر کې د باريدي روښان مخالف ستر عالم اخوند

دروېزه مخزن الاسلام وليکلو دکتابونه په مجمع او مرصع نثر کې
 ليکلي شوي داد نهمې صدي نه تر يولسمې صدي پورې دور دو
 ددې نه پس په دې دور کې نورو عالمانو هم لکه کريم داد د
 اخوند دروېزه زوے - بابو جان ، ملا مست زمند ، الله يار - اخوند
 قاسم هم په پښتو نثر کې کتابونه وليکل نه يواځې بايزيد روښان
 د پښتو نثر رو مښت کتاب او ليکلو بلکه د پښتو رسم الخط خاص الفاظ
 ې هم وضع کړل دغه دور کې ټول کتابونه په مجمع او مرصع نثر
 کې ليکلي شوي په دې دور کې د خوشحال بابا دور راځي چې په دغه
 دور کې نثر ساده سلیس او په خوب انداز کې شروع شو او د خوشحال
 بابا کورنۍ ددې نثر ابتداء او کړه د خوشحال بابا دستار نامه او د
 زامنو عبدالقادر خان خټک بکد سته - گوهر خان خټک قلب اسير د
 افضل خان خټک چې د خوشحال بابا نهمې وو تاريخ موصع - علم خانه دانش
 ساده نثر ابتداء ې اخوند ناکي نموني دي او تر اوسه د خان بابا خاندان
 د پښتو ژبې خدمت ته ملا تړې ده او پښتو ژبه ې په هر مهال کې
 هلته او ښکاره کړي او ژوندۍ ساتلې ده ددې دور نه پس چې کوم
 دور راځي په دغه دور کې نثر هم مخ په وړاندې ځي او ترقي کوي
 په کې محاورې - متلونه پياوړتيا او نونډ ناکي لندې جملې استعمال
 شوي دغه او سته دور د په افغانستان کې ددې دور د نثر د
 مهال نوموړي مولوي صالح محمد غلام محي الدين افغان ، مولوي
 عبدالووف قانع - زمر يالې - خادم دے او په شمالي پښتونخوا کې
 مولوي سيد احمد شاه رضواني ، منشي احمد جان ، سيد راحت زرخيلي

مولوي احمد دتنگي اودا سې نور پياوړي پوهان عالمان تر اوسه
 پورې د پښتو نثر ته ښکلا او ځلا وړکوي خو بيا هم په روايتي توگه
 نظم د نثر نه په پښتو ادب کې مخکښې او زيات دس او نثر کم پوهانو
 ته پکاږي چې نثر ته زياته توجه او پام را وگرځوي که هغه افسانه
 وي که ډرامه - که ناول وي او که کل تحقيق وي او که تاريخ په هر
 صنف او اړخ کې په نثر کې زيات ښکلا او کړه شي

کتابونه:

- ۱- اثر عبدالمجيد پښتو ادب اداره اشاعت سرحد پېښور ۱۳۴۰ هـ
- ۲- رېښتین صدیق الله د پښتو نثر هنداره یونیورسټي بکاږنسي
 پېښور -
- ۳- د افغان یا د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي ۱۳۶۰ هـ ش
- ۴- رضا محمد افضل د پښتو نثر تاریخ عظیم پېښنگ هاؤس پېښور
 ۱۹۶۸ هـ
- ۵- رفیع حبیب الله د پښتو نثر وفاق وړاندکوي د افغانستان اکاډمي د
 تاریخ او ادب ټولنه ۱۳۵۰ هـ ش -
- ۶- مریم یاقی د پښتو نثر تاریخي او تنقیدي جائیزه - تاج
 کتب خانہ پېښور ۱۹۸۶ هـ
- ۷- جیبی عبدالحی پښتو نثر ته کره کتنې پښتو ټولنه افغانستان
 علومو اکېډمي ۱۳۶۰ هـ ش -

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**